

2024/1

XXXIII. évfolyam

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

Az MTA Politikatudományi Bizottsága
és a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont –
MTA Kiváló Kutatóhely referált folyóirata

© HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont,
MTA Kiváló Kutatóhely, 2024
© A folyóiratban publikáló szerzők, 2024

Kiadja a HUN-REN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
A kiadásért felel a HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont főigazgatója

A folyóirat megjelenetését a HUN-REN Központ támogatja

ISSN 1216-1438 (Nyomtatott)
ISSN 2064-6550 (Online)

A folyóiratot az MTMT indexeli, és a REAL archiválja.

Megjelenik a Compositio Libri Kft. gondozásában
Tördelő- és olvasószerkesztő: Kardos Gábor

Nyomdai munkák: Séd Nyomda, Szekszárd
E-mail: kereskedelem@sednyomda.hu

A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.
Postacím: 1453 Budapest, Pf. 25.
Telefon: 224-6724
Honlap: www.poltudszemle.hu
E-mail: posze@tk.hu
Szerkesztőségi titkár: D. Nagy Judit
Szerkesztőségi asszisztens: Hadászi Szabolcs
Szerkesztőségi fogadóóra: kedden 9–13 óra között

TARTALOM

BIZTONSÁGIASÍTÁS ÉS POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

- *Takács Lili*: Biztonságiasítás az olasz politikai kommunikációban:
a Líbia-diskurzus vizsgálata 2011 és 2021 között 7

KAMPÁNYKOMMUNIKÁCIÓ VÁLASZTÁS ELŐTT ÉS VÁLASZTÁS UTÁN

- *Szabó Palócz Orsolya*: Előválasztási kampány a digitális térben.
Esettanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztásról 37
- *Kiss Balázs*: Büszkeség és hübrisz Orbán Viktor
2022-es kampánykommunikációjában 61
- *Szabó Gabriella*: Politikai purifikáció: morális leértékelés,
büntudat- és szégyenkeltés Márki-Zay Péter miniszterelnökjelölti
kampánykommunikációjában 79
- *Kiss Balázs–Szabó Gabriella*: Választási kesergő.
Az ellenzéki összefogás vereségkommunikációja 2022 áprilisában 102

RECENZÍÓ

- *Nagy J. Endre*: Pillanatfelvételen a jövő kontúrjai. A közelmúlt elemzésének
új módszerei felé (*Daliás idők. A Németh László Szakkollégium
és a civil társadalom felemelkedése. Ó, azok a 80'-as évek!*
Kortárs–iASK, 2022.) 127

- ÖSSZEFOGLALÓK 137

Szerkesztők:

Gyulai Attila (2022–, főszerkesztő 2024–)

Bene Márton (2023–)

Juhász Krisztina (2023–)

Szerkesztőbizottság:

Körösényi András (elnök)

Ágh Attila Balogh László Levente

Balázs Zoltán Láncki András

Balogh István Papp Zsófia

Bayer József Pálné Kovács Ilona

Boda Zsolt Szabó Andrea

Bozóki András Szabó Márton

Csizmadia Ervin Szabó Máté

Enyedi Zsolt Tóka Gábor

Alapító szerkesztők:

Bozóki András (1992–1999)

Szabó Márton (1992–1994)

Szabó Máté (1992–1999)

A folyóirat szerkesztői voltak:

Arató Krisztina (2019–2023)

Balázs Zoltán (2011–2012)

Boda Zsolt (2008–2018)

Csizmadia Ervin (2000–2013)

Fricz Tamás (1994–2013)

Kurtán Sándor (2000–2010)

Láncki András (2000–2002)

Szabó Andrea (2014–2024)

Szűcs Zoltán Gábor (2014–2021)

BIZTONSÁGIASÍTÁS ÉS POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

Takács Lili

Biztonságiasítás az olasz politikai kommunikációban.
A Líbia-diskurzus vizsgálata 2011 és 2021 között

BIZTONSÁGIASÍTÁS AZ OLASZ POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓBAN

A Líbia-diskurzus vizsgálata 2011 és 2021 között

Takács Lili

(NKE Hadtudományi Doktori Iskola)

*A tanulmány beérkezett: 2023. június 22., opponálás: 2023. július 04. – 2023. július 15.,
véglegesítés: 2023. július 24.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja a líbiai konfliktussal kapcsolatos olasz diskurzus biztonságiasításának vizsgálata politikatudományi szempontból. A diskurzuselemzés során Nvivo-szoftverrel vizsgáltam az olasz miniszterelnökök, külügy-, belügy- és védelmi miniszterek Líbiával kapcsolatos kommunikációját 2011 és 2021 között. A kutatás fókuszában a biztonságiasítás jelensége állt, amely csak szektorálisan jellemezte az olaszországi politikai kommunikációt. Az eredmények rávilágítanak az olasz politika reakcióira és prioritásaira 2011–2021 között, és hozzájárulnak a biztonságpolitikai diskurzus és a politikai döntéshozatal mélyebb megértéséhez a líbiai konfliktus kontextusában.

Kulcsszavak: Olaszország ■ politikai kommunikáció ■
biztonságiasítás ■ diskurzuselemzés

Olaszország középhatalomként definiálja önmagát, az ország nemzetközi rangja bizonytalan, röviden úgy lehet összefoglalni, hogy „utolsó a nagyok között, és első a kicsik között.” (Bonvicini–Colombo, 2011: 12.). Külpolitikáját gyakran az ország súlyához képest jelentéktelennek, inkonzisztensnek tartják (Croci–Lucarelli; 2010, Carbone, 2011). A köztársaság háború utáni megszületése után az olasz külpolitika fokozatosan három, interdependens kör köré épült fel: atlantizmus, europaizmus és mediterránizmus, amelyek közt a gyorsan változó kormányok igyekeztek egyensúlyt teremteni (Parsi, 2016; Croci–Valigi, 2013). Az atlantizmus az Egyesült Államokkal és a NATO-val való jó kapcsolaton alapul, ez a kapcsolatrendszer szolgál arra is, hogy Olaszország ellensúlyozni tudja az európai hatalmak gazdasági és biztonsági ügyekre gyakorolt befolyását (Croci–Foradori–Rosa, 2011). Az europaizmusba az erős európai integráció támogatása és ezzel párhuzamosan az EU-tól

független fellépés képességének megőrzése tartozik (Carbone, 2011; Andreatta, 2008). A mediterránizmus, mint külpolitikai irány fő célja az olasz befolyás kiterjesztése a Mediterráneum régiójában, ott regionális hatalmi státusz elérése (Davidson, 2011; Molnár, 2019).

Az euro-atlanti stratégiai keret nem volt elég Olaszország biztonsági igényeinek teljes körű kielégítéséhez, hiszen Olaszországot olyan érdekek kötötték a Földközi-tenger térségéhez, amelyek az USA vagy az európai integráció számára nem voltak elsődlegesek, így a mediterrán kapcsolatok természetzerűleg alakultak ki (Alcaro, 2010). Bár a teljesen autonóm mediterrán külpolitikát a nemzetközi rendszer logikája akadályozta, mégis ez volt az a stratégiai irány, ahol néha függetlenebb fellépésre nyílt lehetőség, akár a nyugati szövetségesekkel ellentétben. A hidegháború alatt Olaszországnak nem volt lehetősége arra, hogy a mediterrán térségben érdemi, független külpolitikát folytasson, a bipoláris korszak megszűnésével azonban ezek a korlátozó tényezők megszűntek (Carbone, 2008).

Bár a Szovjetunió összeomlásával Olaszország kül- és biztonságpolitikája aktivizálódott, az ország a biztonság fogyasztójából (*security consumer*) a biztonság előállítójává (*security provider*) vált (Crocì-Valigi, 2013) – a hidegháború utáni új politikai elit jobb és baloldala Olaszország biztonságát továbbra is a NATO-hoz és az EU-hoz kötötte. Róma Közel-Kelettel és a mediterrán térséggel kapcsolatos külpolitikáját befolyásolta az, hogy az ország – kormánykoalíciótól függően – milyen szerepet kívánt betölteni az euro-atlanti spektrumon belül, az aktuális kormány az európai kapcsolatokat, vagy az Egyesült Államokkal való bilaterális kapcsolatokat helyezte előtérbe. Megfigyelhető azonban, hogy egyes esetekben (pl. illegális migráció, energiabiztonság) Olaszország saját útját járta, mert a kormány úgy értékelte a helyzetet, hogy az euro-atlanti keretrendszer nem biztosít megfelelő garanciát (Alcaro 2010), ilyen kihívások jellemzően a mediterrán irányban jelentkeztek.

Tekintettel arra, hogy a gyarmati időszak óta Líbia különleges szerepet játszik az olasz külpolitikában, a bilaterális kapcsolatokat feldolgozó szakirodalom történeti szempontból bőséges. Általános egyetértés van abban, hogy a gyarmati időszak tapasztalatai napjainkig is hatást gyakorolnak a két ország viszonyára (Bono, 2005; Emiliani, 2012; Borgoni–Soave, 2015; Horváth, 2012). Olaszország 2011 előtti Líbia-politikája érdekalapúnak tekinthető. Az energiaellátás biztosítása, a Líbiából Olaszországba áramló migráció visszaszorítása és a gazdasági kapcsolatok arra készítették az olasz kormányokat, hogy privilegizált kapcsolatokat építsenek ki Líbiával, figyelmen kívül hagyva a nemzetközi közösség értékalapú elvárásait, a demokrácia *versus* stabilitás dilemmában a stabilitást részesítették előnyben (Lombardi, 2011; Varvelli, 2010; Miranda, 2011). Kaddáfi bukása óta nincs olyan központi hatalom Líbiában, amely megbízható külpolitikai partner lehetne Róma számára. Az atomizálódott líbiai belpo-

litika megnehezíti a klasszikus értelemben vett bilaterális kapcsolattartást. Ezt a kiszámíthatatlan környezetet fokozza a regionális és nem regionális külső szereplők megjelenése, a líbiai konfliktus nemzetköziesedése (Aliboni et al., 2017; Eriksson, 2016; Joffé, 2020; Molnár et al., 2022).

A BIZTONSÁGIASÍTÁS VIZSGÁLATA DISKURZUSELEMZÉSSEL

A biztonságiasításnak a kritikai biztonsági tanulmányok által nyújtott elméleti kerete elterjedt eszköz az államok külpolitikai viselkedésének vizsgálatára, mert egy olyan értelmezési lehetőséget nyújt, amelybe a humánbiztonságtól kezdve a szociális biztonságon át a hagyományos biztonsági tanulmányokból kimaradó területek is beletartoznak (Szabó, 2014). A koppenhágai iskola biztonságiasítási elmélete szerint a (nemzet)biztonság egy diszkurzív konstrukció, nem pedig az objektív valóság tükörképe. A biztonság beszédaktushoz való hozzákötése fontos hozzájárulás volt a biztonsági tanulmányok tudományterületéhez, azóta számos tanulmány vizsgálja a diskurzus szerepét különböző területeken (Hansen, 2006; Huysmans, 2006; Laustsen–Waever, 2000). Önmagában egy téma sem jelent fenyegetést, akkor válik azzá, amikor meghatározott közszereplők (biztonságiasító szereplők) diskurzusukon keresztül azzá teszik, akár írásban, akár szóban (Huysmans, 2006: 7.). A *biztonság* szó használatának ereje van arra, hogy a társadalmi valóság egy részét egzisztenciális fenyegetéssé alakítsa, hiszen a biztonságiasító szereplők a valóságot retorikán, beszéden, érvelésen keresztül rekonstruálják (Balzacq, 2011; Balzacq et al., 2016; Floyd, 2016).

Egy adott politikai kérdés akkor válik biztonságiasítottá, ha a beszédaktus (*speech act*), a befogadó közönség (*target audience*) és a rendkívüli intézkedések meglétének feltétele *együttesen* valósul meg (Buzan–Waever–Wilde, 1998: 80.). A beszédaktus valamely, az adott politikaterület szempontjából releváns döntéshozatali szereplő (biztonságiasító szereplő, *securitizing actor*) kijelentéseit tartalmazza, amelyekkel egy kérdést biztonsági jelleggel ruház fel. A beszédaktus tágan értelmezendő, nem csak a verbális megnyilvánulások (nyilatkozatok, beszédek), hanem az írott (pl. kormányzati) dokumentumok (nemzetbiztonsági stratégiák) is beleértendőek (Juhász, 2019).

A befogadó hallgatóság egy olyan széles körű társadalmi diskurzust feltételez, amely fogékony a biztonságiasító szereplő beszédaktusaira. A rendkívüli intézkedés pedig a normál politikai diskurzuson kívül eső, a megszokott játékszabályok keretén túlmutató megoldásokat jelent, ami szektoronként változik. Amennyiben ez a hármas feltétel teljesül, akkor sikeres a biztonságiasítás folyamata, amely az adott kérdést a normál politikai eljárásokon és

játékszabályokon kívülre helyezi (Stepper, 2018: 116–117). Juhász megfogalmazásában Waever biztonságiasítási modelljében meg kell különböztetni a védelem tárgyát, azaz a referens objektumot, ez lényegében az az elem, amelynek a biztonságát szavatolni kell és ami biztonsági szektoronként változó lehet (Juhász, 2019). Az egzisztenciális fenyegetés az a fenyegetés, amely a védelem tárgyának túlélését fenyegeti valamilyen szempontból, ez szintén szektorálisan változó. Mivel azonban a nemzetközi politika világában számos fenyegetés közvetlenül a túlélést nem fenyegeti, elfogadható az egzisztenciális jelző elhagyása, így fenyegetésnek tekinthetjük azokat a tényezőket, amelyek kiközösíthetik a megszokott kerékvágásból egy kollektíva életét (Mar-ton–Balogh–Rada, 2015).

A biztonságiasítást speciális retorikájú kommunikáció és ezek nyomán születő politikai döntések jellemzik, amelyek lehetővé teszik különleges rendelkezések elfogadását, beleértve olyan jogok korlátozását is, amelyek korlátozása más esetekben nem lenne elfogadható. A biztonságiasítás csak akkor sikeres, ha a biztonságiasító aktor a rendkívüli intézkedéseket elfogadtatja és legitimáltatja (Waever, 1993; Balzacq, 2005; Balzacq, 2008).

A BIZTONSÁGIASÍTÁS VIZSGÁLATÁNAK ALAPVETŐ MÓDSZERTANA – DISKURZUSELEMZÉS

A diskurzuselemzés és az egyéb nyelvközpontú módszertanok az igazságot hatalmi kategóriának tekintik, és azt vizsgálják, mely szereplők hogyan igyekeznek különféle diskurzusok és narratívák révén magukat az igazság birtokosaiként feltüntetni (Glózer, é. n.). A politikai diskurzus a legitimáció megteremtésének és újrateremtésének fontos eszköze, hiszen legitimációt biztosít politikai intézményeknek (beleértve magát az államot is), a politikai szereplők cselekedeteinek, és az általuk képviselt (szak)politikáknak (Burnham et al, 2008: 258.), egyben az alternatív politikai megoldásokat delegitimizálja (Miliken, 1999: 229).

A tanulmány keretein belül szoftverrel támogatott diskurzuselemzéssel vizsgálom az olasz Líbia-politika politikai kommunikációját 2011 és 2021 közt. Azonosítottam a 2011–2021 közötti időszakban az olasz Líbia-politika potenciális biztonságiasító szereplőit (miniszterelnök, külügyminiszter, belügyminiszter, védelmi miniszter). Őket azon feltételezésből kiindulva választottam ki, hogy az általuk betöltött pozícióban tett nyilatkozataik megfelelően képviselik az aktuális olasz kormány álláspontját.

1. táblázat. Az olasz kormányok miniszterelnökei, külügy-, belügy- és védelmi miniszterei 2008–2021 (Governo Italiano, saját szerkesztés)

Törvényhozási ciklus	miniszterelnök	külügymin.	belügymin.	védelmi min.
XVI legislatura (2008–2013)	Silvio Berlusconi	Franco Frattini	Roberto Maroni	Ignazio La Russa
	Mario Monti	Giulio Terzi di Sant’Agata	Annamaria Cancellieri	Gianpaolo Di Paola
XVII legislatura (2013–2018)	Enrico Letta	Emma Bonino	Angelino Alfano	Mario Mauro
	Matteo Renzi	Federica Mogherini Paolo Gentiloni	Angelino Alfano	Roberta Pinotti
	Paolo Gentiloni	Angelino Alfano	Marco Minniti	Roberta Pinotti
	Giuseppe Conte I	Enzo Moavero Milanese	Matteo Salvini	Elisabetta Trenta
XVII legislatura (2018–)	Giuseppe Conte II	Luigi Di Maio	Luciana Lamorgese	Lorenzo Guerini
	Mario Draghi	Luigi Di Maio	Luciana Lamorgese	Lorenzo Guerini

A biztonságiasító szereplők azonosítása után a nyílt forrásokon elérhető beszédeikből kettő külön korpuszt építettem, amelyeket azonos szempontrendszer alapján, de terjedelmükből adódóan eltérő mélységben vizsgáltam.

Korpusz 1: kétoldalú látogatások során tett nyilatkozatok, amelyek szimbolikus jellegük mellett lehetőséget biztosítanak a különböző nézetek, és az eltérő érdekek megvitatására, így strukturálják a nemzetközi kapcsolatokat. Mediatizált jellegük miatt lehetőséget biztosítanak a biztonságiasító szereplőknek arra, hogy a nyilvánosság előtt megnyilvánuljanak az eseményekkel kapcsolatban, tehát platformot jelentenek a politikai diskurzusok számára (N = 92).

Korpusz 2: Intézményi források

A második korpuszt az olasz parlament Képviselőházában (*Camera dei Deputati*) és Szenátusában (*Senato della Repubblica*) 2011–2021 között elhangzott beszédekből építettem, mivel ez a legnyilvánosabb elérhető fórum, ahol a politikai döntéshozók az alkalmazni kívánt politikáikat vitatják meg (N = 30).

A kutatásom problémaközpontú volt, azaz a diskurzuselemzés során azt vizsgáltam, hogy 2011 és 2021 között a biztonság mely szektoraiban és milyen módon jelent meg a biztonságiasítás. Az elfogadott szakirodalom szerint szövegtankönyv alapú elemzésre mind kvantitatív, mind kvalitatív, szoftveres, kutató által felügyelt módszer alkalmazható (Franzosi, 2018, Kutter, 2018).

Az elemzéshez a QRS International által gyártott NVivo 12 szoftvert használtam, ami kvalitatív és vegyes módszertanú kutatások végrehajtását támogatja. A szoftver strukturálatlan szöveg, audió, videó és kép formátumú adat elemzésére alkalmazható, beleértve interjúkat, fókuszcsoportokat, közvéleménykutatásokat, közösségi médiát és tudományos folyóiratcikkeket is. Az NVivo szoftvert az adatok rendszerezésére, kódolásra, majd az adatvizualizációra és az eredmények megjelenítésére használtam. A szoftver lehetővé tette a szövegelemzést (szó alapú keresés, gyakoriság és kollokációvizsgálat), a személyhez és a fő annotációként használt politikai hovatartozáshoz kötődő kódolási mátrixok kialakítását, a hierarchikus gráfok szerkesztését, valamint esetek (miniszterek) és kódok összehasonlítását. Az épített korpuszok eltérő jellege miatt – szövegek hossza, annak *célközönsége*, a beszédaktusok körülményei – a vizsgálat vázát ugyanazok a kérdések adják, de a korpuszonkénti vizsgálatok mélysége eltérő.

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEI

Hivatalos látogatások során elhangzott beszédek

A vizsgált évtizedben a védelmi miniszterek nyilatkozatai az együttműködésre és a stabilizációra koncentráltak. A hangsúly egyértelműen a bilaterális együttműködésre került, az ENSZ líbiai tevékenységét csupán két alkalommal említették, az Európai Uniót pedig egyszer sem. Az idő nem változtatott a fő pontokon, Olaszország legfontosabb feladatai Líbiában – és Líbia kapcsán – az ország stabilizációja és a líbiai kapacitásépítés támogatása maradt végig. A kapacitásépítés leggyakrabban a líbiai fegyveres erők (parti őrség, rendőrség, általános haderő, katonai orvosok) képzését jelentette, az intézményi kapacitásépítés ehhez képest másodlagos volt.

Ellentétben a védelmi miniszterekkel, akik a nemzetközi intézmények kapcsán az ENSZ és szakosított szerveinek támogatását és bevonódását emelték ki (minimálisan), a belügyminisztereknél a hangsúly az EU-ra került, az ENSZ-család pedig ehhez képest háttérbe szorult. A belügyminiszterek szövegeit és kódolási mátrixait vizsgálva megállapítható, hogy az Európai Uniót erősen kötik a migrációs probléma kezeléséhez, elsősorban a pénzügyi alapokból való támogatás, illetve a probléma kezelésében való nagyobb szerepvállalás terén. Az EU-t egy külső – uniós szempontból harmadik – ország irányába közvetve támogató, pozitív szereplőként jelenítik meg, a parlamenti kom-

munikációt (lásd később) jellemző cserbenhagyottság nem jelenik meg ezen a nemzetközinek tekinthető szintéren.

Az olasz Líbia-politika általános megkésettsége ebben a korpuszban is megjelenik: a líbiai konfliktus nemzetközi jellegéről csak 2018-ban kezdtek el beszélni a belügyminiszterek, pedig ez már 2014-től kezdve folyamatosan erősödött. A konfliktus nemzetköziesedésével kapcsolatban konzekvensen azt elutasító nyilatkozatokat tettek. Olaszország Líbiával kapcsolatos feladataiban itt is meghatározó volt a stabilizáció, a demokratikus fejlődési pályára állítás, az embercsempészet elleni küzdelem, ezeket követően a líbiai fegyveres erők kiképzése és a terrorizmus elleni fellépés, ami már részlegesen fedi a védelmi miniszterek hatáskörét. A védelmi miniszterekhez képest új, de nem hangsúlyos elemként megjelent a Líbiával való gazdasági együttműködés is. A kétoldalú gazdasági kapcsolatok fellendüléséről szóló kommunikáció elsősorban az első Conte-kormány belügyminiszterét, Luciana Lamorgesét jellemezte, az összes többi miniszter (miniszterelnök, külügy-, belügy- és védelmi miniszter) a líbiai gazdaság fejlesztésére koncentrált.

A külügyminiszterek bilaterális találkozókra tett nyilatkozatainak közös visszatérő eleme volt a stabilizáció, a pacifikáció témakörének kihangsúlyozása. Érdekeség, hogy a líbiai biztonsági helyzet javítása a védelmi miniszterek nyilatkozataiban nem jelent meg, míg a külügyminiszterek kommunikációjának általános eleme volt. A vizsgált miniszterek közül a külügyminisztereknél jelent meg leginkább a gazdaság témaköre. Bár ez összhangban van azzal, hogy a külgazdasági feladatok a külügyminiszter hatáskörébe tartoznak, ezek a nyilatkozatok döntő részben nem az olasz–líbiai gazdasági kapcsolatokra utaltak, hanem Líbia gazdasági helyzetének javítására. Az energetikai kapcsolatok, amelyek a két ország gazdasági kapcsolatainak gazdaságbiztonsági szempontból a legfontosabb részét adják, szinte egyáltalán nem jelennek meg a kommunikációban. A két ország közti gazdasági kapcsolatok kisebb részben jelentek csak meg, ezek a nyilatkozatok az időről időre megrendezett olasz–líbiai gazdasági/üzleti fórumra utaltak. A proxysodott konfliktus kevésbé képezte a kétoldalú nyilatkozatok tárgyát, inkább a katonai megoldás elutasítása és a diplomáciai megoldás előnyben részesítése kapcsán jelent meg 2018-tól kezdve.

A nemzetközi szervezetek közül a külügyminiszterek – hasonlóan a védelmi miniszterekhez – az ENSZ és a hozzá kötődő szervek, intézmények (pl. Líbia-megbízott) szerepét hangsúlyozták inkább, míg az Európai Unió háttérbe szorult.

A miniszterelnökök nyilatkozataikban egyértelműen a stabilizáció és a demokratikus átmenet elősegítése mellett foglaltak állást, ezután a migráció kezeléséhez – elsősorban annak megelőzéséhez – kapcsolódó feladatok következtek. A terrorizmus és az embercsempészek elleni fellépés a külügyminiszterekhez képest is háttérbe szorult.

Az egyéb területeken való együttműködés (egészségügy, kulturális együttműködés) kizárólag a miniszterelnökök kommunikációjában jelent meg, de itt is csak háttérelemként. Az egészségügyi együttműködés elsősorban a biztonság katonai szektorához kapcsolódott (a líbiai civil és harctéri orvosok képzése, a miszrátai kórház működtetése), a Covid-19-járvány semmilyen formában nem jelent meg a beszédekben.

PARLAMENTI MEGHALLGATÁSOK

Belügyminiszterek

A vizsgált nyolc olasz kormány közül háromnak volt szakértő (*tecnico*) belügyminisztere (a Monti-kormányban Cancellieri, a második Conte-kormányban és a Draghi-kormányban Lamorgese), négynek jobboldali/jobbközép (a Berlusconi-kormányban Maroni, az első Conte-kormányban Salvini, a Letta- és a Renzi-kormányban Alfano) és csupán egynek balközép (a Gentiloni-kormányban Minniti). A belügyminiszterek általánosságban kevésbé foglalkoztak a líbiai konfliktus aktuális helyzetével, kommunikációjuk egyértelműen annak társadalmi biztonságához köthető (migrációs) vetületét fedte le, viszont a helyzetértékelésükben visszatérő elem volt a Líbiától délre található országok irányába való kitekintés, szintén a biztonság társadalmi szektorában jelentkező kihívások, fenyegetések kapcsán.

2011–2012-ben jelent meg Roberto Maroni belügyminiszteri kommunikációjában, hogy Olaszország nem rendelkezik kellő információval a líbiai helyzetről, ellentétben – az emiatt könnyebben kezelhető – Tunézia és Egyiptom esetével (Ministero dell’Interno, 2011a). A Monti-kormány belügyminisztere elismerte, hogy követik a fejleményeket, de a felemelkedőfélben levő líbiai központokkal nincsen kapcsolatuk (Ministero dell’Interno, 2012a). A 2011 és 2013 eleje közötti belügyminiszteri diskurzusban ebből a szempontból ugyanaz a lemaradás/passzivitás tükröződött, ami az egész olasz Líbia-politikát jellemezte ebben az időszakban. Utána a líbiai helyzet ismertetése jellemzően a külügyminiszteri meghallgatásoknak képezte részét, ahol viszont a hangsúly inkább Olaszország nemzetközileg is elismert líbiai súlyára és befolyására került.

A Líbiával kapcsolatos olasz álláspontban bekövetkező fontos változás volt, hogy a konfliktus elején Roberto Maroni még arról beszélt, hogy a nemzetközi közösségnek nem feltétlenül a – líbiai környezetben bonyolulttan bevezethető – nyugati demokráciákra hajazó modellt kell elősegíteni, a lényeg az, hogy egy Olaszországgal, Európával és a nyugati közösséggel szemben nem elleneséges új rezsim alakuljon ki (Ministero dell’Interno, 2011a). Maroni után a többi belügyminiszternél a líbiai stabilizáció fontossága már együtt járt a demok-

ratikus fejlődés előmozdításával, ami egyébként a Líbiával kapcsolatos olasz diskurzus egészének visszatérő eleme maradt egészen napjainkig.

Az Európai Unió kapcsán a külügyi szereplőként való fellépés, a bárminek-mű beavatkozás gondolatköre marginális maradt az előző korpuszhoz (nyilatkozatok) hasonlóan, az EU továbbra is a migrációs és a menekültkérdés kapcsán került szóba. Maroni kihangsúlyozta, hogy a Líbiában és Észak-Afrikában kialakuló új rezsimek jellemzői az EU fellépésétől, vagy annak hiányától függenek, de rajta kívül csak Minniti említette az EU részéről a *stratégiai beavatkozás* szükségességét – mélyebb definíció nélkül (Governo Italiano, 2017). Egészen a második Conte-kormányig többet hivatkoztak a belügyminiszterek az EU-n belüli szolidaritás, támogatás hiányára, mint annak meglétére, Lamorgese alatt fordult meg ez a trend. A legélesebb kritikákat a Renzi-kormány belügyminisztere, Angelino Alfano fogalmazta meg, elsősorban a földközi-tengeri mentési munkálatok és az uniós műveletek kapcsán. Kiemelendő, hogy a Renzi-kormány alatt töltötte be Olaszország az Európai Unió soros elnöki tisztségét. Az uniós migrációs politikát az olasz érdekek szerint módosítani kívánó javaslatok nem jelentek meg a vizsgált beszédekben, annak ellenére, hogy a soros elnökség kiemelt témája volt a migrációs probléma közösségi szintre emelése. Bár a vizsgált időszakban egyértelműen az első Conte-kormány volt a legkonfrontatívabb az Unióval szemben, a belügyminiszteri kommunikációban a többi kormányhoz képest nem volt kiemelkedő, hiszen a Renzi-kormány kritikussabb volt az Unióval, és a Gentiloni-kormány is nagyjából az első Conte-kormánnyal volt egy szinten.

A határok kérdésével – elsősorban a határellenőrzéssel, valamint ehhez köztödően a líbiai államterület központi ellenőrzésével – egyaránt foglalkoztak a védelmi, a külügy- és a belügyminiszterek is, viszont a határok hollétének a kérdését a belügyminiszterek elemezték a legtöbbit. Általános jellemző volt a Líbiával kapcsolatos diskurzusban az olasz és az európai határok összemosása, az olasz nemzeti határok háttérbe szorultak és előtérbe került Európa határainak kérdésköre, ehhez kapcsolódóan visszatérő elemmé vált az olasz és az európai érdekek egybemosása. Alfano még Lampedusára hivatkozott egész Európa határaiként, hozzá képest a koncepció Minnitinél kitágult és Líbia déli határait határozta meg egész Európa déli határaiként (Governo Italiano, 2017). Bár Alfano földrajzilag nem tágította Európa határait, a határok kérdését a jövőnek nevezve Európa jövőbeli felemelkedésének vagy bukásának zálogaként jelenítette meg. Az olasz/uniós határok kérdésköréhez szorosan társítható az externalizáció szükségessége, ami egyrészt az uniós műveletek kapcsán, másrészt pedig az olasz haderő bilaterális tevékenysége kapcsán is végigkíséri a belügyminiszteri kommunikációt, az olasz Líbia-politika egyik legstabilabb pilléréként. A líbiai határellenőrzés (déli) az olasz nemzetbiztonság záloga a terrorizmus és az embercsempészet elleni fellépés miatt is.

A nemzeti és nemzetközi érdekek összeütközése kapcsán sajátos álláspont volt megfigyelhető a vizsgálat során. Elismerve a nemzeti érdekek és az ezek alapján való cselekvés legitimitását, Minniti a nemzeti és a nemzetközi érdekek közötti egyensúly megtalálását és megtartását tartotta fontosnak (Governo Italiano, 2017). Kiemelendő, hogy amikor az olasz és az uniós érdekeket együtt említették, azok mindig szinergiában voltak egymással, ezzel mentek szembe más országok nemzeti érdekeivel (amik ezen logika alapján a nemzetközi közösség közös érdekeibe nem tartoznak bele). Egyik miniszter sem részletezte, hogy mely országok nemzeti érdekei ellentétesek az olasz érdekekkel, az összes beszédet figyelembe véve a leggyakrabban megjelenő Franciaország is csupán utalásszinten jelent meg.

Bár a belügyminisztérium felelősségének kérdése nem képezte visszatérő részét a belügyminiszteri beszámolóknak (csak Cancellierinél és Minnitinél jelent meg), érdemes megemlíteni, hogy amíg Cancellieri arra hivatkozott, hogy ő szakértő, nem politikus, és a parlament és a politikusok felelősségét hangsúlyozta, Minniti a saját személyes felelősségét emelte ki (Ministero dell'Interno, 2012b, Ministero dell'Interno 2017).

A migráció és a terrorizmus összefonódása egyik politikusnál sem volt visszatérő elem, ellentétben – a biztonság társadalmi szektorába sorolható – embercsempész hálózatok elleni fellépéssel, ami a belügyminiszteri diskurzusok legfontosabb közös része volt, konzekvensen együtt járt a stabilizáció szükségességével (stabilizáció, mint az embercsempész hálózatok ellehetetlenítésének előfeltétele), és a Líbiából való déli irányú kitekintéssel. A Száhellel és a szubszaharai térséggel való együttműködés volt a legjellemzőbb földrajzi iránya az olasz feladatszabásnak, a Líbián belüli kelet–nyugati kiegyezés hangsúlyozása csak Minninit jellemezte.

A migrációs kérdés gazdasági vetületeivel a vizsgált meghallgatásokon nem foglalkoztak rendszeresen a belügyminiszterek, a beszédeket összevetve a tengeri úton illegálisan Olaszországba érkezők statisztikáival, az látszik, hogy amikor csúcson volt az érkezők száma, az érkezők jelentette gazdasági terhek csupán érintőlegesen jelentek meg (egy alkalommal, Minniti alatt) a korpuszban. A kérdéssel legmélyebben a Monti-kormány belügyminisztere (Cancellieri) foglalkozott, amikor még a későbbiekhez viszonyítva sokkal kevesebben érkeztek Olaszországba, Minniti után pedig csak Matteo Salvini említette (egyszer) a migráció jelentette gazdasági terheket. Ekkorra az érkezők száma – köszönhetően a Minniti-féle Líbia-politikának – meredeken lecsökkent, a migrációs kérdés gazdasági vonatkozása azonban Salvini számára a szavazatok szempontjából kiemelt téma volt, így ez inkább a pártpolitikai, mint az objektív valóságot tükrözte. A gazdasági vonatkozásokhoz kapcsolható az emberkereskedelem mint üzlet jelentette diszkurzív elem, amely Matteo Salvini belügyminiszterségének egyik kiemelt témája volt, a parlamenti meghallgatásaiban

azonban nem erre helyezte a legnagyobb hangsúlyt. Rajta kívül az emberkereskedelmet üzleti aspektusból csak Luciana Lamorgese említette a Draghi-kormány alatt, vélelmezhetően azért, mert előtte Salvini az olasz közbeszéd részévé emelte.

Érdekesség, hogy a humanitárius szempontok kapcsán kétszer is megjelent a hidegháborús Németország analógiája: 2011-ben a jobbközép kormány jobboldali belügyminisztere (Roberto Maroni) a berlini fal leomlásához hasonlította a líbiai és tunéziai tüntetések következtében meginduló menekülthullámokat, később pedig a balközép Letta-kormány jobbközép belügyminisztere (Angelino Alfano) Lampedusát a harmadik évezred Checkpoint Charlie-jához hasonlította (Ministero dell'Interno, 2013).

A politikai pártok által képviselt értékeket figyelembe véve meglepő, hogy a Liga belügyminiszterei (Maroni 2011-ben, és Salvini 2018–2019-ben) arányaiban jóval nagyobb hangsúlyt fektettek parlamenti diskurzusaikban a humanitárius-emberi jogi vonatkozásokra, mint a balközép kormányok belügyminiszterei, Salvini és Maroni a legnagyobb problémának a humanitárius vészhelyzetet tartotta. Az olasz nemzeti érdekekre és nemzetbiztonságra való hivatkozás legjelentősebben a Demokrata Párti Minnitinél (Gentiloni-kormány) jelent meg.

Összességében Marco Minniti beszédei foglalkoztak a Líbia-politika legtöbb aspektusával, több olyan elem volt, amit ő emelt be a diskurzusba és az őt követő miniszterek már reflektáltak ezekre a témákra: az NGO-k tevékenysége, Líbia stabilizációja,¹ a térség gazdasági eszközökkel történő fejlesztése, az ENSZ és szakosított szerveinek támogatása, katonai eszközök és fegyverek szállítása a líbiai állami szervezeteknek, a líbiai erők képzése.

Védelmi miniszterek

A vizsgált nyolc olasz kormányból négynek volt Demokrata Párti védelmi minisztere (Renzinél és Gentiloninál Roberta Pinotti, a második Conte-, illetve a Draghi-kormányban Lorenzo Guerini), egynek jobbközép politikus (a Berlusconi-kormányban Ignazio La Russa), egy kormánynak az 5 Csillag Mozgalom (az első Conte-kormányban Eisabetta Trenta), egynek egy liberális-centrista párt (a Letta-kormányban Mario Mauro) adott védelmi minisztert, a Monti-kormány védelmi minisztere pedig szakértő volt. Líbia kapcsán a legfontosabb feladatok a diskurzuselemzés alapján: a líbiai biztonsági erők (első-sorban a parti őrség) kiképzése, a stabilizáció, a terrorizmus elleni fellépés és az emberkereskedelem/szervezett bűnözés elleni fellépés.

A védelmi miniszterek parlamenti meghallgatásaik során a líbiai helyzetet a 2011-es beavatkozás után – a belügyminisztereknél – szélesebb kontextusban, a mediterrán térség komplex kapcsolat- és kihívásrendszerének részeként

elemezték, ami inkább egyfajta stratégiai megközelítésre utal. Líbia kiterjesztéséhez kapcsolható a határok kérdésköre: az Európa határa kérdéskörrel a belügyminiszterekhez képest a védelmi miniszterek kevesebbet foglalkoztak, viszont ebben a korpuszban is megjelent a határok kitolása: Guerini szerint a Száhel Európa és a NATO (!) déli határa (Governo Italiano, 2021a), ezzel Minnitihez képest is kitágította a területet és rövid időre visszahozta a NATO-t a diskurzusba. A száheli problémák húzódnak fel északra, egészen Líbiáig, ez igazolja a Líbiától délre fekvő területeken az olasz katonai jelenlét szükségességét.

Az Európai Unióval kapcsolatos diskurzus központi elemei a Líbiában (EUBAM Libya) és a Földközi-tengeren futó uniós műveletek (EUNAVFOR MED Sophia, Irini, stb.) voltak, azonban az az Unióval kapcsolatos „elégedetlenség”, ami a belügyminiszteri diskurzusokban fellelhető volt, a védelmi minisztereket nem jellemezte. A vizsgált időszakban csak Mario Mauro (Letta-kormány) és az első Conte-kormány védelmi minisztere, Elisabetta Trenta hangsúlyozta az Unió kapcsán a szolidaritás/támogatás hiányát, illetve a vitás kérdéseket, mindketten a tengeri műveletek során kimentett migránsok Olaszországba szállítása miatt kifogásolták a többi uniós tagállam szolidaritásának hiányát. Ez a diskurzus egybevág azzal, hogy a vizsgált kormányok közül Letta alatt kezdett az európai szolidaritás – és annak hiányának – kérdése erősödni (humanitárius katasztrófák a Földközi-tengeren), és az első Conte-kormány volt a legkonfrontatívabb külpolitikája, amelynek egyik fő célpontja az EU volt. Trenta foglalkozott beszédeiben a legtöbbet a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EU, NATO) líbiai szerepvállalásával annak ellenére, hogy az első Conte-kormány volt az, amelyik kilépve az olasz kül- és biztonságpolitika hagyományos multilateralista fókuszából a bilaterális kapcsolatokat helyezte előtérbe.

Az EU mint (Líbiában/a mediterrán térségben aktív) külpolitikai szereplő a védelmi miniszterek meghallgatásainak sem volt hangsúlyos eleme. Bár a közös kül- és biztonságpolitikához tartoznak a Földközi-tenger térségében futó műveletek, ezek kapcsán inkább a konkrét feladatok jelentek meg, mintsem tágabb keretben történő értékelésük. A Draghi-kormány alatt esett szó leginkább az EU külpolitikai jellegű szerepvállalásáról, egyrészt az Irini, mint az EU legerősebb líbiai „eszköze”-gondolat beemelésével, másrészt pedig az Unió gazdaságfejlesztési célú fellépésével. Guerini szerint az EU-nak többet kell tennie a térség gazdasági fejlesztéséért, hogy beindítsa a fejlődést, amivel az európai biztonságot is megerősíti. A katonai eszközökkel történő kapacitásépítés a puha külpolitikai eszközökkel történő intézményi kapacitásépítés előfeltétele, így a(z olasz) líbiai katonai jelenlétet Guerini lényegében minden stabilizációs erőfeszítés kiindulópontjaként határozta meg (Ministero della Difesa, 2021). Az ENSZ – az előző korpusz eredményeihez hasonlóan – a líbiai stabi-

lizáció és pacifikáció szempontjából a legfontosabb nemzetközi szervezet, míg a NATO a 2011-es beavatkozás után líbiai vonatkozású tevékenysége kapcsán nem került szóba.

A humanitárius vonatkozású diszkurzív elemek a 2011-es katonai intervenció idején voltak a leggyakoribbak (a jobb-közép Ignazio La Russa a védelmi miniszter), utána még a Letta-kormány alatt merültek fel többször, összefüggésben azzal, hogy a tengeren érkezők tragédiái (pl. Lampedusa) az olasz közvéleményből erős szolidaritást váltottak ki. A Demokrata Párt és az M5S által delegált védelmi miniszterek beszédeiben a humanitárius kapcsolódású témák háttérbe szorultak. Ez nem felel meg a klasszikus politikai jobb-bal csoportosításban a pártok által képviselt értékeknek, viszont megegyezik a belügyminiszteri korpusz vizsgálati eredményeivel.

A jövő Líbiája kapcsán változott az olasz elképzelés, míg a Monti-kormány védelmi minisztere a líbiaiak felelősségére koncentrált a jövő Líbiájának építése kapcsán, később ez már nem jelent meg a beszédekben, a hangsúly Olaszország felelősségére (saját nemzeti érdekeinek és biztonságának biztosítása miatt), valamint a nemzetközi közösségre került. Di Paolához képest a Renzi-kormány védelmi minisztere, Roberta Pinotti a műveletek kapcsán már arra hivatkozott, hogy ha a nemzetközi közösség nem avatkozik be (időben), a veszélyekből fenyegetések, majd konfliktusok lesznek, amelyek a migrációt növelik (Ministero della Difesa, 2014), így Pinotti általánosságban kötötte össze a nemzetközi beavatkozást és a migrációt.

Bár a diskurzusokban megjelenő bilaterális és uniós műveletek feladatkörének döntő része a migrációs probléma kezeléséhez – így a társadalmi biztonsághoz – kapcsolódik, a műveletek kapcsán az egyéb, a biztonság gazdasági szektorához kötődő olasz érdekek védelme (szabad kereskedelmi és hajózási útvonalak, import-export, energiabiztonság) nagyobb hangsúlyt kapott a belügyminiszterekhez képest. Míg az olasz érdekekhez a belügyminiszterek egyértelműen a társadalmi biztonság irányából közelítettek, a védelmi miniszterek egy részénél keveredett a biztonság katonai szektora (elsősorban a terrorista fenyegetés) és a gazdasági szektor. A biztonság gazdasági szektorával a Demokrata Párti védelmi miniszterek egy említés kivételével (Renzi-kormány) csak 2018 után foglalkoztak a vizsgált beszédekben, az M5S minisztere náluk felületesebben, csupán említésszinten foglalkozott Líbia kapcsán az energia-biztonsággal, a szakértő miniszter és a PdL védelmi minisztere pedig csak a katonai biztonság körébe tartozó témákkal foglalkozott. A biztonság gazdasági szektorával való foglalkozás összességében tehát nem mutat pártpolitikai mintát, inkább kormányokhoz köthető, jelentőség szempontjából csökkenő sorrendben a második Conte-kormány, az első Conte-kormány, és a Renzi-kormány védelmi miniszterei emelték be a diskurzusba.

A földközi-tengeri járőrözés és az ehhez kapcsolódó mentési munkálatok hangsúlyozása a három nagykoalíciós, balközép vezetésű kormány (Letta-,

Renzi-, Gentiloni-) védelmi minisztereit jellemezte, valamint a 2018-as parlamenti választásokat követően megalakult első Conte-kormányt. Kiemelendő, hogy a diskurzusban az éles váltás nem a balközép kormányok és a Conte-kormány között van, hanem a Letta–Renzi és a Gentiloni–Conte kormányok között: ugyanis míg a Letta és a Renzi-kormányok alatt az olasz haderő által végzett mentési munkálatok voltak a középpontban, Gentiloni és az első Conte-kormány alatt a hangsúly a líbiai biztonsági szervek által végzett mentési munkálatokra került.

A nemzeti és a nemzetközi biztonság és érdekek legtöbbször egymással szinergiában jelentek meg a diskurzusokban, de a Letta-kormány alatt ezek ellentéte is megjelent. Az Európai Unió mint egy sikeres politikai projekt politikai jellegű ellentmondásba keveredett azzal, hogy a közös külső határainak védelmét a nemzetállamokra bízta.

A líbiai konfliktusban részt vevő külső szereplőkkel az első Conte-kormány kezdett el foglalkozni, majd ez megjelent a második Conte-kormány és a Draghi-kormány védelmi miniszterének kommunikációjában is. A szponzorállamok közül csak Franciaország került szóba az első Conte-kormány alatt, meglehetősen kritikus hangnemben, ez beleilleszkedik az akkori olasz–francia kapcsolatok feszült dinamikájába. A második Conte-kormány alatt megjelent a török beavatkozás kérdése, viszont ennek az olasz nemzeti érdekekre gyakorolt fenyegető hatásáról nem beszélt Guerini. A Draghi-kormány alatt már a mediterrán térségen belüli kínai és orosz térnyerésre került a hangsúly, ekkor a líbiai stabilizáció – mint az olasz nemzeti érdekek biztosításának kulcsa – fő gátja Oroszország Líbia-politikája lett (Ministero della Difesa, 2019, 2020; Governo Italiano 2019, 2021a). A proxyháborúval kapcsolatos diskurzus tehát 2018 óta a védelmi miniszterek kommunikációjának tárgyát képezi, azonban a kommunikált elemek kormányról kormányra változnak, nincs ezen a téren olyan jellegű konzisztencia, mint például a Líbiával kapcsolatos fő feladatok, vagy a teljes líbiai konfliktus katonai megoldásának elutasítása kapcsán. A líbiai konfliktus belső, polgárháborús dimenziójával (a milíciák egymás elleni harca) több miniszter foglalkozott, mint a külső dimenzióval, ez azonban időben elsősorban a 2018 előtti időszakot jellemezte. Egyedül az első Conte-kormány védelmi minisztere (Trenta) beszélt a polgárháborús és a proxyháborús jellemzőkről egyszerre, előtte a polgárháborús jelleg, Trenta után pedig a proxyháborús jelleg kihangsúlyozása dominált.

A Covid-19-járvány a védelmi miniszteri diskurzusba később került be, mint a belügyminiszterekébe: utóbbiak közül már az első Conte-kormány minisztere a Covid jelentette problémákkal foglalkozott (elsősorban a tengeri úton érkezők karanténkötelezettsége miatt), a védelmi minisztereknél a Covid – az amúgy is komplex mediterrán biztonsági környezetet tovább súlyosbító tényezőként – csak a Draghi-kormányánál jelent meg.

Külgymiszterek

A vizsgált miniszterek közül a külgymiszterek pártpolitikai összetétele volt a legváltozatosabb: két kormányban volt szakértő külgymiszter (Montinál Terzi, az első Conte-kormányban Milanese), kettőben az 5 Csillag Mozgalom adott külgymisztert (a második Conte és a Draghi-kormányban Di Maio), két kormányban jobbközép (a Berlusconi-kormányban a PdL-es Frattini, a Gentiloni-kormányban az NCD-s Alfano), kettőben balközép (a Letta-kormányban a +Europás Bonino, a Renzi-kormányban a Demokrata Párti Mogherini és Gentiloni) külgymiszter volt.

Szakértői és tudományos körökben elterjedt vélemény, hogy Olaszország megkésve reagált a líbiai válságra. Ez a Berlusconi-kormány kommunikációjában egyáltalán nem jelent meg, olasz részről a válság elsődleges kezelője, Franco Frattini külgymiszter a gyors reakciókat hangsúlyozta visszatérő jelleggel az ENSZ, és a NATO fellépéséhez adott olasz hozzájárulás kapcsán is. Ehhez a fontos szerephez képest sokkal visszafogottabb az, amit a Berlusconi-kormány külgym- és védelmi minisztere sikerként értékelt: mind La Russa, mind Frattini elsődleges sikerként azt határozta meg, hogy sikerült a katonai beavatkozást a NATO égisze alá vonni.

A moralitás kérdése csak a külgymisztereknél jelent meg, legerősebben a 2011-es beavatkozás kapcsán képezte a diskurzus tárgyát. Frattini 2011 tavaszi beszédében felmerült a neokolonializmus mint a beavatkozást hátráltató szociokulturális tényező, ezt a 'problémát' végül a líbiai CNT kérése oldotta fel arra hivatkozva, hogy Olaszországnak morális kötelezettsége segíteni Líbiának (Governo Italiano, 2021b). Végül az új líbiai vezetők kérése lett az a visszatérő elem, amellyel Frattini a beavatkozásban való részvételt indokolta, ezzel párhuzamosan elutasította azokat a felvetéseket, hogy Olaszország az Egyesült Államok nyomására változtatott a magatartásán. Már ekkor hangsúlyos elemként jelent meg, hogy Olaszország mindaddig elutasította a katonai beavatkozás szükségességét, amíg az új líbiai vezető nem hatott az ország lelkiismeretére. Fontos kiemelni, hogy míg a fentiek alapján a beavatkozással kapcsolatos külgymiszteri diskurzus értékalapú volt, a külpolitikai magatartást alapvetően érdekek vezérelték. Az érdekalapú beavatkozás csak Frattini későbbi beszédében jelent meg, amikor elismerte, hogy ha Olaszország nem csatlakozik az intervencióhoz, a mediterrán térségben pária állammá vált volna, ez könnyen az energetikai szerződések megszüntetéséhez és az olasz vállalatok jelentős veszteségeihez vezethetett volna, ezzel a beavatkozást a morális kötelezettség mellett a biztonság gazdasági szektorához kötötte.

A külgymiszteri kommunikációkban jelent meg visszatérő jelleggel a líbiai helyzet kezelésében betöltött vezető szerep képe. Ez egészen a 2018-as választások után megalakuló első Conte-kormányig minden egyes külgym-

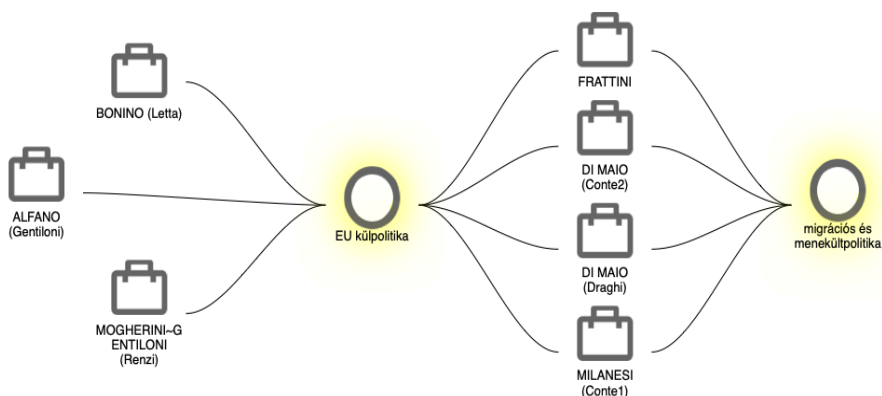
miniszternél megjelent, utána azonban eltűnt. A statisztikák ettől eltérő képet mutatnak, elsősorban a gazdaság biztonsági szektorában mutatkozik meg az olasz befolyás csökkenése, így a kommunikáció és a valóság más-más síkon mozgott 2011–2018 között. A válság kezelésében betöltött szerepben Frattini Olaszországot a nagy nemzetközi partnerekkel egy szintre pozicionálta, úgy értékelte, hogy nincs olyan ország, amely bilaterálisan Olaszországnál többet segített volna az arab tavasz eseményei során Líbiának, ez belpolitikai célokat szolgáló, némileg torz valóságértelmezésként fogható fel. Terzi szerint egyértelmű, hogy Olaszország Líbia első számú partnere. Bonino szerint politikai és morális kötelezettség, hogy az ország vezető szerepet vállaljon Líbiában, hiszen míg más országoknak máshol van több a tapasztalata, Olaszországnak Líbiában. A Renzi-kormány két külügyminisztere (Federica Mogherini, majd Paolo Gentiloni) Líbiát mint az Olaszországhoz politikailag és földrajzilag is legközelebbi kihívásként jelenítette meg, és arra hivatkoztak, hogy a többi nemzetközi szereplő számára Olaszország referenciapontot képez. Gentiloni szerint a stabilizációs erőfeszítéseket Olaszország koordinálta, ezt mindenki elismeri, nem csak a földrajzi közelség miatt, hanem azért is, mert jó minőségű az olasz haderő és jó politikai-diplomáciai kapcsolatokkal rendelkezik. Gentiloni ezzel egyébként minden külügyminiszternek – egyben saját magának is – ellentmondott, hiszen a külügyminiszteri diskurzus egyik pillére a stabilizációs törekvések ENSZ általi összefogása és az ENSZ olasz támogatása volt. Ugyanezt a kommunikációs sémát folytatta Alfano is, aki szerint Olaszország főszereplő a líbiai stabilizációban és a líbiai emberi jogok érvényesítésében.

A vezető szerep hangsúlyozásához a megosztott felelősség eleme társult, de a külügyminiszterek eltérő szereplők közt osztották fel a líbiai helyzet kezelésének (jellemzően a stabilizációnak) a felelősségét: Terzi csak „más országok” felelősségéről (MAE, 2012), a Renzi-kormány a nemzetközi közösség és a líbiaiak felelősségéről beszélt, de közvetve megjelent az EU külpolitikai felelőssége is (pl. Frattini, Milanese és Di Maio beszédeiben, lásd később). 2018 után éles váltás következett be, az első Conte-kormány külügyminiszterének már azt kellett részleteznie, hogy Olaszország miért nincs elszigetelve Líbiában, később Di Maio – a történelmi kapcsolatok hangsúlyozása mellett – elismerte, hogy Olaszország önerőből nem tudta elérni egy részclélját (a bengázi konzulátus exequatur-jának megszerzése), ahhoz a multilaterális fórumok súlya kellett (MAE, 2021).

Líbia kapcsán a külügyminiszteri diskurzus a stabilizáció körül forgott. Kivétel nélkül minden külügyminiszternél egységes álláspontként jelent meg, hogy a stabilizációs törekvéseket az ENSZ-nek kell(ene) összefogni, koordinálni, ennek a folyamatnak a támogatása Olaszország számára a teljes mediterrán régiót érintő nemzetbiztonsági érdek. Az egyéb, az olasz nemzeti biz-

tenség szempontjából meghatározó nemzetközi szereplők (NATO, EU) Líbiával kapcsolatos szerepvállalására vonatkozó elképzelésekben jelentős változás következett be. Frattini még szánt szerepet a NATO-nak a beavatkozás után, ez azonban már nála is csak maximum az ENSZ-nek, mint az újjáépítés koordinátorának nyújtott támogató szerepben testesülhetett volna meg. Frattini a líbiai erők kiképzését is csak az ENSZ vonatkozásában említette, később ez már sokkal inkább nemzeti érdekként jelent meg. A NATO Líbiával kapcsolatos feladatai Frattininél jelentek meg utoljára, akkor sem képezte ismét a kommunikáció tárgyát, amikor felmerült, hogy a NATO részt vesz a líbiai biztonsági szektor reformjában.

Frattini szerint az EU-nak kell a jövő Líbiájában az első számú politikai partnernek lenni, míg (bilaterális szinten) Olaszországnak kell az első gazdasági partnernek maradni. Az EU külpolitikai szerepvállalása – természetesen – a külügyminiszterek kommunikációjában jelent meg leginkább a teljes korpuszt figyelembe véve, azonban az ENSZ-hez és az olasz bilaterális kezdeményezésekhez képest harmadlagos szerepet töltött csak be. Összhangban a belügyminiszteri diskurzussal, az olasz Líbia-politika az uniónak a migrációs és menekültkérdés kezelésében, valamint a civil és katonai missziókon keresztül szán szerepet. A Monti-kormány kivételével mindegyik kormánynál megjelent az unió külpolitikai fellépésével – vagy annak igényével – kapcsolatos diskurzus, ezek jellemzően a kül- és biztonságpolitikai képviselővel, vagy a Külügyek Tanácsában folytatott tanácskozásra utaltak. Az EU külpolitikájával kapcsolatos diskurzus jelentős részét az uniós külpolitikai szerepvállalás, valamint az EU mint a biztonság szolgáltatója (*security provider*) eszméjének elméleti támogatása tette ki. Kifejezetten Líbia kapcsán a líbiai intézményi kapacitásépítésben, a nemzeti egységkormánnyal való gazdasági kapcsolatok fejlesztésében, valamint az Irini-művelet kapcsán az embargó kiegyensúlyozott betartatásában mutatkozott meg az uniós szerepvállalás. Líbia kapcsán javaslati szinten, olasz igényként jelent meg az unió szankciós rezsimjének felülvizsgálata (a konfliktusba beavatkozó külső szereplők szankcionálására), az európai stratégiai autonómia megteremtése és az európai védelmi ipar erősítése. Az EU-s Líbia-különmegbízott kérdését először nem támogatták egyértelműen („készek vagyunk a kérdés megvitatására”), később már az lett az olasz álláspont, hogy ha nem olasz lesz az uniós különmegbízott, hiteltelenné válik a pozíció. Az EU külpolitikai szerepvállalásával foglalkozó diskurzus intenzitása hullámzó volt, a 2011-es események után minimális szinten maradt, majd 2018-tól kezdve vált ismét aktívabbá. A PD-vezette nagykoalíciós kormányok voltak azok, amelyek inkább az uniós külpolitikára fókuszáltak, mint a migrációs és menekültpolitikára.

1. ábra. A külügyminiszterek uniós kül- és bevándorláspolitikával kapcsolatos kommunikációja² (saját szerkesztés)

Az EU tevékenységével kapcsolatos kritikák (szolidaritás, támogatás nem elegendő mivolta/hiánya) az első Conte-kormánynál jelentek meg és utána kisebb mértékben megmaradtak a második Conte-kormány és a Draghi-kormány alatt is. Ez a belügyminiszteri kommunikáció irányával ellentétes, ugyanis ott a második Conte-kormányig az EU Líbiával kapcsolatos tevékenysége inkább kritikus volt, attól kezdve pedig inkább pozitív, a külügyminisztereknél a kritikák az első Conte-kormánytól kezdődtek, az uniós támogatás kihangsúlyozása egyik külügyminiszter kommunikációjának sem képezte a részét. Az első Conte-kormány erős uniós kritikája azonban a külügyminisztereknél is megmutatkozott.

A katonai konfliktus tárgyalásos eszközökkel történő megoldása (tűzszünet, katonai megoldás elutasítása, stb.) a Renzi-kormány kommunikációjában ismét³ megjelent, ekkor azonban még a líbiai helyzet belső, polgárháborús jellegére vonatkozott. A katonai konfliktus tárgyalásos eszközökkel történő megoldása a Berlusconi-, a Renzi-, illetve az első és második Conte-kormányokat jellemezte, ez megegyezik a líbiai konfliktus nemzetköziesedésének hullámaival, azonban csak a Conte-kormányok kezdtek el annak proxy jellegével foglalkozni.

A líbiai konfliktusban résztvevő külső szereplők már viszonylag hamar, a Monti-kormány alatt megjelentek a külügyminiszteri kommunikációban, igaz, ekkor még csak a szomszédos országok érintettsége került szóba. A regionális részvételre koncentráltak a Renzi-kormány külügyminiszterei is, akkor még úgy értékelték, hogy ennek intenzitása csökkenőben van. A külügyminiszteri kommunikációban ennél nagyobb mértékben csak az első Conte-kormánytól kezdve jelent meg a külső beavatkozó felek kérdése, innen kezdve azonban visszatérő elemmé vált. Kiemelendő, hogy a vizsgált időszakban egyedül a Gentiloni-kormány Líbia-politikája használt proxykat a nemzeti érdekek ér-

vényesítésére (migráció megállítása proxyn keresztül), Alfano – és az akkori Líbia-politika fő alakítója, a belügyminiszter Marco Minniti – kommunikációjában nem érintette a külső beavatkozó szereplőket. 2018-tól kezdve a külső beavatkozókra való utalás szorosan együtt járt a katonai megoldás elutasításával, a multilaterális dialógus (ENSZ-, illetve nemzetközi Líbia-konferenciák), és a stabilizáció szükségességével. A konfliktusban érintett külső szereplők közül legtöbbit Franciaországgal foglalkoztak – főként az első Conte-kormányban, amelyet a Franciaországgal való konfliktusos kapcsolatok végig jellemeztek –, kisebb mértékben megjelent Törökország, a többi szponzorállamról szponzorállami minőségükben nem beszéltek. Kiemelendő, hogy míg a franciákkal való kapcsolatokat részletesen elemezték, Törökország kapcsán nem merült fel, hogy 2020 óta jobban fenyegeti a líbiai olasz érdekeket, mint a franciák.

Az első Conte-kormány kezdett el részletesebben kommunikálni a líbiai konfliktus két fő belső szereplője (Szarrázs – Nemzeti Egységkormány, Haftar – LNA) kapcsán, annak ellenére, hogy a Haftarral való érdemi kapcsolatfelvétel korábbra, a Gentiloni-kormányhoz köthető. Az első Conte-kormánynál kialakított egyenlő távolságtartás, azaz az *equidistanza* politikáját maga Conte külügyminisztere, Milanese cáfolta meg (MAE, 2019): bár elismerte, hogy az olasz stratégia a minden érintett féllel történő tárgyaláson alapszik, kifejtette, hogy amennyiben az egyik felet Olaszország elismeri hivatalos partnerként (ez a Nemzeti Egységkormány), akkor már nem létezhet egyenlő távolság a felektől, hiszen az elismert félhez automatikusan közelebb kerülnek.

A biztonság gazdasági és társadalmi szektorában jelentkező kihívások nagyjából egyenlő súllyal jelentek meg a Líbiával kapcsolatos diskurzusban, a Magyarországot is jellemző külgazdasági fókuszú külpolitika az olasz Líbia-politikát tehát nem jellemzi. A társadalmi biztonság terén legnagyobb kihívásként említett illegális migráció kezelésével, megállításával minden külügyminiszter többit foglalkozott, mint a biztonság gazdasági szektorával, a legkevésbé gazdasági fókuszú kormányok a balközép PD vezette nagykoalíciós kormányok voltak (Letta, Renzi, Gentiloni). Az energiabiztonság diszkurzív súlya viszonylag alacsony volt, az első Conte-kormány alatt kezdett növekedni, a második Conte-kormánytól kezdve pedig meg is előzte az energetikán kívüli kereskedelmi kapcsolatokat, ez nem párhuzamos a Líbiából importált kőolaj és földgáz mennyiségének növekedésével, azonban a líbiai konfliktus erőviszonyaiban beállt változások ekkor kezdték el ismét jobban érinteni az energiahordozók kitermelését.

A miniszterek pártpolitikai hovatartozásának vizsgálatok a belügyminiszteri korpuszhoz hasonló eredmények születtek: a humanitárius vonatkozású diszkurzív elemek a baloldali, balközép külügyminiszterek (Bonino, Mogherini/Gentiloni) kommunikációjában arányaiban kevésbé jelennek meg, mint a jobbközép és a szakértő miniszterekében.

BIZTONSÁGIASÍTÁS

A biztonságiasítás jelensége csak részlegesen jelent meg a vizsgálat során, ebben szerepe van annak is, hogy a két vizsgált nagy korpusz hallgatósága/címzettjei elsősorban nem a hazai választópolgárok. A bilaterális nyilatkozatok arra szolgálnak, hogy a kétoldalú kapcsolatok aktuális hangsúlyait a (nemzetközi) nyilvánosság elé tárják, a szakbizottsági meghallgatások pedig elsődlegesen – bár nyilvánosan elérhetőek – a parlamenti képviselőknek, szenátoroknak szólnak. A biztonságiasítás fontos eleme, hogy a hatalomból kizárt állampolgárokhoz szól, akik nem rendelkeznek azokkal a rendszerint minősített információkkal, amik a végrehajtó hatalom rendelkezésére állnak, így a beszédaktuson keresztül igazolja a kivételes intézkedéseket, enélkül nem beszélhetünk sikeres biztonságiasításról, csak biztonságiasításra irányuló lépésről.

A vizsgált miniszterek mindegyike potenciális biztonságiasító szereplő, legnagyobb részt mégis a belügyminiszteri kommunikációt jellemezte a biztonságiasító elemek használata, ami elsősorban a biztonság társadalmi szektorát érintette.

A vizsgálat során három olyan, a migrációhoz kapcsolódó elemet azonosítottam, ami Líbia kapcsán a biztonságiasító diskurzus részét képezi:

1. *Bűnözés*: a tengeri úton érkező migránsok és az olasz határokon belüli bűnözés összemosása.

A migráció és a bűnözés összekapcsolása egyedül Matteo Salvini parlamenti meghallgatásait jellemezte (Ministero dell'interno, 2018a, 2018b). Salvini alatt fogadta el a parlament az új biztonsági csomagot (*decreto sicurezza*), ami a korábbi szabályokat szigorította. A szakbizottsági meghallgatásai során Salvini több alkalommal összekötötte a migrációt és a bűnözést és ezt az új intézkedések igazolására is használta, így a biztonságiasítás Waever-féle kritériumait teljesítette. A biztonsági csomag keretein belül bővítették azoknak a bűncselekményeknek a körét, amely a nemzetközi védelem megtagadását/visszavonását vonják maguk után.

2. *Terrorizmus*: Az illegálisan Olaszországba érkezők között megbúvó potenciális terroristák jelentette veszély hangsúlyozása.

A védelmi minisztereknél nem volt ilyen kapcsolat, a külügyminiszterek közül csak az első Conte-kormány külügyminisztere, Milanese kötötte össze a terrorizmust és a migrációt (MAE, 2018). Annak ellenére, hogy a belügyminiszteri diskurzusnak sem ez volt a fő vonulata, sőt Minnitinél még a migráció-terrorizmus összemosásának helytelensége jelent meg főbb mondanivalóként, Minniti, Salvini (Conte-I) és Lamorgese (Draghi-kormány) is beszélt a migrációs hullámokkal beszívargó terroristákról. Ezek a diszkurzív elemek azonban nem új, rendkívüli intézkedések igazolására voltak hivatottak, rendszerint a

már meglévő, európai ellenőrzési mechanizmusra utaltak, így nem tekintem végigvitt biztonságiasításnak, csak biztonságiasításra irányuló lépésnek.

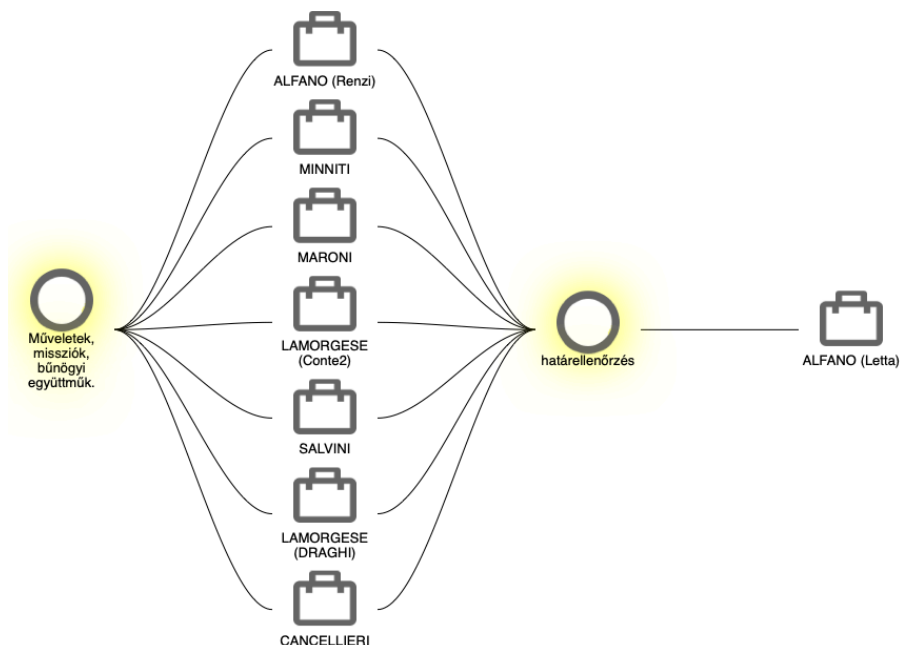
3. *Nemzetközi bűnszervezetek*: a nemzetközi bűnszervezetek és az Olaszországba irreguláris úton bejutó migránsok összekötése, erősítve a migránsok és a bűnözői tevékenység közötti kapcsolat érzékelését.

A nemzetközi bűnszervezetek, elsősorban az embercsempészek működése és az érkező migránsok jelenségének az összekapcsolása volt a leggyakoribb a három pont közül. Általánosságban a bűnszervezetek elleni fellépés, mint a migráció megállításának eszköze jelent meg a beszédekben, ami erősen kapcsolódott a bilaterális és multilaterális műveletekhez. A belföldi bűnözéssel és a terrorizmussal szemben a nemzetközi bűnszervezetek elleni fellépést nem lehet miniszteri portfólióhoz kötni, egyaránt jellemezte a belügy-, a külügy-, és a védelmi minisztereket. A biztonságot az első Conte-kormányból a belügyminiszter Salvini, és a védelmi miniszter Trenta, több alkalommal az olasz emberek és nem az olasz állam biztonságával összefüggésben említette, ami a koppenhágai iskola elképzeléséhez köthető, itt jelent meg ugyanis az állam biztonságától az állampolgárok biztonsága irányába történő elmozdulás. Ez képezi a biztonságiasítás elméletének egyik alapját, hiszen elsősorban az egyének azok, akiket ezek a fenyegetések érintenek (Waeber, 1995: 47–48; Buzan–Waeber, 2003).

Összességében, bár a migrációs kérdés olaszországi, elsősorban Liga általi biztonságiasításáról nagyjából egyetértés van a tudományos szférában, a Líbiával kapcsolatos diskurzust a biztonságiasítás csak részlegesen érinti, a kétoldalú kapcsolatok egészét nem biztonságiasította az olasz végrehajtó hatalom 2011 után. Biztonságiasításra irányuló lépések elsősorban a biztonság társadalmi szektorát érintették, ennek az is az oka, hogy a vizsgált diskurzusok célközönsége nem volt azonos a biztonságiasítás célközönségével. A biztonságiasítás a Liga belpolitikai céljaival volt összeilleszthető: 2011–2021 között ebben az időszakban volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik fenyegetésként tekintenek a migrációra, illetve a bevándorlásellenes pártok támogatottsága is meredeken növekedett, a migrációs kérdés biztonságiasításával a Liga a saját szavazói mellett újakat is szerezhetett.

ÖSSZEFOGLALÁS

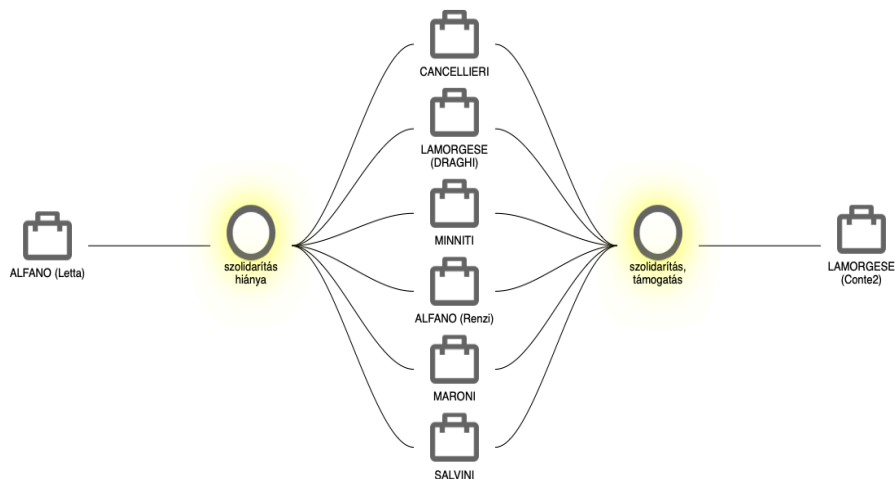
Összességében a Líbiával kapcsolatos diskurzus központi eleme Líbia stabilizációja volt, amihez az embercsempész hálózatok és a terrorizmus elleni fellépés társult. Fontos elemként jelent meg mindegyik miniszternél a határok ellenőrzésének kérdése, ez azonban nem elsősorban az olasz nemzeti határookra vonatkozott, inkább Európa határait és Líbia határait. A határellenőrzéshez szorosan kötődik az externalizáció feladata, ami a Líbiával kapcsolatos diskurzus Európai Uniót érintő részének egyik kiemelt része.

2. ábra. A belügyminiszterek határellenőrzéssel és uniós műveletekkel kapcsolatos kommunikációja⁴ (saját szerkesztés)

Kiemelendő, hogy Líbia kapcsán az ENSZ-et tekinti az olasz kül- és biztonságpolitika a stabilizációs erőfeszítések koordinátoraként, míg az Európai Unió számára gyakorlati szerepet a migrációs kérdés kezelésében szánnak. Az EU-val ennek megfelelően leginkább a belügyminiszterek foglalkoztak, ezen a téren jelent meg a legtöbb kritika is, amelynek iránya a második Conte-kormány alatt átfordult, ekkor a szolidaritás és támogatás meglétére utaltak többet.

A líbiai konfliktus nemzetköziesedése az első Conte-kormányánál jelent meg először hangsúlyosan a parlamenti meghallgatások idején, pedig tevékenysége alapján inkább Gentiloni kezelte proxyháborúként Líbiát. A proxy típusú konfliktus⁵ kapcsán az elsődleges diszkurzív elem a katonai megoldás elutasítása és a külföldi beavatkozók kivonulása volt, Olaszország önmagát nem tekinti a konfliktus résztvevőjének. 2018-ig – elsősorban a külügyminiszteri kommunikációkban – nagyon erős volt Olaszország mint a líbiai válság megoldásában megkerülhetetlen szereplő megjelenítése, de nagyjából ettől kezdve, hogy a diskurzusban megjelent a konfliktus nemzetköziesedett jellege, az olasz vezető szerep hangsúlyozása eltűnt. A konfliktusban érintett államok közül a legtöbbet Franciaországgal foglalkoztak – jellemzően az első Conte-kormány miniszterei –, de végül egyedül Oroszország kapcsán hangzott el az, hogy gátolja az olasz érdekek érvényesítését.

3. ábra. A belügyminiszterek uniós szolidaritással, vagy annak hiányával kapcsolatos kommunikációja⁶ (saját szerkesztés)

Bár nagy általánosságban a kormányzati kommunikáció egységes volt (lásd EU-val, vagy Franciaországgal szembeni kritikák), egyes esetekben ugyanazon kormány miniszterei eltérő álláspontot képviseltek. Míg a Berlusconi-kormány belügyminisztere, Roberto Maroni azt állította, hogy nem rendelkeznek elegendő információval, Frattini külügyminiszter többször hivatkozott az olaszok által a helyszínen begyűjtött információkra. Szintén a Berlusconi-kormányon belüli eltérő kommunikációs elemként jelentek meg a jövő Líbiájával kapcsolatos elképzelések: míg Maroni számára a demokrácia helyett az volt a lényeges, hogy egy Olaszországgal és a Nyugattal szemben nem ellenséges rezsim kerüljön hatalomra, Frattininél a demokratikus Líbia volt az elvárt cél.

A szakbizottságokban való meghallgatásokon a pártpolitikai jellegű kritikák marginális szerepet töltöttek be, miniszteri részről – ha egyáltalán szóba került –, az olasz belpolitika kormány-ellenzék felosztásában jelent csak meg és jellemzően az ellenzéki pártok konstruktív hozzájárulására utaltak.

A humanitárius vonatkozások a parlamenti meghallgatások során jobban jellemezték a jobb-jobbközép minisztereket, mint a bal-balközép, illetve a szakértő minisztereket, viszont a kétoldalú nyilatkozatoknál már nem így volt: egyedül a belügyminisztereknél és a minisztereknél jelentek meg a humanitárius vonatkozású kódok, a belügyminiszterek körében a jobboldali/jobbközép Salvininél és Alfánónál is viszonylag kevés, a balközép Minniti és a szakértő Lamorgese esetében már jóval több humanitárius utalás volt található.

A kódolási mátrixok vizsgálata alapján az állapítható meg, hogy a Líbiapolitika tartalmát illetően a belügyminisztereknél Minniti (Gentiloni-kormány) volt a nagy fordulópon, a külügyminisztereknél Milanese, a védelmi minisz-

tereknél Trenta (mindketten az első Conte-kormány tagjai). Utóbbi kettő inkább retorikailag jelentett fordulópontot, ez inkább a 2018-as parlamenti választások után megváltozott olasz belpolitikai erőviszonyokat, valamint az akkor – nemzetköziesedésben – szintet lépett líbiai konfliktus intenzívebbé válását tükrözi, mint valódi irányváltást az olasz Líbia-politikában.

A biztonság vizsgált szektorait figyelembe véve a társadalmi szektor (ille-gális migráció) és a katonai szektor (terrorizmus) mellett a politikai szektor ki-hívásai (Líbia stabilizációja, működőképes állami intézményrendszer megte-remtése) is fontosabb, mint a gazdaság biztonsági szektora, ami annak ellené-re sem kifejezetten hangsúlyos elem a biztonságiasító szereplők diskurzusában, hogy az ENI líbiai működése az ottani olasz befolyás egyik legfontosabb esz-köze. A kétoldalú látogatások alkalmával tett nyilatkozatokkor arányaiban a biztonság gazdasági szektora nagyobb mértékben jelent meg, de itt sem ez volt a fő mondanivaló.

JEGYZETEK

- ¹ Líbia stabilizációja érintőlegesen megjelent Maroninál és Cancellierinél, majd a Letta- és a Renzi-kormányoknál eltűnt. Minniti után mindegyik miniszter többit foglalkozott ezzel a kér-déssel, ez azonban nem tekinthető pusztán „Minniti örökségének”, hiszen a líbiai konfliktus nemzetköziesedése ez után kezdett fokozódni.
- ² Az ábrán az látható, hogy melyik kormányok külügyminiszterei foglalkoztak parlamenti meg-hallgatásaik során az uniós külpolitikával, a migrációs és menekültpolitikával, és mely kormá-nyok foglalkoztak csak az EU külpolitikájával.
- ³ 2011-ben a Berlusconi-kormány kommunikációjának fontos eleme volt ez, utána azonban a Monti- és a Letta-kormányok külügyminiszterei nem foglalkoztak ezzel a kérdéssel.
- ⁴ Az ábrán az látható, hogy mely kormányok belügyminiszterei kötötték össze a határellenőrzés-sel kapcsolatos feladatokat az uniós műveletekkel.
- ⁵ A kormányok akkor törekednek proxy-szövetségek kialakítására, amikor a céljaik elérése érde-kében felvállalt direkt konfrontáció anyagi és politikai költségei túl magasak, a proxyk haszná-lata azonban alacsonyabb költségek mellett az elfogadható tagadás lehetőségét (*plausible deniability*) is biztosítja számukra. A proxy-szövetségek a nemzetközi rendszer árnyékában működnek, rendszerint informális kapcsolatokra épülve, a *casus foederis* és az együttműködés részletei ál-talában nincsenek írásba foglalva. A szponzorállam proxykra gyakorolt befolyásában fontos szerepet játszanak a proxyk rendelkezésére bocsátott anyagi források. A proxy típusú konfliktusok jellemzően olyan országokban alakulnak ki, ahol a szponzorállamok a már meglévő bel-ső feszültségeket ki tudják használni (Leeds, 2003; Mumford, 2013).
- ⁶ Az ábrán az látható, hogy mely kormányok belügyminiszterei fogalmaztak meg parlamenti meghallgatásaik során kritikát az uniós migrációs és menekültpolitikával szemben, és mely kormányok belügyminiszterei foglalkoztak inkább a szolidaritás meglétével.

IRODALOM

- Alcaro, R. (2010): Catching the Change of Tide. Italy's Post-Cold War Security Policy. *The International Spectator*, 45: 1, 131–145. <https://doi.org/10.1080/03932720903562601>
- Aliboni, R.–Hatem, B. S.–Sagezli, M. E.–Magnólia, D. A.–Bélich, N. (2017): Conflict in Libya: a multidimensional crisis State of Play and Paths towards a Sustainable Peace. IEMed. European Institute of the Mediterranean.
- Andreatta, F. (2008): Italian Foreign Policy: Domestic Politics, International Requirements and the European Dimension. *Journal of European Integration*, 30: 1, 169–181. <https://doi.org/10.1080/07036330801959564>
- Balzacq, T. (2005): The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11: 2, 171–201. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1354066105052960>
- Balzacq, T. (2008): The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies. *Journal of Common Market Studies*, 46: 1. 75–100. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2007.00768.x>
- Balzacq, T. (2011): A Theory of Securitization: Origins, Core Assumptions, and Variants. In: Balzacq, T. (ed.): *Securitization Theory: How Security Problems Emerge and Dissolve*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9780203868508>
- Balzacq, T. et al. (2016): Securitization' revisited: Theory and cases. *International Relations*, 30: 4, 494–531. <https://doi.org/10.1177/0047117815596590>
- Bono, S. (2005): Tripoli bel suol d'amore. Testimonianze sulla guerra italo-libica. Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente, Roma.
- Bonvicini, G.–Colombo, A. (2011): La politica estera dell'Italia. Edizione 2011. Il Mulino, Bologna.
- Borgoni, N.–Soave, P. (2015.): Italia e Libia. Un secolo di relazioni controverse. Aracne Editore, Ariccia.
- Burnham, P. et al. (2008): *Research Methods in Politics*. Palgrave Macmillan, London. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-36556-8>
- Buzan, B.–Waever, O.– de Wilde, J. (1998): *Security: A new framework for analysis*. Lynne Rienner Publishers, London. <https://doi.org/10.1007/978-0-230-36556-8>
- Buzan, B.–Waever, O. (2003): *Regions and Powers*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Carbone, M. (2008): Beyond the three circles: Italy and the rest of the world. *Journal of Modern Italian Studies*, 13: 1, 1–5. <https://doi.org/10.1080/13545710701816786>
- Carbone, M. (2011): Introduction: Understanding Italy's Role on the World Stage. In: Carbone, M. (ed.): *Italy in the Post-Cold War Order: Adaptation, Bipartisanship, Visibility*. Rowman, Lanham, 1–22.
- Croci, O.–Lucarelli, S. (2010): Introduction: Italy in the Eyes of Others. *Modern Italy*, 15(3): 251–257. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511491252>
- Croci, O.–Valigi M. (2013): Continuity and Change in Italian Foreign Policy: The Case of the International Intervention in Libya. *Contemporary Italian Politics*, 5: 1, 38–54. <https://doi.org/10.1080/23248823.2013.781373>

- Croci, O.–Foradori, P.–Rosa, P. (2011): Italy as a Security Actor: New Resolve and Old Inadequacies. In: Carbone, M. (ed.): *Italy in the Post-Cold War Order: Adaptation, Bipartisanship, Visibility*. 81–102. Rowman, Lanham.
- Davidson, J. W. (2011): Italy and the U.S.: Prestige, Peace, and the Transatlantic Balance. In Carbone, M. (ed.): *Italy in the Post-Cold War Order: Adaptation, Bipartisanship, Visibility*, 143–160. Rowman, Lanham.
- Emiliani, M. (2012): *Medio Oriente, una storia dal 1918 al 1991*. Laterza, Roma.
- Eriksson, M. (2016): A Fratricidal Libya: Making Sense of a Conflict Complex. *Small Wars & Insurgencies*, 27: 5, 817–836. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/09592318.2016.1208794>
- Floyd, R. (2016): Extraordinary or ordinary emergency measures: What, and who, defines the 'success' of securitization? *Cambridge Review of International Affairs*, 29 (2), 677–694. <https://doi.org/10.1080/09557571.2015.1077651>
- Franzosi, R. (2018): Content analysis. In: Wodak, R.–Frochtner, B. (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Politics*, Routledge. Taylor and Francis Group, London–New York, 153–168. <https://doi.org/10.4324/9781315183718-13>
- Glózer R. (é. n.): A diskurzuselemzés módja és értelme. ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet, elérhető: http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index-8dbc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=841&tip=0, (Letöltés: 2022. március 14.)
- Governo Italiano: www.governo.it
- Governo Italiano (2017): *Comunicazioni del Governo sulla lotta contro il traffico di esseri umani nel Mediterraneo*. 2017. július 26.
- Governo Italiano (2019): *Comunicazioni del Governo nell'ambito partecipazione dell'Italia alle missioni internazionali per il 2019*. 2019. május 31.,
- Governo Italiano (2021a): *Comunicazioni del Governo sulla partecipazione dell'Italia alle missioni internazionali*. 2021. július 7.
- Governo Italiano (2021b): *Comunicazioni del Governo sui recenti sviluppi della situazione in Libia*. 2021. április 27.
- Hansen, L. (2006): *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. Routledge, London.
- Horváth J. (2012): Líbia története az olasz gyarmati korszakban (1911–1947). *Grotius tanulmányok*. <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=XYBQEM>
- Huysmans, J. (2006): *The Politics of Insecurity: Fear, Migration and Asylum in the EU*. Routledge, London. <https://doi.org/10.4324/9780203008690>
- Joffé, G. (2020): Where does Libya go now? *The Journal of North African Studies*, 25: 1, 1–7. <https://doi.org/10.1080/13629387.2020.1689806>
- Juhász K.: Biztonságpolitika a 21. században. A biztonságiasítás fogalma és modellje; a biztonságiasítás vizsgálatának módszertana. <http://eta.bibl.u-szeged.hu/1938/5/EFOP343%20Biztons%C3%A1gpolitika%20a%2021.%20sz%C3%A1zadban%205.%20lecke%20Juh%C3%A1sz%20Krisztina%202019.02.01.pdf>, [Letöltés 2022. március 14.]
- Kutter, A. (2018): Corpus analysis. In: Wodak, R.–Frochtner, B. (eds.): *The Routledge Handbook of Language and Politics*, Routledge, Taylor and Francis Group, London–New York, 169–186. <https://doi.org/10.4324/9781315183718-14>

- Laustsen, C. B.–Waeber, O (2000): In defence of religion: sacred referent objects for securitization. *Millennium: Journal of International Studies*, 29 (3): 705–739. <https://doi.org/10.1177/03058298000290031601>
- Leeds, B.A. (2003): Do Alliances Deter Aggression? The Influence of Military Alliances on the Initiation of Militarized Interstate Disputes. *American Journal of Political Science*, 47: 3, 427–428. <https://doi.org/10.1111/1540-5907.00031>
- Lombardi, B. (2011): The Berlusconi Government and Intervention in Libya. *The International Spectator*, 46: 4, 31–44, <https://doi.org/10.1080/03932729.2011.628090>
- Marton P.–Balogh I.–Rada P. (2015): *Biztonsági tanulmányok. Új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára*. Antall József Tudásközpont, 23–35.
- Milliken, J. (1999): The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods. *European Journal of International Relations*, Vol. 5, no. 2. <https://doi.org/10.1177/1354066199005002003>
- Ministero degli Affari Esteri (MAE) (2012): *Audizione del ministro degli affari esteri Giulio Maria Terzi di Sant'Agata sui recenti sviluppi della situazione in Africa*. 2012. június 20.
- Ministero degli Affari Esteri (MAE) (2018): *Audizione del Ministro degli affari esteri e della cooperazione internazionale, Enzo Moavero Milanesi, sui recenti sviluppi della situazione in Libia*. 2018. szeptember 12.
- Ministero degli Affari Esteri (MAE) (2019): *Audizione del Ministro degli affari esteri e della cooperazione internazionale, Enzo Moavero Milanesi, sugli sviluppi della crisi in Libia*. 2019. május 3.
- Ministero degli Affari Esteri (MAE) (2021): *Comunicazioni del Ministro degli affari esteri e della cooperazione internazionale sulle linee programmatiche del suo Dicastero*. 2021. május 31.
- Ministero dell'Interno (2011a): *Audizione del Ministro dell'interno, Roberto Maroni, sui recenti sviluppi della situazione nel Mediterraneo*. 2011. március 2.
- Ministero dell'Interno (2012a): *Audizione del Ministro dell'interno Anna Maria Cancellieri*. 2012. szeptember 25.
- Ministero dell'Interno (2012b): *Audizione del Ministro dell'interno Anna Maria Cancellieri*. 2012. november 27.
- Ministero dell'Interno (2013): *Audizione del Ministro dell'interno, Angelino Alfano, sulle linee programmatiche*. 2013. július 2.
- Ministero dell'Interno (2017): *Audizione del Ministro dell'interno, Marco Minniti, sulle linee programmatiche del suo dicastero*. 2017. február 8.
- Ministero dell'Interno (2018a): *Audizione del Ministro dell'interno, senatore Matteo Salvini*. 2018. december 5.
- Ministero dell'Interno (2018b): *Comunicazioni del ministro dell'interno sulle linee programmatiche del suo dicastero*. 2018. július 25.
- Ministero della Difesa (2014): *Audizione del ministro della difesa Roberta Pinotti sulle linee programmatiche del suo Dicastero*. 2014. március 12.
- Ministero della Difesa (2019): *Audizione del Ministro della difesa, Lorenzo Guerini, sulle linee programmatiche del suo dicastero*. 2019. október 30.
- Ministero della Difesa (2020): *Audizione del Ministro della difesa sulla situazione dei contingenti militari italiani impegnati in missioni internazionali in Medio Oriente*. 2020. január 15.

- Ministero della Difesa (2021): *Audizione del Ministro Lorenzo Guerini. indagine conoscitiva sulla politica estera dell'Italia per la pace e la stabilità nel Mediterraneo.*
- Miranda, V. (2011): Striking a Balance Between Norms and Interest in Italian Foreign Policy: The Balkans and Libya. *IAI Working Papers*, 11/11.
- Molnár, A. (2019): Italy and the Mediterranean Refugee Crisis. In: Tanács-Mandák, F. (ed.): *Identity crisis in Italy*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 149–165.
- Molnár, A. et al. (2022): The Internationalisation of the Conflict in Libya. *AARMS – Academic and Applied Research in Military and Public Management Science*, 20 (3), 97–132. <https://doi.org/10.32565/aarms.2021.3.7>.
- Mumford, A. (2013): Proxy Warfare and the Future of Conflict. *The RUSI Journal*, 158: 2, 40–46, <https://doi.org/10.1080/03071847.2013.787733>.
- Parsi, V. E. (2016): Italy's Foreign Policy Game: Moving without the Ball. In: Carbone, M.–Piattoni, S. (eds.): *Italian Politics: Governing Under Constraint*. 118–134. Vol. 31. Berghahn, New York. <https://doi.org/10.3167/ip.2016.310108>
- Stepper P. (2018): A kényszermigráció mint biztonsági fenyegetés a visegrádi országokban. *Nemzet és Biztonság*, 2018/1., 115–141.
- Szabó T. D. (2014): A nemzetközi migráció biztonságiasítása az Európai Unióban. *Biztonságpolitikai Szemle*, 7: 2, 32–50.
- Waever, O. (1995): Securitization and Desecuritization. In: Lipschutz, R. D. (ed.): *On Security*. Columbia University Press, New York.
- Waever, O. et al. (1993): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. Pinter, London.
- Varvelli, A. (2010): Italy and Libya: Renewing a Special Relationship. *The International Spectator*, 45: 3, 117–130. <https://doi.org/10.1080/03932729.2010.504627>
- Waever, O. et al. (1993): *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*. Pinter, London.

KAMPÁNYKOMMUNIKÁCIÓ VÁLASZTÁS ELŐTT ÉS VÁLASZTÁS UTÁN

Szabó Palócz Orsolya

Előválasztási kampány a digitális térben.
Esettanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztás
és a politikai ellenségképzés aspektusairól

Kiss Balázs

Büszkeség és hübrisz Orbán Viktor 2022-es
kampánykommunikációjában

Szabó Gabriella

Politikai purifikáció.
Morális leértékelés, büntudat- és szégyenkeltés Márki-Zay Péter
miniszterelnökjelölti kampánykommunikációjában

Kiss Balázs–Szabó Gabriella

Választási kesergő.
Az ellenzéki összefogás vereségkommunikációja 2022 áprilisában

ELŐVÁLASZTÁSI KAMPÁNY A DIGITÁLIS TÉRBEN*

Esettanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztás
és a politikai ellenségképzés aspektusairól

Szabó Palócz Orsolya

(Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július. 6., opponálás: 2023. szeptember 18. – 2023. október 12.,
véglegesítés: 2023. december 19.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A politikai ellenségképek megléte a politikai folyamatokban napjainkban ma már olyan-nyira szembeötlő jelenség, hogy a köznyelvi diskurzusokban a kettő gyakran összemosó-dik, így felszínes vizsgálódás során könnyen eshetünk abba a hibába, hogy azonosítjuk a komplex politikai folyamatokat a politikai kommunikáció gyakran konfliktusos, konfron-tatív jellegével, a különböző ellenségképző narratívák összecsapásaival (Gerő et. al., 2017). Hangsúlyozandó ezzel szemben, hogy a politikai ellenségképek nem öncélú jelenségeként vannak jelen a politikában, hanem fontos *funkciókat* is ellátnak – elsősorban a politikai te-vekénység szerkezeti elemeként meghatározható politikai gondolkodásban (Schlett, 2018).

Jelen tanulmány a 2021-es ellenzéki előválasztás során tapasztalható politikai ellenség-konstruálás jellemzőinek, sajátosságainak vizsgálatára törekszik, ezt azonban a politikai kommunikáció klasszikus platformjai helyett egy speciális szegmensben, a digitális nyil-vánosság közegében teszi. Az elemzés középpontjában az áll, miként befolyásolja a digi-tális tér (azon belül is elsősorban a közösségi média) adta keretrendszer tágabb értelemben a politikusok kommunikációját, szűkebb értelemben az ellenségképző politikai narratívák működési mechanizmusait.

Az esettanulmányi vizsgálódás szűkebb területét a 2021-es ellenzéki előválasztás má-sodik fordulójába jutott pártok, illetve szervezetek vezető politikusainak Facebook-kom-munikációja képezi – ennek keretében az érintett jelöltek és jelölő szervezeteik Facebook-oldalain 2021. szeptember 6. és október 16. között publikált bejegyzések adják az empirikus vizsgálódás szövegkorpuszát. Elemzés tárgyát képezi, hogy beszélhetünk-e a vizsgált sze-replők esetében klasszikus értelemben vett ellenségképzésről, illetve ellenségképző nyel-vi technikák alkalmazásáról,¹ valamint, hogy miként igazodnak a vizsgált narratívák a digitális nyilvánosság platformjainak keretrendszeréhez, és hogy az aktorok miként hasz-nálják ki kommunikációjuk során a digitális nyilvánosság adta lehetőségeket.

Kulcsszavak: ellenzéki előválasztás ■ digitális nyilvánosság ■ figyelemalapú politika ■
politikai ellenségképzés ■ diszkurzív politikatudomány

* A kutatást a Szegedi Tudományegyetem Interdiszciplináris Kutatásfejlesztési és Innovációs Ki-válósági Központ (IKIKK) Humán és Társadalomtudományi Klaszterének IKT és Társadalmi Kihívások Kompetenciaközpontja támogatta. A szerző a „Digitális nyilvánosság jogi, politikai aspektusai” kutatócsoport tagja.

Napjainkban a politikai ellenségképzés különböző narratíváinak központi szerepe a politikai diskurzusokban legalább annyira megkerülhetetlen eleme a politikai kommunikációnak, mint amennyire a különböző közösségimédia-oldalak megkerülhetetlen platformjaivá váltak a különböző politikai kampányoknak. Ahogy nem lepődünk meg azon, hogy az egyes politikai aktorok előszeretettel nyilatkoznak negatívan egymásról, úgy napjaink politikai folyamatainak természetes velejárójaként tekintünk ugyanezeknek a politikai aktoroknak az egyre prominensebb jelenlétére a közösségi média különböző platformjain:² nem lepődünk meg rajta, ha a választások közeledtével egyre több bejegyzést látunk a körzetünkben induló képviselőjelölttől, vagy ha településünk polgármestere a Facebook-oldalán teszi közzé a legújabb fejlesztésekről szóló híreket, ahogy az sem ér minket sokkhatásként, hogy ezek a politikusi megnyilvánulások merőben más formában és hangnemben tárulnak eléink, mint ahogy az adott politikust egy interjúban, egy lakossági fórumon, vagy akár az Országgyűlésben megnyilvánulni látjuk.

Ezekhez a kommunikációbeli különbségekhez természetükből adódóan járulnak hozzá a digitális tér sajátosságai, amelyek azon túlmenően, hogy magukban hordozzák az interaktivitás lehetőségét, olyan felhasználóhoz is képesek eljuttatni az adott politikai aktorok üzeneteit, akik alapvetően kevésbé fogékonyak az ilyen jellegű témák iránt, s a politikai nyilvánosság klasszikus színterein nem feltétlenül találkoztak volna a szóban forgó narratívával (Merkovity, 2017; Bene, 2020). Mindezek tükrében az online térben megjelenő politikai aktorok és szervezeteik üzeneteik 1) *terjedelmében*, 2) *hangnemében* és 3) *tartalmában* egyaránt kénytelenek alkalmazkodni a különböző platformok által megengedett lehetőségekhez, miközben arra is ügyelniük kell, hogy online tartalmaikkal fel tudják venni a versenyt a felhasználók *figyelméért folytatott küzdelemben* és eredményesen meg tudják szólítani a politika iránt kevésbé érdeklődő rétegeket, be tudják őket vonni a diskurzusba (Merkovity, 2017; Merkovity, 2018; Merkovity, 2019; Merkovity 2022).

A felsorolt aspektusok közül a *terjedelmi változások* jelentik a leginkább kézenfekvő kategóriát, értelemszerű ugyanis, hogy egy Facebook-bejegyzésben, vagy egy terjedelmileg ténylegesen limitált Twitter-bejegyzésben a politikai aktoroknak tömörebben, lényegretörőbben kell megfogalmazniuk a mondanójukat, mint ahogy azt tennék egy interjúban vagy egy előre megkomponált beszédben, felszólalásban. Az online térben megjelenő politikusi tartalmak terjedelmi változása tehát alapvetően kettő, egy külső és egy belső ösztönzőnek tudható be: a külsőt az egyes platformok által alkalmazott tényleges terjedelmi megkötések jelentik, míg a belsőt az a józan belátás, hogy a terjedősebb bejegyzések nem tudják felvenni a versenyt a felhasználók – *szüksős erőforrásként felfogott* – figyelméért folytatott online küzdelemben (Merkovity 2017: 48.). A *hangnembeli változások* szintén az online platformok sajátosságainak tudható be: mivel a felhasználók figyelméért folytatott küzdelemben a politi-

kai aktoroknak nem politikai szereplőkkel (hírességekkel, sportolókkal, a sztárvilág híreivel stb.) is fel kell venniük a versenyt, a sematikus tartalmak könynyebben elvesznek az internet által biztosított információs dömpingben (Merkovity 2017: 50.), míg a szélsőségesebb álláspontokat megfogalmazó, megosztó és konfrontatív stílusú, érzelmek kiváltására irányuló bejegyzéseknek nagyobb esélyük van a felhasználók figyelmének megragadására (Burai, 2022). Hasonlóképpen, az ilyen konfrontatív, érzelemtelített bejegyzések nagyobb eséllyel váltanak ki felhasználói interakciókat³ is (megosztások, hozzászólások stb.), tovább növelve ezzel az ilyen jellegű tartalmak terjedését (Bene, 2020; Burai–Bene, 2021; Burai, 2022). Ehhez az aspektushoz szorosan kapcsolódnak a politikusi üzenetek *tematikai változásai* is, mivel a konfrontatív stílus felé történő elmozdulás, az ugyancsak konfrontatív, megosztó tematikai elemek irányába történő elmozdulást hozza magával: jóval nehezebb ugyanis megosztó, indulatokat generáló, konfrontatív diskurzust folytatni pártprogramokról, intézményi reformokról vagy szakpolitikai elképzelésekről, mint politikai vetélytársak hibáiról, hiányosságairól, amelyekkel szinte kéz a kézben járnak a düh, a frusztráció és a félelem aspektusai (Altheide–Merkovity, 2021; Szabó et al., 2021), lehetőséget biztosítva ezzel az ellenségképző narratívák erőteljesebb térnyerésének. Összegezve ezeket a tendenciákat, a digitális tér sajátosságai olyan fogalmakkal ragadhatók meg, mint a perszonalizáció, az önmediatizáció, valamint a viralizáció: az online térben megjelenő politikusoknak képesnek kell lenniük (már-már maguk is influencerekké válva) saját politikai narratíváik terjesztésére egy olyan erőteljesen kompetitív közegben, amelyben vetélytársaik nem pusztán politikai szereplők és meg kell tudniuk találni azokat az eszközöket, amelyek minél szélesebb körben képesek felhasználói reakciók kiváltására (Bene, 2020: 193.; Merkovity, 2022: 126.).

Mindezek tükrében felmerül a kérdés, vajon miként idomulnak a politikai ellenségképzés, egyébként relatíve széleskörben alkalmazott módszerei és nyelvi technikái a digitális tér által lefektetett játékszabályokhoz. Jelen tanulmány tehát alapvetően annak feltárására törekszik, hogyan jelennek meg a politikai ellenségképzés sajátosságai a digitális nyilvánosságban, illetve, hogy miben tér el a közösségi médiában megjelenő ellenségképzés annak „klasszikus” formáitól, figyelemmel arra is, hogy miként igazodnak ezek a jellegzetességek a digitális nyilvánosság platformjai adta keretekhez és hogyan használják ki a politikusok a közösségi média által kínált lehetőségeket az ellenségképzés tekintetében. Mindezeknek az összefüggéseknek a megértéséhez mindenekelőtt a diszkurzív politikatudomány, a politikai antropológia, illetve a politikai gondolkodás szakirodalmát hívjuk segítségül, majd a politikai kommunikáció irodalmának a nyilvánosság, illetve a digitális nyilvánosság jelen tanulmány keretei között alkalmazott fogalmait tisztázzuk. Ezt követően nemzetközi kitekintést teszünk az esettanulmányi vizsgálódás alapjául szolgáló előválasztások irodalmának területére, annak feltérképezése érdekében, meny-

nyire illeszkednek a magyar esettel kapcsolatos megfigyelések a nemzetközi trendekhez. Végezetül, az elméleti keretek ismertetése az empirikus vizsgálódás keretéről szolgáló kutatási módszer, a tartalomelemzés irodalmának néhány alapvetésével zárul.

ELMÉLETI KERET

Ellenségképzés

Vizsgálódásom elméleti keretét a hazai politikatudományban Szabó Márton nevével fémjelzett *diszkurzív politikatudomány* megközelítésmódja adja, amelyet alapvetően interpretatív, konstruktivista szemléletmódja, kommunikatív jellege tesz alkalmassá a digitális nyilvánosság felületein megjelenő politikusi megnyilvánulások tanulmányozására. E megközelítés szerint a politikai folyamatait csak abban az esetben tudjuk helyesen értelmezni (s ezáltal megérteni), ha eltávolodunk a tudomány alrendszerére jellemző igaz–hamis-dichotómia szerinti értelmezéstől, s igazságtartalmuk helyett a politikai folyamatokban betöltött *szerepük* felől közelítjük meg az egyes politikai aktorok nyilvános értelemátadási folyamatait, azaz diskurzusait. A diszkurzív politikatudomány középpontjában tehát alapvetően az *értelmezés* áll: a társadalmi-politikai valóságra nem emberfüggetlen, objektíve létező valóságként tekint, hanem emberek által létrehozott és alakított, konstrukciós valóságként. A politika mibenléte eszerint tehát mindenkor az, amit a közösség tagjai politizáló lényként, adott keretek között belőle kifermálnak és működtetnek (Szabó, 2016: 18–21.). Ebben az ember- és közösségközpontú megközelítésben a diszkurzív politikatudomány osztja tehát a politikai antropológia szemléletmódját, hogy a politikára a konstruáltság világaként tekint, amelynek alakításában kitüntetett szerepet tölt be a *politikai nyelv*, amelyre a diszciplína, mint a hatalom szimbolikus eszközére tekint. E megközelítésben a politikai nyelv *konstitutív jelleggel* bír, azaz miközben jelentéseket közvetít egyének és társadalom között, olyan igazságkonceptiók és tudásstruktúrák létrehozására is képes, amelyek befolyással bírnak a társadalmi-politikai környezetre, alakítva ezzel akár a fennálló hatalmi viszonyokat is (Zentai, 1997). A politikai nyelvnek e kettős természetére, a politikát a diszkurzív cselekvéssel azonosítva, Gianpietro Mazzoleni is felhívja a figyelmet, a politikai kommunikáció oldaláról is hangsúlyozva politika és beszéd egymásra épülő, elválaszthatatlan jellegét (Mazzoleni, 2006: 102.).⁴

A politikai mező, amely A. Gergely András értelmezésében nem más, mint „társadalmi és uralmi erőhatások, interakciók kerete” (A. Gergely, 1996), a fentiekkel összhangban a társadalmi folyamatok szubjektív megélésének, a je-

lentések folyamatos újraértelmeződésének enged teret, miközben az egyes cselekvési formákhoz kapcsolódó szimbólumok képesek akár egymást erősítő, akár egymásnak ellentmondó konstrukciók összekapcsolására is, kihasználva az adott kultúrába ágyazódott asszociációs kapcsolatokat. Szimbólumok révén ezáltal az egyes konkrét események, történeti mozzanatok absztrakt értékekkel kapcsolódhatnak össze, amelyek így adott politikai szituációban erőteljes érzelmi reakció kiváltására képesek. Ahogy arra Zentai rámutat, a kultúra szimbolikus szerkezetén belül kognitív és emotív mozzanatok egymást kiegészítve jelentkeznek, amelyekben belül az expresszív formák jelentősége – az absztrakciókkal szemben – konkrét, könnyen megragadható és befogadható mivoltukból fakad (Zentai, 1997: 16–24.) A politikai mező tekintetében a választási aktus, a választójog gyakorlása, ahogy az országgyűlési választásokon, úgy az előválasztás során is, alapvetően mindkét elemet, a kognitív és az érzelmi aspektust is erőteljesen megtestesíti, kézenfekvő példáját kínálva ezáltal a későbbiekben a szűkebb vizsgálódásnak, amelyet a választás és reprezentáció szoros összefüggései, kölcsönhatásai és a diszkurzív térben való megjelenési formái még inkább indokoltá tesznek.

Szorosan kapcsolódik mindehhez a diszkurzív politikatudományi megközelítésnek az a sajátossága is, miszerint a politikát kollektív létezőként fogja fel, amelyben magát a politikai közösséget is a társadalmilag kompetens beszéd hozza létre, egymás reflexiók kategóriájaként értelmezve ezáltal beszédet és közösséget (Szabó, 2016: 20–21.). Illeszkedik e keretrendszerhez továbbá a politikai gondolkodás irodalmának megközelítésmódja is. Eszerint ugyanis ahhoz, hogy egy politikai közösség meg tudja teremteni saját *cselekvőképességét* (amelyre végső soron a politikai gondolkodás irányul) elengedhetetlen az adott közösség *önmeghatározásának* megfogalmazása – amely magába foglalja annak kijelölését is, *kivel/kikkel szemben* határozza meg önmagát az adott közösség (Schlett, 2018: 41–49.). Az ellenségkijelölés tehát ebben a megközelítésben egyáltalán nem önkényes mozzanatként, hanem elemi fontosságú funkcióval rendelkező jelenségként jelenik meg.⁵

Mindez magába foglalja ugyanakkor azt is, hogy noha demokratikus politikai viszonyok között természetesnek vehető a politikai aktorok közti legalizált és nyílt kompetíció, a politikai ellenfelek mégsem adottságként jelennek meg ebben a keretrendszerben, hanem diszkurzív praxis „termékeiként”, azaz a résztvevők által, a politikai nyelv révén konstruált tényezőként. Megjegyzendő továbbá, hogy Szabó kétirányú jelenségként tekint az ellenségkonstruálás folyamatára: relevanciavesztés esetén a retorika által életre hívott ellenséges viszony megszűnését/megszűntetését is e gyakorlat eredményének tekint (Szabó, 2016: 469.).

Ugyanakkor értelemszerűen a politikai nyelvnek e konstitutív jellege sem korlátlan, s a fennálló viszonyok megváltoztatására irányuló gondolati tevé-

kenységeknek is határt szabnak a „tények világának” bizonyos keretrendszeire – mint azt Schlett István írja – „annyiban mindenképpen, hogy a cselekvések körét behatárolják a »dolgok«, a készen kapott körülmények, amelyek befolyásolják az emberi cselekvések eredményét” (Schlett, 2018: 39).

Nyilvánosság

Láthattuk tehát, hogy a politikai valóság diskurzusok révén, s a politikai nyelv által történő alakítása visszatérő momentumként jelent meg a különböző diszciplínák megközelítésmódjaiban, kevés szó esett még azonban a vonatkozó diskurzusoknak keretet biztosító politikai nyilvánosság fogalmáról.

Jürgen Habermas eredeti meghatározásában a *politikai nyilvánosság* fogalma szoros összefüggésben áll a demokrácia fogalmával, hiszen (a nyílt társadalmi vitán, a közvéleményen keresztül) a népakarat megjelenési terepeként a nyilvánosságot tekintette a hatalomellenőrzés leghatékonyabb állampolgári eszközének. Habermas klasszikus fogalmának értelemben tehát a politikai nyilvánosság „azon kommunikációs feltételek gyűjtőfogalma, amelyek közt létrejöhethet az állampolgárok közönségének diszkurzív vélemény- és akaratképzése” (Habermas, 1991: 34.). Funkcióját tekintve tehát a társadalmi nyilvánosság a szabad és az egyenlő állampolgárok véleménycseréjének nyújt terepet – a tömegmédiá megjelenésével pedig mindez kiegészíthető azzal az aspektussal is, miszerint a nyilvánosság közvetítő terének égisze alatt megfogalmazódott problémákat és véleményeket (saját szűrőmechanizmusain keresztül) a média intézményei „hangosítják fel” és közvetítik tovább a politikai intézmények irányába (Merkovity, 2018: 58–59.).

A nyilvánosság tehát alapvetően az a platform, amely lehetőséget teremt a magányszemélyek számára, hogy bekapcsolódhassanak a társadalom egészét érintő viták nyilvános tárgyalásába (Splichal, 2010: 159.), egyfelől integrálva ezzel az adott közösséget, másfelől lehetővé téve egy, a nép kollektív akaratának tekinthető közvélemény kialakulását. Ezen aspektusokon túlmenően azonban a fogalom praktikus megközelítése szerint a nyilvánosság az a platform, amely kapcsolatot teremt az „egyszerű állampolgár” és a kormányzás között, elősegítve ezzel a társadalmi konfliktusok rendezését, növelve a kormányzat legitimitását, és elősegítve – az eredeti habermasi koncepcióval összhangban – a hatalomban lévő személyek számon kérhetőségét (Salvatore et al., 2013: 2–3.).

Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a nyilvánosságot nem kezelhetjük egyetlen egységként: megkülönböztethető ugyanis politikai és a kulturális nyilvánosság is (Gripsrud et al., 2010: xx–xxii.), amelyeket alapvetően különböző, de a digitális korban mégis összefonódó jogi normák hatnak át. Mivel azonban

ezek az aspektusok technikai értelemben egyaránt megjelennek a digitális nyilvánosság terepein, így jelen tanulmány a továbbiakban egységben kezeli őket.

A közösségi média különböző felületeinek a politikai kommunikációban történő egyre jelentősebb mértékű térnyerésével összhangban az állampolgári véleménynyilvánítás korábban tárgyalt aspektusai szintén egyre nagyobb hangsúlyt kaptak, tekintettel arra, hogy a szóban forgó platformok nagyfokú inkluzivitása kézenfekvő terepet biztosított a felhasználói vélemények ütköztetésének. Többek között ezek a tendenciák is hozzájárultak a digitális nyilvánosság fogalmának kikristályosodásához, amely kifejezés alatt alapvetően az információs és kommunikációs technológiák segítségével létrejövő nyilvánosságot értjük, „amelynek megjelenési helye minden olyan nyíltan elérhető platform, ahol a kommunikációs folyamatok érdeklődő szereplői megfigyelőként vagy résztvevőként lehetnek jelen”, így tehát ide sorolható a különböző közösségi oldalaktól a weboldalakon át a blogokig szinte minden digitális platform. Fontos különbség ugyanakkor a nyilvánosság korábban tárgyalt fogalmaihoz képest, hogy míg a korábbi megközelítések esetében az eltérő vélemények ütköztetésének eredményeképpen megszülető közös álláspont kialakítása végig központi célként volt jelen a diskurzusban résztvevő, jól beazonosítható identitással rendelkező szereplők között, addig a digitális nyilvánosság platformjain egyáltalán nem cél az álláspontok közelítése, vagy a közös álláspont kialakítása, az egyes platformok által biztosított anonimitási lehetőség pedig kifejezetten ösztönzően hathat ennek az ellenkezőjére, azaz a vitában felmerülő álláspontok közti szakadékok tudatos elmélyítésére is (Merkovity, 2018: 59.).

Megállapíthatjuk tehát, hogy a digitális nyilvánosság felületeinek törvényszerűségei több tekintetben is drasztikusan eltérnek a politikai kommunikáció „klasszikus” terepeitől, így feltételezhető, hogy az ellenségképző politikai narratívák és diskurzusok is eltérő megjelenési formát öltenek a vonatkozó platformokon.

Előválasztások – nemzetközi kitekintés

Az előválasztások intézményére a témával foglalkozó szakirodalom alapvetően úgy tekint, mint egy olyan eszközre, amely egy adott párton belül hivatott elősegíteni a demokratizálódás folyamatát azáltal, hogy már a jelöltállítás folyamata során is lehetőséget biztosít az állampolgári részvételre.⁶ Noha az intézmény alkalmazásának legrégebbi hagyománya az Amerikai Egyesült Államokban van – s a legtöbb figyelmet is az USA elnökválasztási rendszerében, az elnökjelölt-aspiránsok közti megmérettetés formájában kapja –, a szakirodalom és a politikai gyakorlat az eszköz alkalmazásának számos további for-

máját ismeri. Az előválasztások gyakorlati alkalmazásának sokszínűsége és a megnövekedett szakirodalmi érdeklődés egyaránt szoros összefüggésben áll azzal, hogy az utóbbi évtizedekben egyre több USA-n kívüli állam is implementálta saját politikai rendszerére az előválasztások valamely formáját Latin-Amerikától Európán át Ázsiáig, az adaptáció során saját politikai kultúrájukhoz, az adott állam politikai rendszeréhez és az aktuálpolitikai kontextushoz igazítva az intézményt (Sandri–Seddone, 2016).

Megnehezíti a vizsgálódást ugyanakkor, hogy az előválasztásokkal foglalkozó szakirodalom oroszánrésze az USA rendszerének elemzésére fókuszál (Ware, 2002; Cohen et. al., 2008), míg az USA-n kívüli előválasztások rendszereinek leírására, illetve elemzésére jellemzően esettanulmányi vizsgálódások reflektálnak (Pasquino, 2011; Seddone–Venturino, 2013; De Luca, 2014; Pasquino, 2016; Pasquino–Valbruzzi, 2016; Bernardi et. al., 2017), s csupán kevés olyan összegző munka született, amely ezek eredményeinek szintetizálására, egységes fogalmi és értelmezési keretbe foglalására törekszik (Kenig et. al., 2015; Seddone–Venturino, 2016).

Az egyik legfontosabb különbség, amely az USA-n kívüli előválasztásokat elhatárolja a klasszikus amerikai gyakorlattól, hogy az újonnan megjelenő európai, latin-amerikai, ázsiai és afrikai előválasztások keretrendszerét jellemzően nem jogi normák rögzítik, a folyamat szabályait ehelyett az előválasztási folyamatban részt venni kívánó pártok szabad döntései, illetve megállapodásai határozzák meg. Ebből is következik, hogy az USA-n kívüli előválasztások megszervezését és lebonyolítását az állam helyett maguk az érintett pártok vállalják magukra – noha több esetben az állami adminisztráció együttműködése mellett. Megjegyzendő továbbá, hogy azokban az USA-n kívüli államokban, ahol ismert az előválasztás intézménye, a folyamat jellemzően az érintett államok mindössze egy-egy pártját, vagy pártszövetségét érintik, így felesleges is volna a központi állami szerepvállalás (Sandri–Seddone, 2016).⁷

Az előválasztások tipizálását illetően az egyik legalapvetőbb distinkció a *nyílt*, illetve *zárt* előválasztások megkülönböztetése, amelyek legfőbb különbsége az előválasztáson szavazati joggal rendelkező személyek körében rejlik: míg zárt előválasztáson csak az adott párt tagsága, vagy annak egy meghatározott része szólhat bele a döntés meghozatalába, addig nyílt előválasztás esetében a részvétel nem kötött a párttagsághoz. Noha az európai gyakorlat elsősorban a zárt előválasztások irányába billenti a mérleget (pl. Románia, Szlovákia), több európai államban is megjelent a nyílt előválasztások intézménye (pl. Olaszország, Franciaország) (Sandri–Seddone, 2016: 10.).

További fontos különbségtétel tehető az előválasztások különböző típusai között aszerint, hogy milyen személyi kör megválasztására irányulnak. Ennek két alapvető formája, amikor a döntés a *pártvezetés* megválasztására vonatkozik (leadership selection),⁸ illetve amikor az előválasztás azoknak a *jelölteknek*

a kiválasztását tűzi ki célul, akik egy soron következő választás alkalmával megmérettethetik magukat az adott párt színeiben (candidate selection) (Kenig et. al. 2016). Az USA-n kívüli előválasztási gyakorlatok tekintetében e két kategória közül is az első típus bizonyul gyakoribbnak, míg a jelöltek kiválasztását célzó kategória a kevésbé jellemző. Utóbbi ráadásul további alkategóriákra bontható aszerint, hogy a végrehajtó hatalom fejének (államfő- illetve miniszterelnök-jelölt⁹) vagy egy törvényhozási választás képviselőjelöltjeinek a megválasztására irányul (Sandri–Seddone, 2016: 10).

Noha a végrehajtás fejének nyílt előválasztások útján történő kiválasztásának a nem prezidenciális kormányzati rendszerekben nincs hagyománya, egyre több európai államban jelenik meg ez a tendencia: Olaszországban először 2005-ben használták ezt az eszközt a baloldali koalíció miniszterelnök-jelöltjének a megválasztására, Franciaországban pedig 2011 óta van jelen egyes pártok esetében az elnökjelöltek nyílt előválasztások útján történő megválasztása (De Luca–Venturino, 2016).¹⁰

A kelet-közép-európai régióban egyelőre gyerekcipőben jár az előválasztás intézményének alkalmazása: bár Szlovákiában és Romániában egyaránt volt rá példa, mindkét esetben az előválasztások zárt verziója mellett tették le a voksukat az érintett pártok, az eszköz alkalmazása pedig epizodikus jellegű maradt, nem honosodott meg a politikai gyakorlatban (Gherghina–Spác, 2016). Megjelent továbbá a nyílt előválasztás intézménye a közelmúlt lengyel belpolitikájában is, a 2020-as elnökválasztást megelőzően. A 2021-es magyarországi előválasztás a fenti trendek közül a végrehajtó hatalom vezető tisztségviselőjének jelöltjét nyílt előválasztással kiválasztani kívánó megoldások sorába illeszkedik.

Legyen szó bármely típusról is, kutatási eredmények és történelmi példák egyaránt bizonyítják, hogy noha az előválasztások alkalmazásának számos haszna lehet az intézményt alkalmazó pártok politikai előny szerzésére nézve,¹¹ kutatások sora hívja fel a figyelmet a túlzottan kiélezett előválasztási kampányok veszélyeire, potenciális negatív hatásaira. Erősen kiélezett verseny esetében ugyanis az előválasztási jelöltek közti kölcsönös delegitimációs narratívák súlyosbíthatják a párton, illetve pártszövetségen belüli konfliktusokat, ezáltal negatívan befolyásolva a későbbi választási eredményeket (Ranney, 1981; Gallagher–Marsh, 1988). Felerősítheti ezt a tendenciát, hogy a belső konfliktusok kiéleződése jellemzően nagyobb médiafigyelmet is von maga után, tovább rontva ezzel a választók szemében az érintett politikai aktorokról alkotott képet (Hazan–Rahat, 2010). Negatív hatása lehet továbbá az előválasztásoknak az őket követő választásokon megmutatkozó választási részvételre is, abban az esetben, ha a kiéleződött konfliktusban alulmaradt jelölt támogatóit az előválasztásokon a győztes jelölt elidegeníti magától az általa alkalmazott negatív kampány révén (Stone, 1986).

Tekintettel az USA-n kívüli előválasztások szakirodalmának sokszínűségére, illetve szétaprózódottságára, kevés olyan elemzéssel, esettanulmánnyal találkozhatunk, amelyek releváns összehasonlítási alapként szolgálhatnának az egyes előválasztási kampányok tekintetében. Nehezíti a vizsgálódást továbbá, hogy az egyes államok előválasztásait feldolgozó kutatások jellemzően elsősorban institucionalista megközelítésből szemlélik azokat, így elsősorban az intézmény implementálásának módjával, szabályrendszerével, strukturális környezetével és következményeivel foglalkoznak, a kampányoknak és a bennük résztvevő aktoroknak kevesebb figyelmet tulajdonítanak. Visszatérő elemnek tekinthetők ugyanakkor még ezekben az institucionalista fókuszú kutatásokban is a politikai- és pártrendszer perszonalizációjára – esetenként amerikanizációjára – vonatkozó megfigyelések, amelyet a szerzők rendre az előválasztások legitimációs aspektusaival kapcsolnak össze, valamint azzal a jelenséggel, hogy az erős, karizmatikus vezetővel aktuálisan éppen nem rendelkező, fragmentációval küszködő politikai oldalak számára az előválasztás eszköze biztosította a perszonalizációs trendekhez történő alkalmazkodás – ezáltal a politikai túlélés – lehetőségét (Pasquino, 2011: 672–673.; Baloge et al., 2014: 3.; Pasquino, 2016: 5.). Egy, a 2011-es francia, előválasztási kampány online kontextusát vizsgáló kutatás külön kiemelte az online platformok perszonalizációt, illetve spektakularizációt erősítő hatását, hangsúlyozva, hogy a jelöltek karizmája és retorikája az online térben felerősítve jelenik meg, gyakorlatilag teszt elé állítva ezáltal a jelölteket az online platformok adta kerekhez való alkalmazkodási képességük tekintetében (De Luca–Theviot, 2014).

Az a néhány kutatás, amely vizsgálódásának tárgyává teszi az előválasztási kampányok jellegét is,¹² arról tanúskodik továbbá, hogy a jelöltek közti konfrontáció az esetek többségében mérsékeltnek tekinthető: ha megfigyelhetők is összetűzések a versenyben résztvevő szereplők között, azok jellemzően nem lépik át azt a határt, amely ellehetetlenítené a további együttműködést a felek között (Vicentini, 2013) és nem jellemző a szélsőséges álláspontokat képviselő jelöltek térnyerése sem (Carey–Polga–Hecimovich, 2006).¹³ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy több esetben maga az előválasztást kezdeményező párt az a szereplő, amely beszabályozza a megmérettetésen résztvevő aktorok mozgásterét a kampány vonatkozásában, elkerülve ezzel annak kiéleződését. A 2002-es és 2010-es szlovákiai előválasztásokon a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió és Demokrata Párt kifejezetten tiltotta a negatív kampányt a versengő politikusai számára a gyakorlatban (Gherghina–Spác, 2016), Izland esetében pedig – noha az előválasztás eszközével élő pártokat eltérő gyakorlat jellemzi – találkozhatunk olyan megoldásokkal, amelyek az előválasztási kampányra fordítható keretösszeget limitálják, illetve olyanokkal is, amelyek az összegek felhasználási módjait szabályozzák, ideértve például a fizetett hirdetések vásárlásának tilalmát (Indriðason–Kristinsson, 2016).

ESETTANULMÁNY

Módszertan

A politikai aktorok digitális térben megjelenő narratíváinak vizsgálatára a tanulmány soron következő, esettanulmányi részében a tartalomelemzés módszertanát hívjuk segítségül (Potter – Wetherell, 1987; Burman–Parker, 1993; Attride-Stirling, 2001; Braun–Clarke, 2006).

Noha a tartalomelemzés módszertani megközelítése alapvetően a politikai pszichológiai vizsgálatok területéről ered, egyre elterjedtebb a módszer használata (Braun–Clarke, 2006) a politikatudományi vizsgálatok tágabb körében is, tekintettel arra, hogy kifejezetten alkalmas nagyobb adatmennyiségek hatékony kezelésére, áttekinthető rendszerbe rendezésére.

A kvantitatív vizsgálat szövegtörzsét a 2021-es ellenzéki előválasztáson második fordulóra jutott pártok/szervezetek vezető politikusainak Facebook-bejegyzései (tehát Dobrev Klára, a Demokratikus Koalíció, és Márki-Zay Péter, a Mindenki Magyarországa Mozgalom hivatalos Facebook-oldalai által közzétartalmak) szolgáltatták, a vizsgált időintervallum pedig a 2021. szeptember 6-a és október 16-a közti időszakra terjedt ki. Az elemzés kezdődátuma a jelöltállításához szükséges alánlások leadásának határidejét jelöli, míg a záródátum az ellenzéki előválasztás második fordulójának zárónapja. Ebben az időszakban a vizsgált Facebook-oldalakon összesen 936 Facebook-bejegyzés jelent meg. A vonatkozó tartalmakat a Facepager ingyenesen hozzáférhető szoftver használatával gyűjtöttük össze. Az esetek kiválasztásakor a kiindulópontot alapvetően az az előfeltevés adta, miszerint az előválasztás lezárultához közeledve számíthatunk a felek közti viszony kiéleződésére, így a versengés végéhez közeledve nagyobb esély mutatkozik az ellenségképző narratív elemek megjelenésére.

A bejegyzések kódolása során alapvetően a leggyakoribb narratívák, illetve bejegyzés típusok beazonosítása volt a cél, kiemelt figyelemmel annak meghatározására, megfigyelhető volt-e az egyes Facebook-oldalak esetében – és ha igen, milyen mértékben – a politikai ellenségképzés technikáinak alkalmazása.

Utóbbi kérdés megválaszolásához a politikai ellenségképzés irodalmának a *narratív kizorítási eljárásra* vonatkozó meghatározását használtuk. E koncepció kiindulópontja, hogy mivel demokratikus politikai berendezkedések esetében a politikai versenyben résztvevő pártok *legálisan* nem teremhetnek maguknak ellenfélmentes politikai környezetet, így – jogi eszközök híján – diszkurzív technikák segítségével igyekeznek ellenlábasait kizorítani a közéletből. E narratív kizorítási eljárás első lépése, amikor a vetélytársak oly módon kezdenek kommunikálni egymásról, mintha ellenfelük nem volna a politikai élet legitim szereplője – ellenkezőleg, mintha *a közösség kifejezett ellen-*

sége volna. Fontos distinkció ebben az esetben, hogy a politikai nyelv által ismert klasszikus ellenségkategóriákhoz (ld. külső ellenség, hódító stb.) képest ebben az esetben a rivális ellenség nem kívülről érkezik, hanem a politikai élet ismert, aktív és jelentős *belső* szereplője: azaz olyan valaki, akire mindeddig úgy tekintettünk, mint saját közösségünk tagjára. A rivális ellenség konstruálásának specifikuma tehát, hogy alapvetően *legális politikai aktorok* – és tevékenységeik – *ellen irányul*, a rivalizálás elsődleges eszköze a másik *legitimitásának megkérdőjelezése* vagy tagadása (Szabó, 2016).

A rivális ellenség megteremtésének eszközrendszere alapvetően két kategóriát foglal magába. 1) Az első esetben a beszélő az ellenfele *belső tulajdonságait* démonizálja. A diskurzus középpontjában ebben az esetben az ellenfél megváltoztathatatlan *belső* vonásai állnak, a narratíva tehát nem az ellenfél programjáról, taktikájáról vagy cselekedeteiről, hanem alapvetően romlott *belső természetéről* szól (ld. korrupció, áruló stb.). 2) Az eljárás másik esete, amikor a beszélő ellenfele *cselekedeteit* kriminalizálja, s az egész politikai közösségre nézve károsnak, ártalmasnak nyilvánítja azokat. Ebben az esetben további két alkategóriát különböztetgetünk meg e károkozás súlyossága szerint. 2a) Enyhébb esetben a beszélő ilyenkor ellenfele *inkompetenciájának* tudja be a közösségre ártalmas cselekedet motivációját, tehát annak alkalmatlanságára, hozzá nem értésére helyezi a hangsúlyt. 2b) Súlyosabb esetben a destruktív tevékenységet *tudatos károkozásként*, az ellenfél rossz szándékának manifesztációjaként aposztrofálja a beszélő, kommunikációjában az ellenséges személy vagy csoport úgy jelenik meg, mint akinek kifejezetten célja ártani az adott közösségnek (Szabó, 2016).

Az összegyűjtött adatok kódolása során tehát a fő narratívák és bejegyzéstípusok kategorizálása mellett alapvetően a narratív kiszorítási eljárás valamely fázisának vagy esetének a meglétét (vagy hiányát) igyekeztünk beazonosítani.

EREDMÉNYEK

Az empirikus elemzés tárgyát képező tartalmak kódolása során a bejegyzéseknek alapvetően öt jól elkülöníthető típusa rajzolódott ki. 1) Az első típusba alapvetően azok a „*menj el szavazni!*”-típusú tartalmak sorolhatóak, amelyek általános kampányüzeneteket fogalmaztak meg, s elsősorban az előválasztásokon való részvételre buzdítottak. 2) A második csoportot a különböző „*utcafórum*” jellegű bejegyzések alkották, amelyek elsősorban a miniszterelnök-jelöltek országjárását közvetítették a felhasználók felé, gyakran életképekkel tarkítva az ide sorolható tartalmakat. 3) A harmadik kategóriát a *kormánypártokra* vonatkozó bejegyzések tették ki, amelyek vagy a kormánypártok múltbéli hibáira vagy azok jövőbeli elszámoltatásának ígéretére irányultak. 4) A

negyedik, s egyben a legnagyobb számban megjelenő bejegyzéstípus a *saját jelölt, párt vagy szervezet érdemeit* hangsúlyozó, alapvetően pozitív hangvételű tartalmakból állt össze. 5) S végezetül, az ötödik kategóriába kerültek azok az elvétve megjelenő tartalmak, amelyek valamelyik *ellenzéki vetélytárssal szembeni* üzeneteket fogalmaztak meg.

1. táblázat. A vizsgált Facebook-bejegyzések típusai

Kategória megnevezése	Bejegyzések típusai
1. Általános kampány	Általános mozgósítás, mobilizáció; az előválasztási részvétel propagálása („ <i>menj el szavazni!</i> ”); szavazásra, támogatásra, bevonódásra ösztönzés („ <i>Tartsatok velünk!</i> ”).
2. Utcafórum	A jelöltek országjárásának bemutatása, bejelentkezések; sajtótájékoztatók az egyes állomásokról; helyi ügyek, témák bemutatása; helyi támogatókkal való találkozások bemutatása, leírása.
3. Kormánypártok bűnei	Elhibázott kormányzati intézkedések, korrupciós botrányok, az elszámoltatás ígérete kormányra kerülés esetén, a NER lebontásának ígérete.
4. Saját jelölt érdemei	A saját jelölt kompetenciájának, felkészültségének, érdemeinek, sikereinek bemutatása, illusztrációja; szakpolitikai megoldások prezentálása a felmerülő problémák vonatkozásában; támogatottsági adatok prezentálása a saját jelölt vonatkozásában.
5. Ellenzéki vetélytárs kritikái	Az ellenzéki vetélytárs elhibázott szakpolitikai elképzeléseinek bemutatása; a vetélytárs inkompetenciájának, alkalmatlanságának illusztrálása; a vetélytárs karakterének támadása.

Demokratikus Koalíció

A Demokratikus Koalíció narratívájának középpontjába a párt jelöltjét, Dobrev Klárát és az ő rátermettségének, valamint esélyességének a hangsúlyozását állította. Ennek alátámasztására a DK Facebook-oldalának számos bejegyzése tartalmazott közvélemény-kutatási adatokat, vagy osztott meg egy az egyben különböző közvélemény-kutatással foglalkozó intézetek által közzétett bejegyzéseket: „A második fordulóban is szavazzunk a legalkalmasabb miniszterelnök jelöltre, Dobrev Klárára, aki nemcsak győzni tud, hanem kormányozni is!”

A párt narratívája tehát alapvetően az általuk állított miniszterelnök-jelölt kompetenciája, felkészültsége és elhivatottsága köré épült, többségében pozi-

tív kampányüzenetekkel dolgozva, a felállított kategóriák közül tehát a 4)-es kategóriába sorolható bejegyzések dominanciája volt jellemző, de szintén nagy arányban képviseltették magukat a második kategória, azaz az utcaforum jellegű bejegyzések tartalmi is – noha ezeket a DK oldala elsősorban Dobrev Klára saját, hivatalos oldaláról osztotta tovább, nem saját tartalomként tette közzé. Érdekesség továbbá, hogy a saját jelölt pozitív tulajdonságait hangsúlyozó bejegyzések jelentős hányada a pozitív belső tulajdonságok (ld. felkészültség, rátermettség stb.) mellett azt emelték ki, hogy Dobrev az előválasztás egyetlen női jelöltje.

A pozitív üzenetek mellett hangsúlyosan megjelentek ugyanakkor a kormánypártokra vonatkozó bejegyzéstípus közül az elszámoltatást ígérő tartalmak: „Az fájna csak igazán Orbán Viktornak, ha egy nő győznék le és bizonyítaná be neki, hogy lehet ezt az országot szívvel és szakértelemmel kormányozni.”

Az utolsó kategóriába tartozó, azaz az ellenzéki riválist kritizáló bejegyzések gyakorisága, az előzetes feltételezéseknek megfelelően, alapvetően a vizsgálati időszak – s ezzel az előválasztás – végéhez közeledve indult növekedésnek (visszatükrözve ezzel a Dobrev és Márki-Zay között kiéleződő vitát). A kampány nagy részében azonban egyáltalán nincs dominánsan jelen ez a típusú narratíva a DK-Facebook kommunikációjában: „Ez az összefoglaló azt mutatja, hogy Márki-Zay Péternek minden napra jut egy hazug mondata.” (október 13.)

Nem beszélhetünk azonban a narratív kiszorítási eljárás kritériumainak teljesüléséről azokban az esetekben sem, amikor ténylegesen megjelenik a vetélytárs kritizálása valamilyen formában, hiszen noha kétségtelen, hogy a bárati hangnemtől távol áll a szóban forgó tartalmak stílusa, egyik bejegyzés sem nyilvánítja a másik felet explicite a politikai közösség ellenségének, azaz nem konstituál ellenséges kategóriát a politikai nyelv alkalmazása által.¹⁴ „A DK reagálása Márki-Zay Péter azon hazugságára, hogy a DK nem adta le mind a 82 000 ajánlást, amit Dobrev Klára gyűjtött. A valóság az, hogy de, igen. A DK az Országos Előválasztási Bizottság által megállapított határidőig több mint 82 000 ajánlást adott le az előválasztási irodán. Márki-Zay Péter hazudott.” (október 13.)

Dobrev Klára

A DK Facebook-kommunikációjához hasonlóan Dobrev Klára fő narratívája is elsősorban felkészültségének, elhivatottságának és – a DK-hoz képest kifejezetten nagy arányban – a kampányba és az országjárásba fektetett idő és kemény munka hangsúlyozása állt. Megállapítható tehát, hogy Dobrev saját hivatalos Facebook-oldalán jóval nagyobb szerepet kaptak azok az *utcaforum*

jellegű bejegyzések, amelyek a választókkal való személyes találkozást, az állampolgári igények meghallgatását tüzték zászlajukra.

A jelölt saját rátermettségét középpontba állító bejegyzések esetében jól beazonosítható tendenciaként jelent meg az a törekvés, hogy az „ön-reklám” helyett elsősorban inkább a mások általi támogatásra, azaz egyfajta endorsment-politikára kerüljön a hangsúly, ennek a kategóriának a tartalmi között több esetben találhatunk más politikussal vagy egyéb közéleti személyiségekkel közös fotókat, amelyekkel az illetők deklarálják támogatásukat a DK-s jelölt irányába. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Dobrev kampányának egyik központi szlogenje („Nemcsak győzni kell tudni, hanem kormányozni is!”) Dobrev rátermettsége és felkészültsége mellett implikálja a vetélytársa inkompetenciáját is.

A negatívabb hangvételű kategóriák felé közeledve a narratíva további központi eleme volt az ellenzéki összefogás védelmének témája („Meg kell védeni az összefogást!”), hol explicite kimondva, hol csak óvatosan implikálva, hogy ez a védelem nem elsősorban külső behatások, hanem a belső bomlasztás ellen kell, hogy érvényesüljön.

„Aki szétveri az összefogást, az feladja a 2022-es kormányváltást is. Ezt nem hagyhatjuk! Ha kell, akkor küzdelem árán is meg fogom védeni az ellenzéki összefogást!” (október 12.)

Az ötödik kategóriába sorolható bejegyzések ebben az esetben is az előválasztás végéhez közeledve szaporodtak meg, s noha a hangnem kiéleződése egyértelműen megfigyelhető (például Márki-Zay Donald Trumphoz történő hasonlításában), a narratív kizorítási eljárás kritériumait ezek a tartalmak sem teljesítették.

„Márki-Zay Péter Donald Trumpot idéző személyeskedő lejáratókampánya ezekben a napokban éppen szétveri az ellenzéki összefogást [...]” (október 12.)

A narratív kizorítási eljárás megvalósításához talán legközelebb eső bejegyzések Dobrev Klára Márki-Zay Péternek arra az ATV híradójában elhangzott kijelentésére vonatkozó reflexióiból állnak, amelyben Márki-Zay sajnálatát fejezte ki, amiért az előválasztási versenytől visszalépett Karácsony Gergely korábbi támogatói nyíltan Dobrev mögé álltak, mert szerinte ők ezzel a lépésükkel Orbán Viktor hatalomban maradását szolgálják. Márki-Zay mindezt úgy fogalmazta meg, hogy ezek az emberek „Nem csak Karácsony Gergelyt árulják el ezzel, hanem a hazánkat [...]”, amelyet Dobrev Klára a nyilatkozatot követő napokban úgy interpretált, hogy vetélytársa hazaárulónak titulálta az őt támogatókat, hozzátevé, hogy aki ilyen kommunikációra adja a fejét, annak nincs helye az ellenzéki összefogásban. Dobrev azonban még ezzel együtt is csupán Márki-Zaynak az összefogásba tartozását kérdőjelezi meg, nem nyílvánítja az egész politikai közösség ellenségének.

„Márki-Zay Péter hazaárulónak nevezte azokat, akik az első fordulóban Karácsony Gergelyt támogatták, a második fordulóban viszont már engem. Hazaárulózni a Fidesz szokott. Senki nem hazaárulózott le eddig senkit az ellenzéki összefogásban. Soha. Mert ez tönkretesz mindent, amiért évek óta közösen dolgozunk. Olyan határt lépett át Márki-Zay Péter, amit mindenki átélhetetlennek tartott. Ez már valódi gyűlöletkampány [...]” (október 11.)

Mindenki Magyarországa Mozgalom

Az összes vizsgált Facebook-oldal közül a Mindenki Magyarországa Mozgalom profilja mutatta a legkisebb aktivitást. Az oldalon megjelenő bejegyzések jellemzően általános kampányüzeneteket fogalmaztak meg, így az 1)-es, az általános mozgósítást megfogalmazó üzenetek kategóriájába sorolhatók, de itt is jelen voltak az 2)-es kategória országjárást népszerűsítő tartalmai is.

Mindemellett kifejezetten alacsony volt a saját gyártású tartalmak száma is, ehelyett az oldal elsősorban Márki-Zay saját, hivatalos Facebook-oldalának (relatíve nagy terjedelmű) bejegyzéseit osztotta újra. Ezek többsége a jelölt rátermettségét, pozitív tulajdonságait és támogatottságának mértékét hangsúlyozta – utóbbi esetben szintén többször élve a közvélemény-kutatási adatok újraosztásának technikájával is.

Kiemelkedett az oldal ugyanakkor a tartalmak harcias hangvételének tekintetében, ez a harciasság azonban elsősorban a kormánypártok ellen irányult – ezek közül is gyakran a majdani eszámoltatásukat helyezve középpontba.

Az előválasztás végéhez közeledve ezen az oldalon is megjelent a Márki-Zay–Dobrev-összetűzés, de szinte kizárólag Márki-Zay Péter bejegyzésein keresztül, így ezt részletesebben a következő pontban tárgyaljuk.

„AZ ÖSSZEFOGÁST JÁRATJÁK LE A LEJÁRATÓKAMPÁNYOK. Az összefogás sikere érdekében Dobrev Klára fejezze be a lejárató kampányát és ne állítson valótlanosságokat – hangsúlyozta Márki-Zay Péter kedden délelőtt. Végtelenül méltatlannak tartom Dobrev Klára eddig sikeresen felépített kampányához azt a hazug gyűlöletkampányt, amelyet most folytat ellenem a sajtó és a közösségi média felületein [...]” (október 12.)

Márki-Zay Péter

Márki-Zay Péter Facebook-kommunikációs narratívájának középpontjában saját jelöltségének konszenzusos mivolta állt, a személye körüli megegyezést használva rátermettségének igazolására. Dobrev Klára bejegyzéseivel hasonlóan a Márki-Zay oldalon megjelent tartalmak között is gyakoriak voltak az

utcafórum jellegű, országjárást népszerűsítő bejegyzések, akárcsak az endorment-politika, azaz saját személyének mások támogatása révén történő népszerűsítése.

„A CIVILEK ÉS PÁRTOK ÖSSZEFOGÁSA LEGYŐZI ORBÁNT. Szerepvállalással meg tudjuk győzni a jobb- és baloldali, a bizonytalan, valamint a vidéki szavazókat is. Egy általam vezetett ellenzéki szövetség a civilek és a pártok között valóban esélyes nemcsak az előválasztás megnyerésére, hanem Orbán Viktor legyőzésére is 2022 tavaszán [...]” (október 8.)

Összhangban azzal, amit jelölőszervezetének esetében is megfigyelhetünk, Márki-Zay bejegyzései között is nagy hangsúllyal szerepeltek a kormánypártok hibáit, illetve közelgő leváltását és elszámoltatását középpontba helyező tartalmak.

„ISZLAMISTA TERRORISTÁKAT IS BEENGEDETT ORBÁN MAGYARORSZÁGRA Habár Orbán Viktor migráns- és Soros-ellenes kampányokat folytat folyamatosan, ő maga az, aki a legtöbb migránst telepített be Magyarországra. [...]” (szeptember 11.)

Az ötödik kategória, azaz az ellenzéki rivális ellen irányuló tartalmak – immáron megújósolható módon – ebben az esetben is gyakoribbakká váltak az előválasztási folyamat végéhez közeledve, ellenségképző narratívát azonban ebben az esetben sem azonosíthatunk – a hangvétel ebben az esetben is elsősorban a kormánypárokkal szemben válik inkább harciassá.

„Az ellenzéki összefogás szükséges, de nem elégséges feltétele a kormányváltásnak. Olyan miniszterelnök-jelöltre van szükség, aki széles konszenzust tud teremteni, akire jobb- és baloldaliak, akár még korábban a Fideszt támogatók is szavaznak.” (szeptember 10.)

Meglepő módon az a tartalom, amely talán a legközelebb esik a narratív kiszorítási eljárás enyhébb esetéhez (de még mindig nem éri azt el), még a Márki-Zay–Dobrev-vita kiéleződése előtt látott napvilágot, azonban ez a bejegyzés is relatíve óvatosan implikálja az ellenzéki pártok felelőtlenségét (azaz inkompetenciáját), és ez a megnyilvánulás is körültekintően tartózkodik attól, hogy a politikai közösség ellenségének nyilvánítsa ellenzéki riválisait.

„ÍGÉRETCUNAMI HELYETT FELELŐS KORMÁNYZÁST! Az ellenzéki pártok iszonyatos ígéretcunamival kampányolnak, közgazdászként azonban azt mondom, hogy nagyon felelősen kell gazdálkodni a nemzet vagyonával. [...] A 13. vagy 14. havi nyugdíjak ígéretei helyett a megoldás az, ha tisztes nyugdíjrendszert vezetünk be.” (szeptember 27.)

KONKLÚZIÓ

Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a nemzetközi előválasztási tendenciákkal összhangban, az ellenzéki előválasztás második fordulójába jutott miniszterelnök-jelöltek és jelölőszervezeteik kommunikációjának vizsgálatából megállapítható, hogy a jelöltek, noha fogalmaztak meg keményebb hangvételű kritikákat egymással szemben, alapvetően tartózkodtak az ellenségképző politikai retorika, azon belül is a narratív kiszorítási eljárás alkalmazásától: azaz még az egymás közti konfliktusok kiéleződéséhez közeledve sem kérdőjelezték meg a felek egymás legitimitását a politikai-, illetve közéletben (Szabó, 2016).

A kampányüzenetek döntő többsége a tartalomelemzés alapján felállított első két kategória valamelyikébe sorolható, azaz vagy az általános mozgósítás, vagy az utcafórum jellegű, országjárást népszerűsítő bejegyzések közé tartozik. Ezeket követték a saját jelölt rátermettségét és pozitív tulajdonságait hangsúlyozó (harmadik kategóriás) bejegyzések, míg az utolsó kettő, alapvetően negatívabb hangvételű és harciasabb üzenetekkel operáló kategóriába a vizsgált tartalmaknak csupán kisebb százaléka esett.

Az előválasztások nemzetközi trendjeibe illeszkedő perszonalizációs, illetve önmediatizációs tendenciákkal (De Luca–Theviot, 2014; Pasquino, 2016) összhangban gyakori bejelentkezéseikkel, szelfijeikkel és élő közvetítéseikkel mindkét jelölt kísérletet tett egyfajta influenszer-szerep felöltésére (Merkovity, 2022), noha ezek sikere az általuk közzétett bejegyzések terjedelmét, stílusát és tartalmát tekintve felemásnak tekinthető. Dobrev Klára és a DK Facebook-oldala jellemzően rövid, célratörő bejegyzéseket tettek közzé, relatíve nagy számú és kreatív vizuális tartalommal kiegészítve azokat, az audiovizuális tartalmak azonban gyakran jellemzően a klasszikus kampányfilmek, tévéspotok formátumát követték, nem igazodtak a közösségi média platformjaihoz. Márki-Zay Péter esetében szembetűnő továbbá a hosszas, szakpolitikai fejtegetésekbe bocsátkozó bejegyzések gyakorisága, amelyek – noha az esetek döntő többségében egy-egy figyelemfelkeltő, erősebb hangvételű mondattal indítottak –, nyilvánvalóan nehezen alkalmazkodtak a digitális tér platformjaihoz. Hasonlóan felemás tendencia figyelhető meg a mindkét fél által előszeretettel alkalmazott élő bejelentkezések esetében is, amelyek, noha audiovizuális jellegüknél fogva alapvetően magukon hordoznák a virális online tartalmak potenciálját (Bene, 2020), tartalmukban azonban gyakran teljes sajtótájékoztatók, beszédek, nyilatkozatok közvetítésére szolgáltak, ismételten túllépve ezáltal a terjedelmi korlátok online racionalitását. Helyesen ismerték fel ugyanakkor a szereplők a vizuális tartalmak fontosságát a bejegyzések viralitásának vonatkozásában, így elhanyagolhatónak bizonyult a képi elem nélkül közzétett, pusztán szöveges tartalmak aránya. Egyértelműen kirajzoló tendencia ugyanakkor, hogy a jelölőszervezetek oldalainak aktivitása,

illetve a digitális térhez való alkalmazkodási potenciálja messze elmaradt a jelöltek Facebook-oldalainak aktivitásától és tartalmainak online platformokra való adekvátságától.

Az üzenetek hangnemének vonatkozásában érezhető törekvés figyelhető meg az érzelemközpontú kommunikáció alkalmazásának irányába, ezek az üzenetek azonban gyakran a szakpolitikai álláspontok és célkitűzések ismeretetésének kísérőelemeként jelentek meg, gyakran jelentősen csökkentve ezzel a kommunikációban betöltött szerepüket, a kognitív és az emotív mozzanatok (A. Gergely, 1996) tehát az esetek döntő hányadában kéz a kézben jártak. Szembeöltő továbbá a pozitív tartalmú érzelmek túlnyomó aránya a kampányüzenetekben: a feljebb tárgyalt kivételekről eltekintve alapvetően a reményt, a kormányváltás realitását, a változás lehetőségét hordozó narratívák dominálták a kampányt. Ez a tendencia alapvetően illeszkedik az USA-n kívüli előválasztások esetében megfigyelt trendekhez, az egyes narratívák viralitása szempontjából ugyanakkor jóval kevésbé tekinthető hatékonynak, mint a negatív érzelmekre apelláló kampánykommunikáció (Bene, 2020; Burai, 2022). Az összes vizsgált Facebook-oldal esetében megállapítható mindezek fényében, hogy online kampánykommunikációjában nem használta ki maradéktalanul a digitális nyilvánosság nyújtotta lehetőségeket: egyik fél sem törekedett például az online interaktivitás megteremtésére a választókkal, ahogy a kifejezetten a Facebook-oldalra gyártott audiovizuális tartalmak, online közvetítések tekintetében is jelentős mértékű kihasználatlan potenciál figyelhető meg. Ebben a tekintetben egyedül Dobrev Klára oldalán tűnt fel egy-egy olyan bejegyzés, amelynek esetében érezhető volt a megosztó, konfrontatív hangnem alkalmazására tett kísérlet: ezek jellemzően a kormánypártok intézkedéseinek eltörlésére, az általuk kiépített rendszer lebontására vonatkoztak és olyan megkérdőjelezhető kijelentéseket foglaltak magukba, mint például a kétharmados törvények eltörlésének ígérete, akár feles parlamenti többség mellett is, érezhetően provokálva a felhasználókat a kérdés megvitatására – ezeknek a bejegyzéseknek a száma azonban messze alulmaradt a többi kategóriába sorolható tartalmak aránya mellett.

A kampányüzenetek tartalmi elemeit tekintve is felemás képet látunk, amikor a digitális nyilvánosság platformjainak logikai érvényesülését vizsgáljuk: mindkét jelölt esetében a teljes vizsgálati időszak alatt megfigyelhetők voltak egyértelműen szakpolitikai tematikájú tartalmak, gyakran részletekbe menőleg ismertetve az egyes jelöltek programcéljait, elképzeléseit, majdani kormányzati intézkedéseit, míg az ellenségkép-alapú kommunikáció – noha helyenként felütötte a fejét – jellemzően háttérben maradt. Az ellenségkép kijelölése ennek megfelelően a politikai gondolkodás irodalmának alaptétele szerint első-sorban annak eredeti funkciójában, az *önmeghatározás eszközeként* volt jelen (Schlett, 2018): megmutatta, kivel szemben határozza meg önmagát az adott jelölt, illetve szervezet és miben különbözik az általa képviselt céloktól és értékektől az adott jelölt orientációja.

JEGYZETEK

- ¹ Ld. tudatosan, előre megkonstruált érvrendszerek alapján felépített, komplex narratívák; beszédek, cikkek, felszólalások, interjúk komplex narratív keretrendszerbe helyezett anyagai stb.
- ² A politikai aktorok közösségimédia-felületeken folytatott tevékenységéről számos kutatás beszámol, hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Ld. Merkovity, 2016; Szekeres et. al., 2020; Mogos, 2020; Stumpf et. al., 2022; Merkovity 2022.
- ³ Arról, hogy az érzelmetelített tartalmak miként segítik elő a magas felhasználói reaktivitást, bővebben lásd. Berger–Milkman, 2012; Dang Xuan et al, 2013; Bene, 2020.
- ⁴ E megközelítésmód létjogosultságát számos, a politikai narratívák konstrukciós aspektusát vizsgáló tanulmány alátámasztja. Kifejezetten az ellenségképzés tekintetében kiemelkedően adekvát munka e tekintetben többek között Glied Viktor és szerzőtársainak munkája a migrációs narratívák társadalmi és politikai hatásáról. Ld. Glied et. al., 2022.
- ⁵ Mindez természetesen nem zárja ki, hogy ha egy adott közegen belül az ellenségkép-alapú politikai kommunikáció válik dominánssá, az erodálni is képes a demokratikus viszonyokat. Ld. Foa–Mounk, 2016.
- ⁶ Az állampolgári beleszólás mértéke függ attól, hogy nyílt, félig nyitott vagy zárt előválasztásról van szó (De Luca–Venturino, 2016).
- ⁷ Jelen tanulmány keretei között a továbbiakban az előválasztások intézményének az USA-n kívüli megjelenési formáival foglalkozunk, tekintettel arra, hogy az amerikai és a kontinentális európai politikai rendszerek közti markáns különbségekből adódóan a két rendszer összevetése szignifikáns torzításokat vonna maga után.
- ⁸ A pártvezetés megválasztására irányuló előválasztások ugyanolyan lényegi szerepet tölthetnek be egy adott politikai rendszeren belül, mint a jelöltek megválasztására irányuló társaik, tekintettel arra, hogy az Európára széleskörben jellemző parlamentáris rendszerekben a pártvezetők automatikusan listavezetőként lépnek fel a parlamenti választások esetében is, választási győzelem esetén pedig a parlamenti többség birtokában az adott párt vezetője alakíthat kormányt – a pártvezető szerepe tehát gyakorta kéz a kézben jár a végrehajtó hatalom legfőbb tisztségviselőjének pozíciójára való aspirációval (De Luca–Venturino, 2016).
- ⁹ Noha az e két típus közti különbségtétel eltérő kormányformákat feltételez, a szakirodalom egységben kezeli prezidenciális, illetve félprezidenciális rendszerek elnökjelöltjeinek, valamint a parlamentáris rendszerek miniszterelnök-jelöltjeinek kiválasztására irányuló előválasztásokat, annál a közös jellemvonásuknál fogva, hogy az előválasztás résztvevői mindkét esetben arról hoznak döntést, kit jelöljenek a végrehajtó hatalom legfőbb tisztségviselőjének pozíciójára (Sandri–Seddone, 2016).
- ¹⁰ Megjegyzendő, hogy mindkét említett államban használják az előválasztások intézményét más választástípusok esetében is (ld. franciaországi önkormányzati, illetve polgármester-választások, vagy pl. olaszországi helyi és regionális választások esetében), ld. De Luca–Venturino, 2016.
- ¹¹ A francia (1995, 2006, 2011) és az olasz (2005, 2012) előválasztások példáit ld. Baloge et. al., 2014; De Luca–Venturino, 2016.
- ¹² Noha ezt elsősorban a pártvezetés kiválasztásának vonatkozásában teszi. Ld. Vicentini, 2013: 12–13.

- ¹³ Utóbbi a szerzők éppen az USA-n kívüli előválasztási rendszereknek az anyaország sajátosságaitól való eltéréseivel magyarázzák – ezek közül is elsősorban a pártrendszerek közti különbséggel –, arra hivatkozva, hogy az USA-ra jellemző kétpártrendszer működési keretein belül a szélsőséges álláspontok képviselője jobban hozzásegíti az érintett jelölteket az előnyszerzéshez, mint ahogy az többpártrendszerekben jellemző (Carey–Polga–Hecimovich, 2006: 532.)
- ¹⁴ Az ellenséges viszony kimondása fontos tényezője az ellenségképzés folyamatának; az ellenség nevének nevezése egyúttal létre is hozza az adott kategóriát, ellenséges viszonyt (Szabó 2016).

IRODALOM

- A. Gergely András (1996): *Politikai antropológia*. MTA PTI, Budapest.
- Altheide, David L.–Merkovity Norbert (2021): Hogyan segíti a félelem- és figyelemalapú politika Donald Trumpot és más jobboldali autokratákat? *Médiakutató: Médiaelméleti Folyóirat*, Vol. 22, No. 1, 11–20.
- Attride-Stirling, Jennifer (2001): Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative Research*, Vol. 1, No. 3, 385–405.
- Baloge, Martin–Bobba, Giuliano–De Luca, Marino–Seddone, Antonella (2014): *Inside the secret garden of political parties. Transformations and reactions to primary elections in Italy and France*. University of Sussex, Sussex.
- Bene Márton (2020): *Virális politika. Politikai kommunikáció a Facebookon*. L'Harmattan, Budapest.
- Berger, Jonah–Milkman, Katherine L. (2012): What Makes Online Content Viral? *Journal of Marketing Research*, Vol. 49, 192–205. <https://doi.org/10.1509/jmr.10.0353>
- Bernardi, Luca–Sandri, Giulia–Seddone, Antonella (2017): Challenges of Political Participation and Intra-Party Democracy: Bittersweet Symphony from Party Membership and Primary Elections in Italy. *Acta Politica*, Vol. 52, No. 2, 218–240. <https://doi.org/10.1057/ap.2016.4>
- Braun, Virginia–Clarke, Victoria (2006): Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, 77–101.
- Burai Krisztina–Bene Márton (2021): Érzelmek hírjain. Politikai kommunikáció és állampolgári reaktivitás a közösségi médiában. *Politikatudományi Szemle*, XXX/1. 82–103. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.82>
- Burai Krisztina (2022): Érzelmek és viralitás a közösségi médiában. A pártok legnépszerűbb Facebook-bejegyzéseinek érzelmi töltete a 2018-as választási kampányban. *Politikatudományi Szemle*, XXXI/3. 37–58. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2022.3.37>
- Burman, Erica–Parker, Ian (1993): Introduction – discourse analysis: the turn to the text. In: Burman, Erica–Parker, Ian (eds.): *Discourse Analytic Research: Repertoires and Readings of Texts in Action*. Routledge, London. 1–13.
- Carey, John M.–Polga–Hecimovich, John (2006): Primary Elections and Candidate Strength in Latin America. *The Journal of Politics*, Vol. 68, No. 3, 530–543.
- Cohen, Marty–Karol, David–Noel, Hans–Zaller John, (2008): *The Party Decides: Presidential Nominations Before and After Reform*. University of Chicago Press, Chicago.

- De Luca, Marino–Theviot, Anais (2014): French Primary Elections and the Internet, the Social Network of the Socialist Party, the Coopool. *International Journal of E-Politics*, Vol. 5, No. 3, 46–65 <https://doi.org/10.4018/ijep.2014070104>
- De Luca, Marino–Venturino, Fulvio (2016): Democratising Candidate Selection in Italy and France. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Foa, Roberto Stefan–Mounk, Yascha (2016): The Danger of Deconsolidation: The Democratic Disconnect. *Journal of Democracy*, Vol. 27, No. 3, 5–17.
- Gallagher, Michael–Marsh, Michael (1988): *Candidate Selection in Comparative Perspective: The Secret Garden of Politics*. Sage, London.
- Gerő, Márton–Plucienniczak, Piotr P.–Kluknavská, Alena–Navrátil, Jirí–Kanellopoulos, Kostas (2017): Understanding Enemy Images in Central and Eastern European Politics. Towards an Interdisciplinary Approach. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, Vol. 3, No. 3, 14–40. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v3i3.365>
- Gherghina, Sergiu–Spác, Peter (2016): Democratising Candidate Selection in Romania and Slovakia. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Glied, Viktor–Reményi, Péter–Pap, Norbert (2022): Good and bad migrants in Hungary. The populist story and the reality in Hungarian migration policy. *Problemy Polityki Społecznej*, Vol. 59, No. 4, 323–344.
- Gripsrud, Jostein–Moe, Hallvard–Molander, Anders–Murdock, Graham (2010): Editor’s Introduction. In: Jostein Gripsrud–Hallvard Moe–Anders Molander–Graham Murdock (eds.): *The Idea of the Public Sphere: A Reader*. Lexington Books, Lanham, xiii–xxviii.
- Habermas, Jürgen (1991): *The Structural Transformation of the Public Sphere*. MIT Press, Cambridge.
- Hazan, Reuven Y.–Rahat, Gideon (2010): *Democracy within Parties: Candidate Selection Methods and their Political Consequences*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572540.001.0001>
- Indriðason, Indridi H.–Kristinsson, Gunnar Helgi (2016): Democratising Candidate Selection in Iceland. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Kenig, Ofer–Cross, William–Pruysers, Scott–Rahat, Gideon (2015): Party Primaries: Towards a Definition and Typology. *Representation*, Vol. 51, No. 2, 147–160. <https://doi.org/10.1080/00344893.2015.1061044>
- Kenig, Ofer–Rahat, Gideon–Hazan, Reuven Y. (2016): Leadership Selection versus Candidate Selection: Similarities and Differences. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Mazzoleni, Gianpietro (2006): *Politikai kommunikáció*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Merkovity Norbert (2016): Az önmediatizáció jelensége az online politikai kommunikációban. *Politikatudományi Szemle*, XXV/2. 111–132.
- Merkovity Norbert (2017): Introduction to attention-based politics. *Przegląd Politologiczny*, Vol. 4, <https://doi.org/10.14746/pp.2017.22.4.5>

- Merkovity Norbert (2018): *A figyelemalapú politika a közösségi média korában*. Médiatudományi Intézet, Budapest.
- Merkovity Norbert (2019): A Possible Framework for Attention-Based Politics: A Field for Research. *International Journal of E-Politics*, Vol. 10, No. 2, 13-23. <https://doi.org/10.4018/IJEP.2019070102>
- Merkovity Norbert (2022): Választási kampányok az interneten. Magyar trendek a kilencvenes évek közepétől a 2022-es országgyűlési választási kampányig. *Századvég*, 2022/2, 111–130.
- Mogos, Andreea (2020): The self-representations of the Romanian politicians on Facebook. Roles, frames and social media engagement. In: Hajzer Gergő–Mátyus Imre–Merkovity Norbert–Molnár Judit–Stumpf Péter Bence–Szabó Palócz Orsolya (eds.): *Communicative Space – Political Space: 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018*. Iurisperitus, Szeged. 131-139.
- Pasquino, Gianfranco–Valbruzzi, Marco (2016): Primary elections between *fortuna* and *virtù*. *Contemporary Italian Politics*, Vol. 8, No. 1, 3–11. <https://doi.org/10.1080/23248823.2016.1147157>
- Pasquino, Gianfranco (2011): Primary elections in Italy. An episode in institutional imitation. *Journal of Modern Italian Studies*, Vol. 16, No. 5, 667–684. <https://doi.org/10.1080/1354571X.2011.622473>
- Pasquino, Gianfranco (2016): Primaries, parties, people. *Contemporary Italian Politics*, Vol. 8, No. 1, 1–9. <https://doi.org/10.1080/23248823.2016.1147217>
- Potter, Jonathan–Wetherell, Margaret (1987): *Discourse and social psychology: Beyond attitudes and behaviour*. Sage, London.
- Ranney, Austin (1981): Candidate selection. In: David Butler–Howard R. Penniman–Austin Ranney (eds.): *Democracy at the Polls*. American Enterprise Institute, Washington. 75–106.
- Salvatore, Armando–Schmidtke, Oliver–Trenz, Hans-Jörg (2013): Introduction: Rethinking the Public Sphere through Transnationalizing Processes: Europe and Beyond. In: Armando Salvatore–Oliver Schmidtke–Hans-Jörg Trenz (eds.): *Rethinking the Public Sphere through Transnationalizing Processes: Europe and Beyond*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 1–24.
- Sandri, Giulia–Seddone, Antonella–Venturino, Fulvio (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Sandri, Giulia–Seddone, Antonella (2016): Introduction: Primary Elections across the World. In: Giulia Sandri–Antonella Seddone–Fulvio Venturino (eds): *Party Primaries in Comparative Perspective*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315599595>
- Schlett István (2018): *A politikai gondolkodás története Magyarországon – Appendix*. Századvég, Budapest.
- Schmitt, Carl (2002): *A politikai fogalma*. Osiris–Pallas Stúdió–Attraktor, Budapest.
- Seddone, Antonella–Venturino, Fulvio (2013): Bringing voters back in leader selection: the open primaries of the Italian Democratic Party. *Modern Italy*, Vol. 18, No. 3, 303–318. <https://doi.org/10.1080/13532944.2013.801675>
- Splichal, Slavko (2012): *Transnationalization of the Public Sphere and the Fate of the Public*. Hampton Press, New York.
- Stone, Walter (1986): The carryover effect in presidential elections. *American Political Science Review*, Vol. 80, No. 2, 71–79.
- Stumpf, Péter Bence–Szabó Palócz, Orsolya–Merkovity, Norbert (2022): Campaigns Without Frontiers? The Europeanisation of the 2019 Elections Based on the Appearance of Foreign Pub-

- lic Figures in National Campaigns. In: Dominic Wring–Bengt Johansson–Edoardo Novelli (eds.): *The 2019 European Electoral Campaign: In the Time of Populism and Social Media*. Springer International Publishing, Cham. 199–217.
- Szabó Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretív szemléletébe és kutatásába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szekeres Tamás–Boldizsár Dóra–Németh Kornél–Petrovszki László (2020): Facebook Activity of Individual Representative Candidates During the 2018 Hungarian General Elections In: Hajzer Gergő–Mátyus Imre–Merkovity Norbert–Molnár Judit–Stumpf Péter Bence–Szabó Palócz Orsolya (eds.): *Communicative Space – Political Space: 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018*. Iurisperitus, Szeged. 45–58.
- Vicentini, Giulia (2013): Selecting the leader in Italy and Spain. *Revista Española de Ciencia Política*, Vol. 33, 11–30.
- Ware, Alan (2002): *The American Direct Primary: Party Institutionalization and Transformation in the North*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Zentai Violetta: (1997): Politikai antropológia: a politika antropológiája. In: Zentai, Violetta (ed.): *Politikai Antropológia*. Osiris Kiadó–Láthatatlan Kollégium, Budapest. 9–36.

BÜSZKESÉG ÉS HÜBRISZ ORBÁN VIKTOR 2022-ES KAMPÁNYKOMMUNIKÁCIÓJÁBAN*

Kiss Balázs

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július 19., opponálás: 2023. július 24. – 2023. október 13.,
véglegesítés: 2023. december 20.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A magyar jobboldal 2022-es választási sikerének a tényezői közül a tanulmány a miniszterelnök közösségimédia-beli kampánykommunikációját vizsgálja. Milyen módon instrumentalizált Orbán Viktor két szubjektíve pozitív önértékelő érzelmet, és pedig a büszkeséget és a hübriszt, avégett, hogy megerősítse és kiterjessze a támogatóinak a körét? Milyen történésekkel és kiknek a teljesítményével kapcsolatban mutatott és ajánlott a miniszterelnök büszkeséget lehetséges és valóságos híveinek, mely pontokon és milyen tényezők következtében csapott át a büszkeség hübriszbe, tehát valamiféle kritikátlan büszkeségbe és elégedettségbe? Ezzel összefüggő témája a tanulmánynak a morálkommunikáció viszonya az Orbán Viktorral kapcsolatban közhellyé vált populizmushoz, valamint az, hogy milyen szerepet játszhatott az ukrajnai háború eskalációja a jobboldali sikerben. Az eredmények szerint a miniszterelnök kommunikációja legfeljebb technopopulistának minősíthető, a háború pedig annak a lehetőségét teremtette meg a politikus számára, hogy konkrét szakpolitikai eredmények és ígéretek helyett globális regiszterben kommunikáljon: a nemzet fenyegetettségének elhárításában korábban szerzett tapasztalatait sorakoztassa fel.

Kulcsszavak: büszkeség ■ hübrisz ■ kampánykommunikáció ■ populizmus

2022. április 3-án, Magyarország rendszerváltás utáni történetében immár ötödször, az Orbán Viktor vezette jobboldal aratott győzelmet az országgyűlési választásokon. Az öt győzelemből ráadásul négy egymás után következett be, továbbá e négy mindegyike kétharmados többséget eredményezett a kormánypártok számára a parlamentben. A 2022-es eredmény annál is nagyobb sikernek tekinthető a jobboldal számára, mert az addig is kormányzó koalíció ellenzékének szinte minden pártja összefogott a jobboldal és azon belül Orbán Viktor ellen a kormányváltás érdekében. Természetesen a sikernek és az ellenfelek kudarcának számos tényezője volt, ehelyütt egy speciális szempontból

* A kutatás az NKFIH-FK 131990 témaszámú projekt keretében valósult meg. A JEGYZETEK-ben található linkek utolsó letöltési időpontja: 2024. március 7.

vizsgálom a történeteket, pontosabban a választásokat megelőző kampányt, azon belül is Orbán Viktor Facebookon folytatott kommunikációját.

A vizsgálat fókusza a miniszterelnöki facebookos megszólalások morális érzelmi tartalma, az tehát, hogy milyen szubjektíve pozitív önértékelő érzelmeket keltve próbálta Orbán Viktor megerősíteni és kiterjeszteni a támogatóinak körét. A pozitív érzelmelek közül kettő érdekel: a büszkeség és a hübrisz. Azt veszem tehát számba, milyen történésekkel és kiknek a teljesítményével kapcsolatban mutatott és ajánlott Orbán Viktor büszkeséget a lehetséges és valóságos híveinek, mely pontokon és milyen tényezők következtében csapott át a büszkeség hübriszbe, tehát valamiféle kritikátlan büszkeségbe és elégedettségbe.

Jóllehet a magyar politikai életben nemigen találni olyan szereplőt, aki ne lenne populistának minősíthető, a hazai és külföldi közírásban és szakirodalomban leginkább Orbán Viktornak vált állandó jelzőjévé a populizmus (Bózóki, 2015; Enyedi, 2015, 2016; Körösesnyí–Patkós, 2017; Szebeni–Salójarvi, 2022). A dolgozat tehát nem kerülheti meg annak a vizsgálatát, hogy vajon populista volt-e az a kommunikációs tevékenység, amelyet a magyar miniszterelnök a 2022-es kampány során a büszkélkedésével és hübrisztikus megnyilvánulásaival folytatott. Ezért a továbbiakban a közösségimédia-beli miniszterelnöki kommunikáció kvalitatív tartalomelemzésével nemcsak azt vizsgálom, hogy Orbán Viktor hogyan támaszkodott a büszkeséggel és a hübriszrel történő apellálásra, hanem azt is, hogy ami a kampány alatt történt, alátámasztja-e a populizmus és Orbán Viktor szoros összekapcsolását.

ORBÁN VIKTOR, A VETERÁN POLITIKUS

Orbán Viktor 1988 óta vesz részt a magyar és a nemzetközi politikai életben, ráadásul kezdettől vezető szerepet töltött be előbb a saját pártjában, később a magyar kormányban. A 2022-ig eltelt 34 év alatt nagyon sok siker és számos kudarc látta el a politikust tapasztalattal, s minthogy 16 évet, tehát az időszak majdnem felét miniszterelnöki pozícióban töltötte, ezért méltán mondható a legsikeresebb kormányzati politikusnak mióta Magyarországnak van önálló kormánya, tehát a XIX. század közepétől kezdve. Ráadásul Angela Merkel távozását követően immár Orbán Viktor a legrégebb óta miniszterelnöki posztot betöltő politikus az Európai Unióban is. Érdemes hozzátenni, hogy bár a külföldi megítélése a nyugati világban inkább negatív, mint pozitív, régen nem volt, ha volt egyáltalán, Magyarországnak olyan politikusa, akit ilyen sokan ismertek és kommentáltak volna az országa határain kívül.

Ezeket a tényeket azért érdemes felsorakoztatni, mert belőlük is következtetni lehet arra, hogy Orbán Viktornak nagyon is volt mivel büszkélkednie akár 2022-ben, akár azt megelőzően vagy azt követően. Ugyanakkor Orbán Viktor nem volt könnyű helyzetben a 2022-es választásokat megelőzően, ugyan-

is minden tekintélyesebb ellenzéki párt és politikai erő összefogott ellene. A Fidesszel, illetve magával Orbán Viktorral szemben is egyetlen jelöltet állítottak minden egyéni választókerületben, országosan pedig egyetlen miniszterelnök-jelölt lépett fel vele szemben. Ezen túl a járvány két éve, valamint az ukrán–orosz konfliktus kiéleződése, az ukrainai háború sokat ronthatott volna a koalíció esélyein. Különösen az utóbbi érdemel rövid ismertetést.

Orbán Viktor kormányzása alatt a magyar–orosz kapcsolatok intenzívekké váltak, különösen ahhoz képest, amilyen távolságtartó, sőt, elutasító volt Orbán Viktor 2010 előtt Oroszországgal, Vlagyimir Putyin bel- és külpolitikai lépéseivel szemben. Bár a jobboldal politikusai és médiájának jelentős része a két ország kapcsolatait kizárólag a gazdasági észszerűséggel magyarázta, továbbá azzal, hogy Magyarország csupán követte más uniós országok, elsősorban Németország vonatkozó politikáját, azonban mind a nyugati kommentátorok, mind a magyar ellenzék és médiája Orbán Viktort Putyin elvtelen kiszolgálójának állította be. Ilyen körülmények közepette került sor előbb február elején a miniszterelnök moszkvai találkozására az orosz elnökkel, majd a hónap 24-én az Oroszország és Ukrajna között 2014-ben kezdődött fegyveres konfliktus eszkalációjára. Az ellenzék lehetőséget látott arra, hogy Orbán Viktort az oroszbarátsága miatt támadja, hiszen a barát agresszorrá és a Nyugat által élesen elutasítottá vált az eszkaláció nyomán.

Ha tehát február 24-ét megelőzően Orbán Viktor még büszkélkedhetett azzal, hogy a hónap elején békemissziót teljesített Moszkvában, és hogy a német kancellár és a francia elnök is járt utána az orosz fővárosban, ez az ellenzék által soha el nem fogadott öndicséret az eszkalációt követően a kommunikációs harcban végképp az ellentétébe fordult, erényből bűnné változott. Mégis, utólag az általános vélemény szerint éppen a háború kitörése és a jobboldal által kialakított kommunikáció volt az, ami újabb parlamenti kétharmadhoz juttatta a jobboldali koalíciót. Orbán Viktornak sikerült olyan kommunikációt kialakítania, amelyik éppen a büszkeség, sőt, a hübrisz alkalmazásával sokakat vett rá arra, hogy az ő táborát erősítse. Erre a fordulatra is kitérek a tanulmány végén.

BÜSZKESÉG ÉS HÜBRISZ A MORÁLIS FELÉRTÉKELÉSBEN

Mielőtt Orbán Viktor kommunikációját megvizsgálám, röviden foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy általában milyen szerepet játszik a büszkeség és a hübrisz az inkumbens politikus kampánykommunikációjában.

Az érzelmek keltésével kapcsolatos irodalom két és félezer éves: a retorika kezdetei óta tudjuk, hogy érzelmeket kell kelteni a döntnökökben ahhoz, hogy a nekünk kedvező döntést hozzák meg. Ugyanakkor a büszkeség és a hübrisz felkeltése nem szerepel a széleskörűen kutatott témák között. A büszkeséggel hagyományosan nagyjából azonosnak tekintett hübrisz már az antikvitásban

is bűnnek számított (Arisztotelész: *Rétorika*, 1374; Lanni, 2006), ezért nem lehetett morálisan elfogadható cél a felkeltése, és ezt a megítélést a kereszténység is megerősítette (*Példabeszédek*, 16:5).

A büszkeség egyéni érzelmeként a modern, individualista kultúrában már nem kerülendő, de a hübrisz továbbra is károsnak minősül, a pszichológia szerint maladaptív megküzdési stratégia, torz védekező mechanizmus (Lewis, 2008; Tracy–Robins–Trzesniewski, 2009). A büszkeség tehát kedvezőbb megítélés alá esik, különösen akkor és addig, amíg a saját jó teljesítmény feletti kellemes érzésként jelenik meg (Tracy–Robins, 2007). A szakmai vélemények azonban megoszlanak azt illetően, amikor az egyén a saját csoportjához tartozó más valaki sikere miatt érez büszkeséget: vannak, akik ezt nem autentikus büszkeségnek minősítik (Tracy–Prehn, 2012). Ezzel párhuzamosan kialakult az a felfogás is, hogy nemcsak a büszkeségnek, hanem a hübrisznek is lehetséges kétféle megítélése: pozitív is, nemcsak negatív (Stein, 2013; Zeitoun et al., 2019), például egy csoportot vagy vállalatot átsegít az átmeneti nehézségeken az, ha a magabiztossága nagyobb a megindokolhatónál.

Bármilyen legyen is a büszkeség és hübrisz morális és funkcionális megítélése, az irodalom nagyobb része egyetért abban, hogy lehetséges büszkeséget érezni nemcsak a saját teljesítmény miatt, hanem azért is, mert az egyén a tagja egy sikeres közösségnek. Ilyenkor vagy az a büszkeség oka, hogy az egyén azonosul a csoporttal (Salice–Montes Sánchez, 2016), vagy pedig az, hogy a csoporton belüli interakciók hoznak létre olyan kollektív érzelmet, büszkeséget, amelyben ő is részesedik (Goldenberg et al., 2017; Goldenberg et al., 2019). Az utóbbi esetben fontos szerepet játszhat és általában játszik is a közösség vezetője, prototípusa (Hogg, 2001), hiszen a prototípus, például a politikai vezető mutatja fel vagy ajánlja a mások által is osztható pozitív önértékelő érzelmet.

Az inkumbens státusz általában is, de a helyzet tartóssága különösen hajlamossá teszi a politikusokat arra, hogy büszkék, sőt, hübrisztikusak legyenek. David Owen (Owen, 2008; Owen–Davidson, 2009) kifejezetten a miniszterelnökökre és államelnökökre dolgozta ki a „hübrisz szindróma” pszichopatológiai képletét és értelmezte is azt David Lloyd George, Margaret Thatcher, George W. Bush és Tony Blair elemzésében. A sokat idézett (például Garrard–Robinson, 2016; Sadler–Smith et al., 2017) felfogása szerint tizennégy kritériuma van a vezetői hübrisznek, s ezek közül legalább három igaz kell hogy legyen a vizsgált politikusra, a háromból pedig legalább egynek a hübrisz úgynevezett unikális komponensei közül kell kikerülnie (Owen–Robinson, 2016: 1398–1399.). Mármost a magyar politikai kommunikációban szinte közhellyé lett három unikális kritérium is Orbán Viktor viselkedésével és kommunikációjával kapcsolatban: 1. a szelf és a nemzet összecsisztatása, 2. a királyi többszám alkalmazása (Magyari et al., 2022), 3. sűrű megidézése Istennek, mint a dolgok bírójának. Ezért nagyon is számíthatunk arra, hogy a választá-

si kampány idején a miniszterelnök megszólalásaiban jelen lesz mind a büszkeség, mind pedig a hübrisz.

Logikus ugyanis, hogy a hatalomban levő és a mandátuma meghosszabbítására törekvő politikus másképpen kommunikál választási kampány idején, mint a kihívói. A tanácsadó könyvek azt javasolják, hogy a hivatalban levő politikusok elsősorban az elért eredményeik bemutatásával kampányoljanak (McNamara, 2012). És valóban, a politikai kommunikációt kutatók ezt igazolják is (Rhodes–Albert, 2015; Birdsell, 2017). Például a William Benoit által művelt funkcionális kampánykutatás több évtizedes rendszeres munkával arra jutott, hogy a hivatalban levő politikus inkább büszkélkedik az eredményeivel és a saját képességeivel, mint hogy az ellenfelet támadná (Benoit et al., 2002; Benoit, 2007; Benoit–Sheafer, 2006; Birdsell, 2017).

Ha tehát a kihívók tendenciaszerűen negatív üzenetekkel operálnak és a kedvezőtlen tendenciákért a hivatalban levőket teszik felelőssé, az inkumbens politikusok inkább büszkék lesznek, és csak kevésbé foglalkoznak az ellenfelekkel, nehogy maguk kínáljanak nekik és a kritikájuknak nyilvánosságot. A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogyan mutatkozott meg, megmutatkozott-e egyáltalán ez az összefüggés a 2022-es kampány alatt: mire volt nyilvánosan büszke Orbán Viktor, Magyarország miniszterelnöke; hogyan kommunikálta ezt az önértékelő érzelmet; összefüggésben volt-e a büszkélkedése azzal, amilyenek gyakran leírják, tudniillik, hogy populista politikus.

MÓDSZER

Az anyaggyűjtés során a vezető magyar politikusok által a kampány utolsó 60 napja (a 2022. február 1-től április 2-ig tartó időszak) alatt megjelentetett összes anyagban kerestük azokat, amelyek a négy érzelem (bűntudat, szégyen, büszkeség, hübrisz) legalább egyikét tartalmazták, mégpedig vagy mint felmutatott, vagy mint megkövetelt érzelmet. A jelen tanulmány számára ezek közül azokat dolgoztam fel, amelyek Orbán Viktor Facebook-oldalán jelentek meg, és a két pozitív érzelemre, a büszkeségre és a hübriszre vonatkozó utalás volt bennük jelen.

Az összegyűjtött anyagot a következő esetekben kódoltuk a büszkeség vagy a hübrisz alatt:

1. Orbán Viktor nyíltan kommunikálja, hogy büszkeséget vagy hübriszt érez; használja ezeket a szavakat, vagy a hozzájuk közeli szinonimákat.
2. Orbán Viktor utal arra, hogy másoknak büszkeséget vagy hübriszt lehetne vagy kellene átélniük.
3. Orbán Viktor kommunikációjából arra lehet következtetni, hogy a két érzelem valamelyikét éli át.
4. Orbán Viktor megcselekszi az adott érzelemhez kötődő cselekvést.

Az 1. és 2. ponthoz azonosítanunk kellett a büszkeség és hübrisz indikátorszavait. A kutatásban használt nyelvi és frazémagyűjteményt különböző diszciplináris háttérrel (kognitív nyelvészet, politikai kommunikációkutatás és érzelemelmélet) rendelkező három szakértő állította össze. A 3. és 4. pont pedig a következőket jelenti: a kódolás során minden esetet, amikor a miniszterelnök valamilyen konkrét kormányzati vagy jobboldali eredményt említett, szintén büszkélkedésnek tekintettünk. Minden olyan megszólalást, amelyik általánosságban dicsérte a kormány vagy a jobboldal, esetleg általában a magyar emberek teljesítményét, a hübrisz alá soroltunk. Ezek miatt a megfontolások miatt például egy-egy jóléti intézkedés miniszterelnök általi bejelentése nem pusztán tényközlés, hanem büszkélkedés is. Ennek elméleti alapja az, hogy a kommunikáció mindig többfunkciós; a jelen esetben egy tényközlés nemcsak az informatív funkciót látja el, hanem az expresszív és a konatív is.

A büszkeség és hübrisz jeleit tartalmazó posztokat nemcsak számba vettük, hanem vizsgáltuk az érzelmek tárgyát (miért lehet vagy kellene büszkeséget, illetve hübriszt érezni), célpontját (kinek lehet vagy kellene büszkeséget, illetve hübriszt éreznie) és fókuszát (kinek a tette miatt lehet vagy kellene büszkeséget, illetve hübriszt érezni).

A büszkeség és hübrisz párhuzamba állítható a következő tanulmányban tárgyalt büntudattal és szégyennel. A büszkeség a jelen kutatásban olyan pozitív önértékelő és morális érzelem, amelyik konkrét, világosan definiált teljesítmény elérése nyomán keletkezik. A társadalom különböző normákat, szabályokat és célokat¹ ápol és tűz ki az állampolgárok elé, s aki ezek tükrében jelentős teljesítményeket mutat fel, büszkeséget érezhet és szokott is érezni. Ettől eltérően a hübrisz nem egyszerűen felfokozott büszkeség, hanem olyan érzelem, amelynek alapja egyfajta mindenhatóság érzése, önteltség, kritikátlan és reflektálatlan általános képesség bármilyen helyzet megoldását illetően. Ha a büntudat körülírt történések és részleges karakterjegyek miatti rossz érzés, a szégyen pedig mindezek általánosítása, akkor a büszkeség a büntudat, a hübrisz pedig a szégyen szubjektíve pozitív ellentettje.

Ahogy az irodalom áttekintésében szó volt róla: nagyon csekély a büszkeség- és hübriszkeltés mikéntjét vizsgáló empirikus kutatások mennyisége. A kutatások inkább csak regisztrálják azt, hogy a társadalomban jelen van valamilyen büszkeség, például nemzeti büszkeség valamilyen sport siker folytán (Sullivan, 2009, 2014). Nem érdektelenek azok a vizsgálatok, amelyek összehasonlítják a kódolók szerint büszkeséget keltő politikai reklámfilmeket a más érzelmeket, például félelmet vagy lelkesedést keltőkkel (Brader, 2006), vagy a vizuális anyagok hatásosságát a szövegesekével (Haigh, 2016). Olyan elemzést is találni, amelyik egy politikus esetében mutatja meg azt a folyamatot, ahogyan egy szövegben bekövetkezik az átmenet a szégyenből a büszkeségbe (Scheff, 1994/2018: 114.), ami bevett eljárása a meleg büszkeség mozgalmainak (Halperin–Traub, 2009; Taylor, 2014) is. Hasonlóképpen találunk leírást arról,

ahogyan a félelem alakul át büszkeséggé (de Kloet et al., 2021), vagy akár a hazai viszonyokat erősen kritizáló tartalom a nemzeti büszkeség alapjává (Bleiker, 2009). Nem találni azonban olyan kutatást, amelyik arra kíváncsi, hogy egy-egy politikus milyen eszközökkel ér el sikert akkor, amikor büszkeséget vagy hübriszt kíván kelteni a közönségében, pedig a büszkeség közösség-erősítő szerepéről sokan megemlékeznek.

Természetesen nagyon is releváns az, hogy a megszólaló kinek szánja a közlést: ugyanaz a megnyilvánulás ellentétes morális értékelést kaphat a saját táborban és az ellenzéki oldalon. A továbbiakban azt feltételezem, hogy a miniszterelnök a saját táborához és az el nem kötelezettekhez szól, hacsak expliciten ki nincs mondva valami más, tehát arra számít, hogy vele egyezően, vagy legalábbis nem ellenségesen fogják érteni a gesztusait.

EREDMÉNYEK

Az alábbiakban előbb néhány adatot közlök arról, milyen sűrűn volt jelen a két szelfértékelő morális érzelm Orbán Viktor ajánlatai között a kampány általunk vizsgált időszakában. Ezt követően részletesen elemzem a büszkeséget és a hübriszt úgy, mint érzelemszabályozási erőfeszítést. Miután láttuk, hogy mik voltak a miniszterelnöki büszkeség és hübrisz Tárgyai, Célpontjai és Fókuszai, lehetővé válik annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy vajon ezek felől az érzelmek felől vizsgálva populistának minősíthető-e Orbán Viktor kampány alatti kommunikációja. Végül egy rövid miniszterelnöki megszólalás elemzése segítségével mutatom meg azt, hogyan instrumentalizálta akár egy rövid interjúválaszon belül is Orbán Viktor a két érzelmet.

ORBÁN VIKTOR ÉRZELMI AJÁNLATAI A SAJÁT FACEBOOK-OLDALÁN

A miniszterelnök morális érzelmi ajánlatait közlő összes kommunikációs anyag száma 84. 71 esetben, tehát 84,5%-ban fordul elő büszkeség, hübrisz vagy mindkettő. Egy-egy posztban több érzelmi ajánlat is megtalálható lehet: 66 darab tartalmaz büszkeségre utalást, 23 pedig hübriszt, ami mutatja, hogy elég jelentős az átfedés, tehát az, hogy egy-egy megszólalás mindkét érzelmet megjeleníti. A 66 büszkeség-posztban belül 13-ban van jelen a hübrisz is és a 23 hübrisz tartalmú közül 18-ban van büszkeség. Ennek megfelelően csak büszkeséget 53 tartalmaz, csak hübriszt pedig mindössze 5.

A számok a következőket jelzik:

1. A pozitív érzelmek magas aránya megerősíti az irodalomban olvashatókat: a miniszterelnök, mint inkumbens, sokkal inkább pozitív, mint negatív morális érzelmet mutatott vagy igyekezett kelteni.

2. A pozitív érzelmek között pedig a büszkeség majdnem háromszoros gyakoriságot mutat a hübriszsel összevetve. Eszerint Orbán Viktor főleg konkrét, világosan definiált eredményekkel kapcsolatban fejezte ki elégedettségét.
 3. Gyakran fordult elő, hogy egyszerre volt jelen mindkét pozitív önértékelő érzelem a megszólalásaiban.
- Lássuk ezek után előbb a büszkeséget, majd a hübriszt!

Büszkeség

Orbán Viktor Facebook-oldalán tehát összesen 66 olyan ajánlat található, amelyben büszkeség jelenik meg. A 66 között 13 olyan keletkezett, amelyikben hübrisz is jelen van. Érdemes megjegyezni, hogy a 66 közül 23 jelent meg az ukrajnai háborút, pontosabban február 23-at megelőzően. Ez nagyjából időarányosnak mondható, hiszen a 60 nap összesen 66 üzenetének ez a bő 34%-a, és pedig a teljes időszak kevesebb, mint 37%-a alatt. Markáns különbségek tapasztalhatók a február 23. előtti és utáni posztok között, legalábbis ami a büszkeség Tárgyait illeti.

A büszkeség Tárgyai

Február 23. előtt

A büszkeség Tárgyai tulajdonképpen egészen az ukrajnai konfliktus új szakaszának a kezdetéig elsősorban különféle specifikus intézkedések: a 23-ból 14 említ ilyeneket. Ezek között kiemelt fontosságú a *béremelés*, ami 7-szer szerepel. Feltűnik még a *nyugdíjemelés*, a *rezsicsökkentés* és az *adó visszatérítés* is. Ezeket összefoglalóan jóléti intézkedéseknek nevezhetjük.

A jóléti intézkedések mellett a büszkeség Tárgya a külpolitika: a *magyar érdekek képviselete Brüsszellel szemben és a sikeres moszkvai békemisszió*. További, immár általánosabb Tárgyak a *gazdaság fejlődése*, a *jó válságkezelés* és a *külhoni magyarok segítése*.

Figyelemreméltó, hogy a *nyugdíjemelés*, tulajdonképpen a 13. havi nyugdíj visszaadása, az egyetlen olyan Tárgy, ami a baloldallal való kontrasztban jelenik meg, tudniillik, hogy a 2010 előtti kormány vette el a 13. havi nyugdíjat, a jelenlegi pedig visszaadja azt. A büszkeségre okot adó többi siker önmagában szerepel, vagyis összehasonlítás nélkül. Ennek az is az oka, hogy a posztok túlnyomó része egy-egy mondatból, vagy egy mondatból és a kampány jelszavából áll – ahogyan ez végig jellemző a miniszterelnök közösségimédia-oldalára –, és egy-egy mondat nem elegendő a szembeállításra.

Jellegzetes miniszterelnöki poszt például a következő:

10%-kal emeltük a tanárok és óvónők fizetését. Magyarország előre megy, nem hátra!

A poszthoz kép is társul, éspedig a következő felirattal:

Hamarosan érkezik a tanárok és az óvónők megemelt fizetése!²

Míg az utóbbi, a képfelirat nem közvetlenül sugall büszkeséget, hanem csak az által, hogy egyáltalán megemlékezik a béremelésről, hiszen itt az állam által finanszírozott szféráról van szó, a poszt szöveges része igen, mert többes szám első személyben fogalmaz.

Február 23-tól kezdve

A háború eszkalációját követően megváltozik a büszkeség Tárgya. A gazdasági sikerek és a jóléti intézkedések a háttérbe szorulnak, és a háború következményei, valamint a kormány releváns tapasztalatai, kompetenciája kerül az előtérbe. Orbán Viktor a márciusi kampánykörútján többször meg is fogalmazza, hogy amennyiben nem lenne háború, a kampány arról szólna, mi mindent ért el Magyarország az elmúlt években, milyen sokat gyarapodott szinte mindenki, azonban a harcok árnyékában más lett a legfontosabb téma.

Ekkortól a leggyakoribb Tárgyak megint két csoportra oszthatók: specifikusakra és általánosakra; másképpen fogalmazva: szakpolitikai eredményekre és karakter jellegűekre. Az előzőek közé tartozik a *menekültek jó ellátása*, a megfelelő felkészültség az ország *legnagyobb humanitárius akciójának* a lebonyolítására; ez a Tárgy 11-szer szerepel a 43 posztban. Az utóbbiak közé pedig olyanok, mint a *képesség Magyarország biztonságának és békéjének a megvédésére*, a *válságkezelési*, sőt, *háborús kormányzati tapasztalatok*; az ilyen ajánlatok 13-szor jelennek meg a miniszterelnök megszólalásaiban.

A büszkeség Célpontjai

Az egész hatvannapos időszak alatt a büszkeség Célpontja az esetek jelentős részében, 37 alkalommal a *kormány*, valamint, február 23-át követően a menekültek ellátásában résztvevő *hatóságok*, *rendőrök*, *katonák*, tehát az államparátus. 9-szer szerepel *Magyarország*, 4-szer a *magyarok*, további 2-szer a *magyar nemzet*. A *jobboldal* 6-szor jelenik meg önállóan említve, további 2-szer pedig együtt a *Fidesszel*. A vezető kormánypárt egymagában 7-szer a büszkeség Célpontja, maga a miniszterelnök pedig 6-szor, de ilyenkor nem említi a saját neve vagy hivatala szerint önmagát, hanem annyi történik, hogy egyes szám első személyben fogalmaz. Egy ilyen eset az alábbi: „A cél az, hogy ne legyen háború, vagyis fennmaradjon a béke. Én is egy ilyen békemisszióban jártam Moszkvában, hogy kinyissuk az ajtót a tárgyalások előtt. Sikerral is jártam, látják, hogy egymásnak adják a kilincset most már a nálunk jóval nagyobb országok vezetői, és folynak tárgyalások.”³

Máskor többes szám első személyben fogalmaz ugyan, de a körülményekből egyértelmű, hogy saját magára utal. Egy ilyen eset a következő: „NATO-csúcs: sikerült érvényesítenünk a magyar nemzeti érdekeket!”⁴

Mivel a NATO-csúcson az első számú vezetők vesznek részt, ezért valójában itt a saját szerepét hangsúlyozza, jóllehet egyben a kormány nevében is beszél.

Hübrisz

Emlékezetes, hogy azokat a megnyilvánulásokat kódoltuk a hübrisz névvel illetett érzelmek alatt, amelyekben a megszólaló azt állította vagy sugallta, hogy a tevékenysége és a képességei minden kritikán felül állóan pozitívak. A megszólaló azt kommunikálja, hogy a társadalmi normákat, szabályokat és célokat maradéktalanul képes volt a múltban, képes most és képes lesz a jövőben is követni és teljesíteni.

Összesen 23 olyan posztja volt Orbán Viktornek, amelyet hübrisz tartalmúnak lehetett kódolni. A 23-ból mindössze 2 született február 23-át megelőzően, ami nagyon aránytalan, különösen összevetve a büszkeség vonatkozó adatával. A kettő közül az egyik szerint a ma Magyarországon *mindenkinek javul az élete*, a másik pedig a Fideszhez és a jobboldalhoz szólva állapítja meg, hogy „Még sohasem voltunk olyan erősek, jól szervezettek és elszántak, mint most.”

Február 23-át követően megváltozik a hübrisz Tárgya. Eleinte, amíg még felsejlik az, hogy a háborúnak viszonylag hamar vége lehet, a *felkészültünk mindenre*-motívum⁵ ismétlődik, majd március közepétől a miniszterelnök azt ismételteti, hogy *csak a Fidesz képes megvédeni Magyarországot a háborútól, biztosítani a békét*.⁶ Az utóbbi üzenetek mindig az ellenzékkel szemben fogalmazódnak meg – a kampányirodalom ezt nevezi *Cue*-nak, tehát olyan üzenetnek, amelyik megkülönbözteti a megszólalót másoktól, elsősorban a fő riválisától (Faucheux, 2003).

A hübrisz Célpontja is változik a hatvan nap alatt. Eleinte, még a menekültek első csoportjainak a megjelenésekor is, a *kormány és a hatóságok, továbbá rendőrök, katasztrófavédelmi szakemberek, civil szervezetek, egyházak és az önkormányzati vezetők és dolgozók* azok, akiknek a tevékenysége megalapozza a mindenre képesség érzését; összesen 26 ilyen ajánlatot találunk a miniszterelnök Facebook-oldalán. Egyszer a *magyarok* is szerepel, mint olyan cselekvő, aki *csodát tesz* a határokon a menekültek fogadása és segítése folyamán. „Azt kell mondanom, hogy csodát tettek a magyarok. Fantasztikus összefogást láttam, az elmúlt három napban.”⁷

Március második felétől, tehát a háború elhúzódásának a nyomán és a választások napjának közeledésével már nem a kormány, hanem a *Fidesz* és a *jobboldal* a Célpont. Rájuk kell szavazni, mert csak ők képesek a béke, a bizton-

ság és a nyugalom megőrzésére, Magyarország háborún kívül tartására. „Bé-két csak a Fidesz tud teremteni. Magyarország biztonságát csak mi tudjuk garantálni, és a magyar családokat csak mi fogjuk megvédeni.”⁸

Minthogy Orbán Viktor ilyenkor a magyarokhoz és a Fideszhez, valamint a jobboldalhoz szól, őket dicséri, ezért a hübrisz Fókuszai is ők. Ugyanakkor miközben a Célpontok között a felsorolt hatóságok, rendőrök, katonák, katasztrófavédelem, civil szervezetek stb. jóval kevésbé specifikálhatóak, mint a Fidesz vagy a jobboldal, ezért bár az ő teljesítményük alapozza meg a mindenre képeséget, ez a hübrisz a kormány, a Fidesz és a jobboldal érzelme lehet csak. Itt is elválik tehát az adott érzelm Célpontja és Fókusza. A miniszterelnök mindezeknek a szakembereknek és testületeknek csak köszönetet mond, így ők érezhetnek büszkeséget, de a hübriszt, a mindenre képeséget nem ajánlja fel, hiszen igazából csak együtt képesek mindenre, nem egyesével.

Populizmus? Melyik populizmus?

Mivel Orbán Viktorral kapcsolatban gyakran vetődik fel a szakirodalomban, és főként a közírói megszólalásokban a populizmus címkéje, érdemes röviden megvizsgálnunk a populizmus és a büszkélkedés viszonyát. Itt két módon járhatunk el, éspedig attól függően, hogy mit értünk populizmus alatt.

Ha a populizmust a hagyományos értelemben tekintjük, akkor az nem más, mint a Nép tisztasága és az Elit korruptsága egymással szembe állítva (Mudde, 2004; Mudde–Kaltwasser, 2017). Ez operacionalizálva két összetevőre oszlik: az Elit morális leértékelésére és a Nép felértékelésére. Mint láttuk, Orbán Viktor közvetlen érzelemszabályozási ajánlataiban a Nép jóval kevesebbszer jelenik meg a pozitív érzelmek Célpontjaként, mint például a *kormány* vagy a *hatóságok*. Még a *jobboldal* és annak vezető pártja is gyakrabban Célpont, mint a Nép, márpedig a jobboldal kiemelése éppen ellentétes azzal a felfogással, hogy a Nép homogén egység lenne.

A populizmus másik fajtája az, amit újabban technopopulizmusnak szokás nevezni (Bickerton–Accetti, 2021). Ebben a felfogásban a Nép érdekek és értékek által meg nem osztott egységes tömegként megjelenik ugyan, de mellette nagy hangsúly kerül a megszólalónak a kormányzási kompetenciájára is. Itt tehát újra két összetevővel van dolgunk: a Néppel és a kompetens vezetőikkel.

1. Az előbb láttuk, hogy a populista értelemben vett Nép nem, vagy alig jelenik meg a miniszterelnök kommunikációjában.
2. A kompetencia nagy hangsúlyt kap a miniszterelnök megszólalásaiban. Mint az adatokból kiolvasható, az ide sorolható specifikus és általános büszkeség Tárgyak összesen 24-szer fordulnak elő Orbán Viktor Facebook-posztjaiban és a hübrisz Tárgyaként is jelen van 10-szer.

Ennek nyomán azt mondhatjuk, hogy Orbán Viktor kampány alatti kommunikációja legfeljebb technopopulista értelemben populista, de még ekkor sem elégíti ki annak minden kritériumát.

Figyelembe kell vennünk két további tényezőt:

1. Nemcsak kompetencia, hanem tapasztaltság szerepel a szövegekben. Ennek a kormányzásban eddig eltöltött idő az alapja. Alighanem azért, mert ebben Magyarországon Orbán Viktor nemigen győzhető le, hiszen a politikában a legrégebb óta jelenlevő, ráadásul összesen immár 16 éve miniszterelnöki posztot betöltő politikusnál aligha lehet bárkinek nagyobb tapasztalata. Másnak talán lehet egyéb forrásból, például európaiság, morál stb. táplálkozó kompetenciája, de tapasztalata határozottan nem.
2. Olyan kontextusban hangzanak el a megszólalások, amelyben egyrészt politikai múlttal nem vagy alig rendelkező ellenfél, tudniillik Márki-Zay Péter szerepel, másrészt azokról, akik az ellenzéki oldalon kormányzati tapasztalattal rendelkeznek, éppen az a hír járja, hogy nemcsak megbuktak annak idején, tehát 2010-ben, hanem az állampolgárok azóta sem hitték el nekik azt, hogy képesek lennének kormányozni önkormányzatnál magasabb szinten.

Egy további kérdés azonban, hogy nem az áll-e a technopopulizmus jelenlétének a hátterében, hogy választási kampány zajlik. Végül is miről kellene egy versengő politikusnak beszélnie, mivel kellene megpróbálnia meggyőzni az állampolgárokat a maga kompetenciájáról, ha nem a tapasztalatai és az eddig elért eredményei ismertetésével?

Egy példa: a lokális érzelemszabályozás dinamikája

Korábban is említettem, hogy a hübrisz egyik esete az, amikor olyan sok a pozitív tulajdonság, hogy ezek összeadódnak általános magasztaló érzelemszabályozási ajánlattá. Már ez is egy-egy ajánlat kontextushoz kötöttségére utalt. Ehhez hasonlóan a kontextus fontosságát húzza alá az, amikor a Célpont és a Fókusz azáltal válik el egymástól, hogy Célpontból több van, ezért specifikus, míg a Fókusz globális. Például: a kormány, a hatóságok, az egyházak, a civil szervezetek, a magyarok olyan remekül gondozták a menekülteket, hogy biztosak lehetünk abban, hogy bármi következék is be, mindent meg fogunk tudni oldani együttes erővel. Itt egy sor aktor teljesítménye ad okot az érzelemre, ám olyan sokan vannak, hogy lefedik az egész magyar népeiséget, ezért mindnyájan érezhetünk általános pozitív érzelmet a teljesítményünkkel kapcsolatban, vagyis egyfajta teljhatalmat, totális képességet.

Jóllehet kutatásunkban arra összpontosítottunk, hogy egy-egy megszólalásban milyen diszkrét szelfértékelő érzelmek és érzelmi ajánlatok vannak jelen, érdemes szembenézni azzal, hogy az érzelmi hatás esetenként nem diszkrét megnyilvánulásnak, hanem retorikai dinamikának a következménye. Természetesen a szónok kelthet hübriszt egy-egy mondatával is, de nagyon is előfordul, hogy a büszkeség Tárgyainak a sorolása nyomán válik az irányuló

ajánlat vagy explicite, vagy implicite hübrisztikussá. Ennek egy példáját szeretném bemutatni.

Orbán Viktor még február 4-én, tehát a hatvannapos kampányidőszak elején mondja a következőket: „Valójában egy sikertörténet Magyarország. A minimálbért megemeljük, mondjuk húsz százalékkal az idén, történelmi elégtételként visszaadjuk a nyugdíjasoknak azt a 13. havi nyugdíjat, amit a baloldali kormányok még Gyurcsány idejében elvettek tőlük. Akkor is visszaadjuk, ha a mostani baloldal megint azt mondja, hogy ez nem helyes. Szóval itt olyan dolgok történnek, amire minden magyar büszke lehet. Vagy az, hogy a 25 év-nél fiatalabbaknak a jövedelmét nem fogja terhelni jövedelemadó, most februárban kapják az első ilyen fizetésüket a fiatalok, ez Lengyelországon kívül sehol nincs így Európában. Családtámogatási rendszerünk párját ritkítja Európában. Vannak dolgok, amikre büszkék lehetnénk, sőt, büszkék is vagyunk. Mikor az átlagos magyar ember látja, hogy a dolgok azért előre mennek. Persze soha semmi nem tökéletes, mindent lehetne jobban csinálni, kormányozni is lehet természetesen jobban, még nem mi vagyunk a világ legjobban kormányzott országa, tehát mindent lehet jobban csinálni, de összességében mégiscsak minden évben, mindenki Magyarországon legalább egy lépést mehet előre. Ez ilyen időkben, ilyen válsággal terhelt, népvándorlásos meg világgjárványos időben egy nagy teljesítmény, amire büszkék akarunk lenni és ez helyes is.”⁹

Ezen a helyen a miniszterelnök különféle eredményeket és szociális, jóléti juttatásokat sorol fel. Ezt a felsorolást visszatérően keretezi az általános, a mi terminológiánkban hübrisztikus büszkeség, hogy ugyanis Magyarország sikertörténet, majd, hogy mindenki büszke lehet az eredményekre. Aztán a felsorolást azzal zárja, hogy ezekre büszkék lehetünk. Itt tehát Orbán Viktor meg is nevezi az ajánlatában szereplő érzelmet, de ez eléggé visszafogott explicit büszkélkedés, mert egyrészt először feltételesen mondja („büszkék lehetnénk, sőt, büszkék is vagyunk”), majd mindjárt visszakozik is azzal, hogy még nem mi vagyunk a legjobban kormányzott ország és hogy semmi sem tökéletes. Ezt követően megint oda fut ki a fejtegetés, hogy volt egy-két olyan teljesítmény az elmúlt években, amelyikre büszkék akarunk lenni és ez helyes is.

A miniszterelnök egyszerre akar büszkének és szerénynek mutatkozni; egyszerre mondja, hogy minden okunk megvan arra, hogy az eredményekre büszkék legyünk és jelzi, hogy valahogy mégsem lehetünk teljesen büszkék. Ez a mértéktartási szándék sajátos hullámzást ad a szövegnek, ami külön magyarázatra nyit lehetőséget.

Az sejlik fel, hogy a miniszterelnök úgy érezheti, a specifikus tárgyak felsorolása nem elegendő, hiszen minden ilyen Tárgy lehetne még tökéletesebb, és meglehet, hogy az ellenfelek majd éppen ilyen specifikus ígéreteket fognak tenni. Valóban ez történik a kampány későbbi szakaszában, amikor az ellenzék miniszterelnök-jelöltje azzal kampányol, hogy minden kormányzati intéz-

kedést és eredményt megőriznek az eddigiekből, de annál is jobban fognak kormányozni – hasonlóan ahhoz, ami 2002-ben történt, amikor Orbán Viktor éppenséggel alulmaradt az ígéretversenyben.

További haszna és hatótényezője az ilyen típusú szövegszerkezetnek az, hogy egyszerre több választói szegmenst is meg tud szólítani és ki tud elégtíteni.

- A választók egy részét emlékezteti a kormány és a kormányzati ciklus eredményeire. Ez olyanok számára is méltánylandó lehet, akik érzelmi reakciók nélkül fogadják az ilyen összegzéseket.
- A választók egy másik része számára az emlegetett büszkeség nem több mint a négyéves ciklus pozitív értékelése, a sikerének a metaforája.
- Végül megint mások a tényeken és értékeléseken túl érzelmi ajánlatot és/vagy megerősítést is kapnak a miniszterelnöktől. Nemcsak regisztrálni lehet az elértet, nem is csak értékelni érdemes azt, amire az ország jutott, hanem mindezek miatt lelkesedni is szabad, lehet, sőt kell.

E három komponens pedig nem más, mint a szociális identitás három fő összetevője: a kognitív, az értékelő és az érzelmi (Tajfel, 1978). Mivel pedig politikusi megszólalással állunk szemben, ráadásul választási kampány idején, ezért joggal állíthatjuk, hogy Orbán Viktor politikai azonosulási lehetőséget kínál fel azoknak, akik szeretnének egy jól körülírt eredményeket és sikereket elért, pozitívan értékelhető és pozitív önértékelő érzést megélhetővé tevő csoporthoz tartozni. És persze ne feledkezzünk meg azokról se, akik már eddig is azonosultak a miniszterelnök politikai közösségével, és most újabb megerősítést nyertek az ilyen büszkélkedések által.

ZÁRSZÓ

A tanulmány azt akarta bemutatni, hogyan instrumentalizálta a magyar miniszterelnök a büszkeségre és hübriszre irányuló apellálást a 2022-es parlamenti választási kampány idején. Láttuk, hogy az inkumbensek szokásos eljárását követve a hivatalban levő politikus kevésbé a negatív érzelmek keltésével, mint inkább pozitív önértékelő gesztusokkal igyekezett megerősíteni a saját politikai közösségéhez tartozókat és magához csalogatni olyanokat, akik a csoporthoz csatlakozás révén hajlandók voltak saját sikerként élni át azt, amit a jobboldal elért.

Láttuk azt is, hogy Orbán Viktor kommunikációja aligha minősíthető populistának. Nem osztotta két homogén világra, Népre és Elitre a társadalmat, de abban az értelemben sem viselkedett populistaként, hogy megszólalásai túlnyomó többségében nem általában dicsérte a magyar népet valamely sikerért, hanem eléggé pontosan körülírt csoportokat, a kormányt, a hatóságokat, az egyházakat, a civil szervezeteket, stb. említett a sikerek kovácsai gyanánt. S ha esetenként szélesebbre szabta is azok körét, akik átélhetik az eredmények

feletti büszkeséget, ez inkább befogadó, mint kizáró gesztus volt. Orbán Viktor kommunikációja tehát nem minősíthető hagyományos értelemben populistának, ugyanakkor a tapasztalatokra, kompetenciákra való intenzív és sorozatos hivatkozás legalábbis közelítette technopopulistához a miniszterelnök választási kampányát.

Végezetül, ha azt akarjuk megérteni, hogy miért szolgálta az ukrajnai háború nagyon is a kormányzó erők és ezen belül Orbán Viktor törekvéseit, akkor azt mondhatjuk, hogy azért, mert lehetővé tette, hogy a tábor a specifikus büszkeség és hübrisz Tárgyakat lecserélje egy totális Tárgyra: a korábbi válságok és háborúk idején sikeres kormányzás alatt szerzett tapasztalatra. Míg tehát a béremelést vagy a nyugdíjakat illetően mások kritizálhatják például annak lassúságát, és ígérhetnek többet, a válságkezelési tapasztalattal és a háborús időkben megvalósított kormányzás sikereivel csak a regnáló miniszterelnök büszkélkedhet. A specifikus eredmények vitathatók és felülmúlhatók mások által, legalábbis az ígéreték szintjén, de a politikai közösség egészének megvédelmezésében, az egzisztenciális fenyegetés elhárításában mutatott képességek és megszerzett tapasztalatok aligha. Február 23-át követően tehát a büszkeség diszkrét és ezért egyenként mérlegelhető, az állampolgárokat egyenként eltérően támogató eredményeket felváltja egy olyan Tárgy, amelyik a politikai közösség egészét mintegy homogén módon erősíti meg: a béke és biztonság megoltalmazásához szükséges kormányzati és válságkezelési tapasztalat. Érthető, hogy a biztonság felülírja a további érdekeket és értékeket, hiszen, ha elpusztulunk, akkor semmilyen rész célunk nem teljesülhet.

JEGYZETEK

- ¹ *Standards, rules and objectives* (SRGs) – lásd Lewis, 2008.
- ² <https://www.facebook.com/photo?fbid=486914689472801&set=a.347694613394810&type=3>
- ³ <https://www.facebook.com/orbanviktor/videos/662619991547745/>
- ⁴ <https://www.facebook.com/orbanviktor/videos/476382187525802/>
- ⁵ <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=501255551372048&set=a.347694613394810&type=3>
- ⁶ <https://www.facebook.com/100044628210344/posts/519791986185071>
- ⁷ <https://www.facebook.com/orbanviktor/videos/254789440198731/>
- ⁸ <https://www.facebook.com/orbanviktor/videos/658430851902096/>
- ⁹ <https://www.origo.hu/itthon/20220204-orban-viktor-itt-olyan-dolgok-tortennek-amire-minden-magyar-buszke-lehet-video.html>

- Benoit, W. (2007): *Communication in political campaigns*. Peter Lang, New York. <https://doi.org/10.3726/b18545>
- Benoit, William–P. M. Pier–LeAnn M. Brazeal–John P. McHale–Andrew Klyukovski–David Airne (2002): *The primary decision: A functional analysis of debates in presidential primaries*. Praeger Publishers, Westport.
- Benoit, William L.–Tamir Sheafer (2006): Functional Theory and Political Discourse: Televised Debates in Israel and the United States. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 83 (2): 281–297. <https://doi.org/10.1177/107769900608300204>
- Bickerton, Christopher J.–Carlo Invernizzi Accetti (2021): *Technopopulism: The New Logic of Democratic Politics*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198807766.001.0001>
- Birdsell, David S. (2017): Political Campaign Debates. In: Kate Kenski–Kathleen Hall Jamieson (eds.): *The Oxford Handbook of Political Communication*. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199793471.013.007>
- Bleiker, Roland (2009): *Aesthetics and World Politics*. Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9780230244375>
- Bolz, Norbert (2021): *Keine Macht der Moral! Politik jenseits von Gut und Böse* (Fröhliche Wissenschaft 196). Matthes & Seitz Berlin, Berlin.
- Bozóki, András (2015): The Illusion of Inclusion: Configurations of Populism in Hungary. In: Michal Kopecek–Piotr Wcislik (eds.): *Thinking through Transition: Liberal Democracy, Authoritarian Pasts, and Intellectual History in East Central Europe after 1989*. 275–312. Central European University Press, Budapest. <https://doi.org/10.1515/9789633861103-010>
- Brader, Ted (2006): *Campaigning for Hearts and Minds. How Emotional Appeals in Political Ads Work*. University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226788302.001.0001>
- de Kloet, J.–Lin, J.–Hu, J. (2021): The politics of emotion during COVID-19: Turning fear into pride in China's WeChat discourse. *China Information*, 35 (3), 366–392. <https://doi.org/10.1177/0920203X211048290>
- Enyedi, Zsolt (2015): Plebeians, Citoyens and Aristocrats or Where is the Bottom of Bottom-up? the Case of Hungary. In: Hanspeter Kriesi–Takis Pappas (eds.) *European Populism in the Shadow of the Great Recession*, 242–257. ECPR Press, Colchester.
- Enyedi, Zsolt (2016): Paternalist Populism and Illiberal Elitism in Central Europe. *Journal of Political Ideologies*, 21 (1): 9–25. <https://doi.org/10.1080/13569317.2016.1105402>
- Faucheux, Ron (ed.) (2003): *Winning Elections: Political Campaign Management, Strategy & Tactics*. M. Evans & Company, Hemel Hempstead.
- Garrard, Peter–Graham Robinson (eds.) (2016): *The Intoxication of Power Interdisciplinary Insights*. Palgrave–MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9781137439666>
- Goldenberg, Amit–David Garcia–James J. Gross (2019): Collective Emotions. *Current Directions in Psychological Science*, Volume 29, Issue 2. <https://doi.org/10.1177/0963721420901574>
- Haigh, Michel M. (2016): War, Media, and Public Opinion. A Battle for Hearts and Minds. In: Andreas Schwarz–Matthew W. Seeger–Claudia Auer (eds.): *The Handbook of International Crisis Communication Research*, Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/978118516812.ch18>

- Halperin, D.–Valerie Traub (2009): Why gay shame now? In: D. Halperin–V. Traub (eds.): *Gay Shame*. University of Chicago Press, Chicago, 41–46.
- Hogg Michael A. (2001): A Social Identity Theory of Leadership. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 5, Issue 3. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0503_1.
- Körösesényi, András–Patkós, Veronika (2017): *Liberal and illiberal populism: The leadership of Berlusconi and Orbán*. Corvinus Journal of Sociology and Social Policy, 8 (3). 315–337. <http://dx.doi.org/10.14267/cjssp.2017.3S.14>
- Lanni, Adriaan (2006): *Law and Justice in the Courts of Classical Athens*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497865>
- Lewis, Michael (2008): Self-Conscious Emotions. Embarrassment, Pride, Shame, and Guilt. In: Michael Lewis–Jeannette Haviland-Jones–Lisa Feldman Barrett (eds.): *Handbook of Emotions. Third Edition*. The Guildford Press, New York–London.
- Magyari Lilla–Pléh Csaba–Forgács Bálint (2022): The Hungarian hubris syndrome. *PLoS ONE*, 17 (8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0273226>.
- Mudde, Cas (2004): The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, September. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>.
- Mudde, Cas–Cristóbal Rovira Kaltwasser (2017): *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.001.0001>
- McNamara, Michael (2012): *The Political Campaign Desk Reference: A Guide for Campaign Managers, Professionals and Candidates Running for Office*. Outskirts Press.
- Owen, David (2008): Hubris Syndrome. *Clinical Medicine*, Vol 8, No 4, August. <https://doi.org/10.7861/clinmedicine.8-4-428>
- Owen, David–Jonathan Davidson (2009): Hubris syndrome: An acquired personality disorder? A study of US Presidents and UK Prime Ministers over the last 100 years. *Brain. A Journal of Neurology*, 132: 1396–1406. <https://doi.org/10.1093/brain/awp008>
- Rhodes, Jesse H.–Zachary Albert (2015): The transformation of partisan rhetoric in American presidential campaigns, 1952–2012. *Party Politics*, 1–12. <https://doi.org/10.1177/1354068815610968>
- Sadler-Smith, Eugene–Vita Akstinaite–Graham Robinson–Tim Wray (2017): Hubristic leadership: A review. *Leadership*, Vol. 13 (5) 525–548. <https://doi.org/10.1177/1742715016680666>
- Salice, A.–Montes Sánchez A. (2016): Pride, Shame, and Group Identification. *Front. Psychol*, 7: 557. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00557>
- Scheff, Thomas J. (1994/2018): *Bloody Revenge. Emotions, Nationalism and War*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429038792>
- Stein, M (2013): When does narcissistic leadership become problematic? Dick Fuld at Lehman Brothers. *Journal of Management Inquiry*, 22 (3): 282–293. <https://doi.org/10.1177/1056492613478664>
- Sullivan, G. B. (2009): Germany during the 2006 World Cup: The role of television in creating a national narrative of pride and “party patriotism”. In: E. Castelló–A. Dhoest–H. O’Donnell (eds.): *The Nation on Screen, Discourses of the National in Global Television*. Cambridge Scholars Press, Cambridge. 235–252
- Sullivan, Gavin Brent (2014): Collective emotions and the World Cup 2014: The relevance of theories and research on collective pride and shame. *Psicologia e Saber Social*, 3 (1): 112–117. <https://doi.org/10.12957/psi.saber.soc.2014.12206>

- Szebeni, Zea–Virpi Salojärvi (2022): “Authentically” Maintaining Populism in Hungary – Visual Analysis of Prime Minister Viktor Orbán’s Instagram, *Mass Communication and Society*, <https://doi.org/10.1080/15205436.2022.2111265>
- Tajfel, H. E. (1978): *Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations*. Academic Press.
- Taylor, J. (2014): Festivalising sexuality: Discourses of ‘pride’, counter-discourses of shame. In: A. Bennett–J. Taylor–I. Woodward (eds.): *The Festivalisation of Culture*. Ashgate, London, 27–48
- Tracy, Jessica–Richard Robins (2007): The Psychological Structure of Pride: A Tale of Two Facets. *Journal of Personality and Social Psychology*, March. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.92.3.506>
- Tracy, Jessica–Richard Robins–Kali Trzesniewski (2009): Authentic and Hubristic Pride: The Affective Core of Self-esteem and Narcissism. *Self and Identity*, April. <https://doi.org/10.1080/15298860802505053>
- Tracy, Jessica L–Christine Prehn (2012): Arrogant or self-confident? The use of contextual knowledge to differentiate hubristic and authentic pride from a single nonverbal expression. *Cognition & Emotion*, 26: 1, 14–24. <http://dx.doi.org/10.1080/02699931.2011.561298>
- Zeitoun, Hossam–Donald Nordberg–Fabian Homberg (2019): The dark and bright sides of hubris: Conceptual implications for leadership and governance research. *Leadership*, Volume 15, Issue 6. <https://doi.org/10.1177/1742715019848198>

POLITIKAI PURIFIKÁCIÓ*

Morális leértékelés, büntudat- és szégyenkeltés Márki-Zay Péter miniszterelnök-jelölti kampánykommunikációjában

Szabó Gabriella

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont, Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július 19., opponálás: 2023. július 24. – 2023. augusztus 31.,
végelegesítés: 2023. november 21.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány a büntudat és a szégyen kampánykommunikációs használatát kívánja feltárni. A kutatás során az egyesült ellenzék miniszterelnök-jelöltjének közösségimédia-üzenetei alapján regisztrálom és jellemzem a morális leértékelés érzelmkommunikációs fordulatait. 2022-es országgyűlési választások előtt felvett adatok kvalitatív tartomelemző vizsgálatának tanulsága szerint a Márki-Zay Péter Facebook-oldalán található üzenetek körülbelül 38 százaléka, azaz minden harmadik poszt tartalmaz morálisan leértékelő szöveges vagy verbális megnyilvánulást, ami összhangban van korábbi kutatások megfigyelésével: a választási versenyben a kihívók a politikai retorikájukban hajlamosak a vádaskodó és morális érzelmi nyelvezetet vegyíteni. Az ellenzéki miniszterelnök-jelölt retorikájában azonban az elítélés nem korlátozódik az ellenoldal jelöltjeire, a teljes magyar politikai közösséget készíti morális szembenézésre. A totalitás és kollektív morális értékelésekkel a miniszterelnök-jelölt nem kisebb feladatot vállalt magára, mint a politikai élet megtisztítását. A konklúzió a politikai purifikáció stratégiájának hasznát és kockázatait is felvillantja.

Kulcsszavak: büntudatkeltés ■ kampánykommunikáció ■ morális leértékelés ■
szégyenkeltés

A 2022-es választási kampányok idején Márki-Zay Péter személyében az ország egy igazán különös miniszterelnök-jelöltet ismerhetett meg. Habár színrelépése nagy reményekkel töltötte el a Fidesz–KDNP-kormánnyal szemben kritikus megszólalók, véleményformálók, illetve politikai szakértők körét, politikai kommunikációjának tartalmi része meglepően kevés tudományos figyelmet kapott.¹ Meglehet, Márki-Zay Péter nem lesz évtizedekig meghatározó politikai szereplő, országos jelenléte is valószínűleg a 2021–2022-es előválasztási és országgyűlési kampányok hónapjaira koncentrálódik, mégsem

* A kutatás az NKFIH-FK 131990 témaszámú projekt keretében valósult meg. A JEGYZETEK-ben található linkek utolsó letöltési időpontja: 2024. március 7.

indokolt a visszafogott kutatói érdeklődés. A tanulmány – valamelyest pótlandó a hiányt – Márki-Zay Péter kampánykommunikációjának vizsgálatára vállalkozik, pontosabban azt a morál, az affektivitás és a retorika kereszteződésénél található érzelmi alapú erkölcsi leértékelés (moral devaluation) nyelvkészletének szempontjából kívánja szemügyre venni.

A választott konceptuális keret magyarázatra szorul. Márki-Zay Péter már hódmezővásárhelyi polgármesterjelöltként is kívülről áll, rendszerkritikusnak és a pártpolitika világától elemelkedettnek mutatta magát. 2021 nyarán outsiderként indult az ellenzéki előválasztáson, és sikere annál is inkább meglepő, mert nem rendelkezett erős szervezeti hálóval, továbbá ideológiai háttére is bizonytalan volt (a 2021-es magyarországi előválasztásról bővebben lásd: Tóka–Popescu, 2021). Ellentétben az országos szinten régóta ismert politikusokkal, nagyobb tömegek megnyerésére viszonylag kevés idő állt rendelkezésére, ráadásul az ellenzéki választási szövetség élén egy meglehetősen vegyes világnézeti és közpolitikai preferenciákkal rendelkező politikai társaság vezetőjeként kellett helytállnia. Már az előválasztás során több jel mutatott arra, hogy Márki-Zay Péter retorikájában a morális érzelmekre való apellálás kiemelkedő jelentőségű. A koalícion belüli, illetve a pártok és a politikus közötti belső konfliktusok elkerülése érdekében első miniszterelnök-jelölti beszédében az őket összekötő ügyre koncentrált: a kormánypártok legyőzésére és a 2010 óta Magyarországot uraló közös politikai ellenség (az Orbán Viktor miniszterelnök vezette politikai tábor) támadására, ahogyan fogalmazott: „Most már csak egy kérdés van: Fidesz vagy nem Fidesz?“, majd hozzátette: „a Fidesz erkölcsileg már megbukott“. Márki-Zay Péter legelső miniszterelnök-jelölti üzenetében megjelenő erkölcsi leértékelés voltaképpen a büntudat és a szégyenérzet előhívása, ami aligha véletlenül került a beszéd központi elemei közé. A magyar politika addigi fejleményeit és szereplőit – beleértve az ellenzéki összefogásban résztvevő pártokat – illető általános erkölcsi kritika az előválasztási kampányának része volt.²

Noha a fenti megállapítások a manicheus világkép és elitellenesség megnyilvánulásaiként is értelmezhetők (vö. Fontanilla et al., 2020; Schumacher et al., 2022), jelen tanulmány nem a populizmus kutatások sorát gyarapítja. A vizsgálat célja nem Márki-Zay Péter populista kommunikációjának azonosítása. Bár a negatív kampányolás és a karaktergyilkosság irodalma részben releváns a kutatás célkitűzését illetően, a jelölt beszédmódjának sokkal gazdagabb leírása adható a morális érzelmek és az erkölcsi leértékelés szempontjainak figyelembevételével. A miniszterelnök-jelölt ugyanis nemcsak szakmai és ad hominem támadásokat indított a politikai ellenfelei ellen, hanem iránymutatást adott a helyes és helytelen cselekedetek megkülönböztetésére vonatkozóan, továbbá saját magával, a választópolgárokkal és egyéb szereplőkkel kapcsolatban is élt a hibáztatás, büntudat- és szégyenkeltés nyelvi eszközeivel. Mindezeket figyelembe véve a szelf-tudatos érzelmekre épülő morálkommun-

nikáció kerete megalapozottabb választás a jelen kutatás számára, mint a populizmus vagy a negatív kampányolás.

A miniszterelnök-jelölt 2022. február elseje és április másodika között a közösségi médiában megjelent politikai üzeneteit elemzem deduktív kvalitatív tartomelemzés segítségével. A vizsgálat során a büntudat- és szégyenkeltés kommunikációs készleteit kutatom, és az alábbi kérdésre keresem a választ:

Milyen módon használja az egyesült ellenzék miniszterelnök-jelöltje a büntudat és a szégyen kommunikációs fordulatait a 2022-es magyarországi országgyűlési választási kampányban a politikai szereplők morális leértékelésében?

Az eredmények szerint a morális érzelmi nyelvezet Márki-Zay Péter Facebook-posztjainak 38 százalékára jellemző, azaz minden harmadik bejegyzés tartalmaz büntudatra és szégyenre utaló értékeléseket tartalmazó elemeket. Ez a megállapítás összhangban van a korábbi tanulmányok megfigyelésével: a választási versenyben a kihívó jelöltek politikai retorikájukban hajlamosak az ítélkező hangnemet, leértékelést és a morális érzelmi nyelvezetet vegyíteni (vö. Benoit, 2002; Glover 1970; Lucardie, 2000). Mindennek a választási sikerhez való hozzájárulásáról megoszlanak a vélemények: ám Márki-Zay Péter 2022-es szereplése inkább óvatosságra int, semmint kedvet csinálna a büntudat és szégyen kampánykommunikációs alkalmazásához, a politikai élet erkölcsi megtisztulását célzó, illetve annak szereplőit illető morális érzelmi alapú kritikájához.

PURIFIKÁCIÓ = MORÁLIS LEÉRTÉKELÉS ÉRZELEMKELTÉSSEL

Hansson és munkatársai (2022) szerint a modern politika – különösen választási kampányok idején – a „*mi a baj*”, de legfőképpen a „*ki a hibás*” kérdése körül zajlik. A vádaskodás és a sérelmi politika régóta jól ismert kampányfogás (Busby et al., 2019; Hameleers et al., 2017; 2018a; 2018b; 2019). A választás előtt a politikai versenytársak igyekeznek egymásnál morálisan (is) jobb választásnak tűnni (Jamieson, 1996: ix; Trent–Friedenberg, 2000), ehhez leginkább az ellenfelek leértékelése vezet, vagyis cselekedeteik és személyiségjegyeik erkölcsi megkérdőjelezése, a hibáik és vétkeik feletti morális érzelmek felkorbácsolása (Alford, 1990; Post, 1993). Amikor kampány idején az ellenzéki jelöltek a morált igénybe veszik, nem csupán a kormányzati teljesítményt vitatják, hanem mindezt az erkölcs szempontjából teszik: a hibák hátterében a helytelen értékválasztás, felelőtlenség, figyelmetlenség vagy szándékos károkozás, emberi gyarlóság, sőt romlottság áll (Glover, 1970: 64.; Watson, 2004: 265.). A morális ítélkezés kampánykommunikációs alkalmazása opció, vagyis a jelölt, de még inkább a kampánycsapat döntésén múlik. A megszólalók szándékai sze-

rint a kampány morális versennyé tehető, amiben a jelöltek egymás erkölcsiséget megkérdőjelező kijelentésekkel, a politika egészére vonatkozó morális érzelmeltő kommunikációval korteskednek.

A morális leértékelés a perszonalizált negatív kampányolás egyik aspektusa. Minden kritika, ami az ellenfél hibájára, alkalmatlanságára, tévedésére mutat rá, része a negatív kampányolás eszköztárának. Stokes (1992) szerint az elítélés érték alapon is megtörténhet. Curini és Martelli (2015) pedig megállapítja, hogy az értékeket középpontba helyező negatív kampányolás, vagyis az elvi, erkölcsi szempontokat számonkérő kommunikáció akkor válik jelentőssé, amikor a jelöltek az ellenfeleiktől nem ideológiai vagy szakpolitikai szempontból kívánják megkülönböztetni magukat, hanem értékválasztásuk alapján. Az értékalapú és érzelmdús negatív kampányolás a politika integráns része, kutatások azonban rámutatnak: a támadó hangnemet a választók egy része visszászásnak tekinti, a negativitás számukra agresszióknak hat, a kampányolótól többen elfordulnak, így a jelölt a remélnél kevesebb támogatást nyer (a visszászásra fordulás logikáját és bizonyítékait lásd Kahn–Kenney, 2004). Magyarországra vonatkozó vizsgálatok a negatív kampányolás kiterjedtsége mellett – a pártok a 1990-es évek közepe óta alkalmaznak negatív kampánytechnikákat –, annak három elemét emelik ki: a támadások többnyire az ellenfelek ideológiájára, teljesítményére vagy integritására vonatkoznak (Mihályffy, 2009; Nábelek, 2021). Utóbbi lefedi a morális leértékelések eszköztárát.

Arról azonban eddig kevés szó esett, hogy a politikába újonnan belépő jelöltek hajlamosak a maguk létét a politikai élet addigi történéseinek és szereplőinek erkölcsi kritikájával igazolni (Johannesson–Weinryb, 2021). Az újoncok számára tehát különösen vonzó magukat politikai purifikátorként feltüntetni, kívülállóságukat erényként bemutatni, a politika megtisztulásának érdekében fellépni, az erkölcsös és a morálisan vállalhatatlan közötti határvonal meghúzását hangoztatni. A morális elszámoltatás nemcsak a riválisokat, hanem az állampolgárokat és a politikai beszédet befolyásoló egyéb szereplőket is érintheti. Az outsider jelöltek megszólalásaiban – mivel kritikájuk totális – a politikai közösség minden résztvevője megmérettetik és megítéltetik.

A morális leértékelés *érzelmtelített* kommunikációja

A morális leértékelés verbális megnyilvánulása szélsőséges, erőteljes és szenvedélyes. Ezen a ponton érintkezik a retorikai hagyománnyal. A klasszikus retorika sikerkritériuma ugyanis nem az igazmondás, hanem a meggyőzés. A megszólalónak tehát azt kell mérlegelnie, hogy mivel tudja maga mellé állítani a közönségét (Arisztotelész, 1982; Kiss, 2013). Az érzelmekre apellálás régóta ismert szónoki fegyver (Escalante-Block, 2018; Andok, 2020), ám a figyelemfelkeltés, a figyelemfenntartás és a hatás elérésének érdekében az érzelmi

fűtöttség gyakran kiegészül tabudöntő, meghökkentő tartalmi és formai elemekkel (Szabó–Kiss, 2020; Skonieczny–Boggio, 2023).

Hasonlatos ez a morális sokk gyakorlatához. James Jasper (1997) meghatározása szerint a morális meghökkentés egy szándékoltan mellbevágó élmény („szédítő érzés”) létrehozása, amikor a kommunikátor rá akarja döbbsenteni a hallgatóságot a morális normasértésre és bemutatja annak felelőseit. A politikával kapcsolatban a legerősebb morális megrázkódtatás az árulás és a politikai hatalommal való visszaélés (Hess–Martin, 2006; Martin 2006), már a vádak megfogalmazása is a kollektív morális sokkhatás kiváltása érdekében történik.

A leértékelés kampánykommunikációs tétje annak meghatározása, hogy a politikában ki és miért bizonyul morális szempontból alávalónak, kit kell emiatt politikailag megbüntetni, illetve kinek kell az alávalósága miatt büntudatot, illetve szégyent éreznie (Wodak, 2006). A büntudat és a szégyen a morális ítélezéshez kapcsolódó két legtipikusabb érzelem. A szakirodalom mindkettőre szelf-tudatos morális érzelmeként tekint. Jelenőségük politikai szempontból az erős motiváló és mobilizáló képességükben rejlik (Kaplan–Tivnan, 2014; Kroll–Egan, 2004; Szekely–Miu, 2015; Tangney et al., 2007). Ha az egyén a közösségben elfogadott erkölcsi értékekkel ellentétesen viselkedik, nagy az esélye annak, hogy büntudatot vagy szégyent él át. Mivel ezek nagyon kellemetlen érzések és közösségi nyomással párosulnak, az egyén igyekszik minél hamarabb megszabadulni tőlük: nagy eséllyel belátja a hibáját, megpróbálja jóvátenni azt, felhagy az erkölcstelennek bélyegzett tetteivel, megváltoztatja bűnre hajlamos személyiségét (Bassan-Nygate–Heimann, 2022). Összefoglalva tehát a politikában a morális leértékelés jelentősége három összetevőből áll: (1) az ellenfelek rossz színben való feltüntetése, megbélyegzése; (2) a morális érzelmek felkorbácsolása; (3) a politikai élet normaszegésektől való megtisztítása. A következőkben a büntudat és a szégyen politikai jelentőségéről és kommunikációs fordulatairól lesz szó.

Morális leértékelés nyilvános térben

A büntudatkeltő és megszégyenítő megszólalásoknak különös tétet ad a mediatisált nyilvánosság. A személyközi interakciónál nagyobb felületet biztosító tömegmédia mintát teremt a közösségi érzelmi repertoár kialakulásában és megváltozásában (Wahl-Jorgensen, 2019: 9). A manapság dívó közösségi hálózatok nemcsak az érzelmek nyilvános kifejezéseit, az érzelmekre apelláló megnyilvánulásokat teszik láthatóvá, hanem az azokra adott felhasználói reakciókat is, emellett a tartalommosztó platformokon jellemzően véleményeket tartalmazó, ítélező, provokatív kommunikációs stílus uralkodik (Fourie, 2018). A mediatisált tér összekapcsolja a büntudatot/szégyent keltő megszólá-

lót, a leértékelt felet és az erkölcsi ítélezést figyelemmel kísérő közönséget (Kazlauskiate–Salmela, 2022). A nyilvánosság előtt történő morális leértékelés lehetőséget ad az elítélés diskurzusába történő bekapcsolódásra vagy a szekunder szégyen/bűntudat feltüzelésére.

A közösségi média különösen alkalmas a moralizáló politikai tartalmak terjedésére. Amerikai adatok szerint a morális érzelmek kifejezése kulcsfontosságú a politikai tartalmak megosztásában. Brady és kollégái (2017) kimutatták, hogy a morális érzelmi szavak jelenléte az üzenetekben minden további szó esetében 20 százalékkal növelte tovaterjedésük esélyét. Felméréseik alapján a motivációra, a figyelemfelkeltésre és az üzeneteket kialakítására vonatkozó pillérekre támaszkodva kialakították a politikai üzenetek diffúziójának modelljét. Feltételezik, hogy az embereknek csoportidentitáson alapuló motivációi vannak a morális érzelmekre utaló politikai posztok megosztására. A moralizáló és emocionális tartalmak különösen nagy valószínűséggel megragadják a politikailag elkötelezettek figyelmét, és a közösségimédia-plafonok reakciót bátorító kialakítása felerősíti a természetes motivációs és kognitív tendenciáinkat a morálra utaló megszólalások terjesztésére (Brady et al., 2020). Politikusok – különösen a kampányidőszakban – feltételezhetően építenek a fenti modell által sugalmazott összefüggésekre.

A pszichológiai jellemzőkre és közösségimédia-affordanciákra épülő modell mellett a szakirodalomban fellelhetők a nyilvános térben történő elítélések, megalázások rituáléjára vonatkozó megállapítások. Társadalomtudósok régóta tanulmányozzák a normáikat megszegők közösségi szankcionálását: stigmatizálás, címkézés, a jó és a rossz közötti különbségtétel, az erkölcsi többség és a normaszegő kisebbség konfliktusának nyilvános pertraktálása számos kutatás témája (Becker, 1963; Erikson, 2004; Goffman, 1963). Mind az online, mind az offline világban jelen vannak a reintegratív (szégyen–javít–megbocsát) és dezintegratív (szégyen–megbélyegzés–kizárás) társadalmi szankcionálási gyakorlatok (Klonick, 2015), amik általában meghatározott dramaturgiát követnek (Carey, 2002). Az erkölcsi határvonal meghúzása után tipikusan purifikáló közösségi reakció következik (a deviánca megtárgyalása, vádaskodás, ítélezés, társadalmi kizárás, elszigeteltség), amely többnyire rituális, szertartásos formát ölt (Stephenson, 2021). Kampányolás idején a politikusok kezdeményezhetik a rituálé lépéseit, stratégiai szempontokat mérlegelve vagy a politikai interakció hevében átgondolás nélkül morálisan problémásnak minősítik ellenfeleiket, teszik mindezt a politikai közösség purifikáló reakciójában bízva. A bűntudat és/vagy szégyenkeltés hatására a közösség más tagjai is kifejezik nemtetszésüket. Tipikusan elhatárolódnak, bocsánatkérésre szólítanak fel, a szabályszegés megakadályozására tett lépéseket követelnek (McDonald, 2020). A politikában nem tölthet be vezető szerepet olyan személy, akivel kapcsolatban a véleményformálók és a szavazók többsége helyt ad a

bűntudatkeltő vagy megszégyenítő megnyilvánulásoknak, vagyis morálisan alávalónak tartja őket. A szelf-tudatos morális érzelmekre apelláló megszólalások egyfajta barométerként működnek, azaz informálnak arról, hogy milyen ténykedés elfogadhatatlan, illetve arról, hogy kik azok az egyének és csoportok, akiknek kártékony ténykedéséről szeretnék meggyőzni a választókat (vö. Iyer et al., 2007).

Bűntudat és bűntudatkeltés

A bűntudat az egyén olyan önmagára irányuló kellemetlen érzése, amelynek középpontjában valamilyen specifikus tettének, nem lényegi tulajdonságának a morálisan elfogadhatatlan volta áll (Kugler–Jones, 1992; Kleres–Wettergren, 2017). Ellentétes a bevett erkölcsi normákkal, és azzal, hogy miként kell bántani az embertársakkal (Tangney–Dearing, 2003). Szokásos következménye, hogy az egyén megvallja, amit elkövetett, és igyekszik jóvátenni. A közéletben ez olyan módon nyilvánulhat meg, hogy a politikus vagy bármely ismert személyiség beismeri, hogy a politikai közösséget ért kellemetlen esemény bekövetkeztének ő az oka, de tettének káros jellegét felismerte, megköveti a közösség tagjait, a tett kártékony hatásait elhárította vagy legalábbis ígéretet tesz arra, hogy nemsokára kiköszörüli a csorbát (Tileaga, 2012). A bűntudat kezelése mellett ismert önvédő mechanizmusok is vannak, például tagadás („nem hibáztam”), idealizálás („nem hibázhatok, mert jó vagyok”), izoláció („nem történt semmi, ami bűntudatot ébreszthetne bennem”), regrediálás („nem az én felelősségi szintem, tehát nem érzek bűntudatot) (Cramer, 2006).

A politikában bevett fordulat a bűntudatkeltés, morális alapú vádaskodás (vö. Jaworsky–Qiaoan, 2021). Ilyenkor a politikai ellenfelek vagy az interakcióban résztvevő másik megszólaló (jellemzően riporter, állampolgár) igyekszik felkelteni valaki másban a bűntudat érzését. Mivel a bűntudat elsősorban önmagunkra vonatkozó érzelem, ezért konkrét személyeket vagy embercsoportokat kell megjelölni az érzelem fókuszaként (ki érezzen bűntudatot). Hasonlóképpen, a bűntudatkeltésnek konkrét tette vagy személyiségjegyre (lehet több is, de semmiképpen sem az egész identitás) vonatkozik, ezért a bűntudatkeltő megszólalásoknak specifikálniuk kell az érzelem tárgyát (miért érezzen bűntudatot). A bűntudatkeltés voltaképpen morális töltetű kritika.

Szégyen és megszégyenítés

A szégyen szintén igen bántó érzés, de középpontjában nem a cselekedet, hanem az egyén identitásának átfogó elítélése áll (Broucek, 1991; Tangney–Dearing, 2003). Szégyen merülhet fel, ha bizonyos értékek, erkölcsi normák,

szokások és viselkedésmódok jóvátehetetlen megsértését tételezzük fel, erre pedig az egyetlen cselekvési lehetőség az önkép radikális átalakítása vagy a közösségi láthatóság előli elrejtőzés (Direk, 2020). A széken tehát a totális büntudat, meghasonlás, arcvesztés érzése. Mivel a hiba helyrehozhatatlanságának belátása az identitás teljes megsemmisülésével fenyeget, a szégyenérzetnek több lehetséges kifutása lehet: önfeladás (fizikai és szimbolikus értelemben), elnémulás (bizonyos témákról való hallgatás), hárítás (tagadás, illetve más érzelmmé történő átalakítása) (Braithwaite–Braithwaite, 2001).

A politikai kampányok logikájától nem idegen a szégyenkeltés, megszégyenítés. A szégyenkeltés másokban a szégyenérzetet – kiváltképp a politikai ellenfelekben – plántálni, de legfőképpen a szégyenből fakadó cselekvést – kivonulást, önfeladást –, vagy a megszégyenülés lehetőségét propagálni. A megszégyenítő a másik nyilvánosság előtti önképét támadja, a vélt vagy valós gyengeségét, jellemhibáját szeretné leleplezni és ellenfele ellen fordítani. A megszégyenítő fél hatalmat kíván gyakorolni a megszégyenített felett, hiszen egyéni vagy kollektív identitásának alapjait, az integritását kérdőjelezi meg (Fazekas, 2017). A szégyenkeltés sokszor meghatározott tárgy nélkül áll, olyan egyszerű megfogalmazásokban jelenik meg, ami az adott szereplőnek a politikából, a közéletből való távozását követeli. Ehhez hasonló megszólalások a tisztelet hiányáról, az ellenfél teljes széttúzásának szándékáról, a felek közötti együttműködés lehetetlenségéről árulkodnak. Bár morális alapú súlyos kritika, a büntudatkeltésben megvan az együttműködő szándék, hiszen fenntartja a változás lehetőségét, a szégyenkeltés viszont radikális és kizáró gesztus, mert bocsánatra alkalmatlanná minősíti és a közösségből kiteszítja a megbélyegzett felet (vö. Takács, 2017).

MÓDSZER

A büntudat- és szégyenalapú erkölcsi leértékelés nem rendelkezik egyértelmű és könnyen azonosítható szintaktikai szerkezettel, így a módszer kialakítása során a korábbi vizsgálatok operacionalizálási kerete nem alkalmazható. Az adatgyűjtés kiindulópontja a következő: kommunikáción keresztül megvallhatunk, másokban felébredhetünk egyéni és kollektív büntudatot és szégyenérzetet, segítségükkel közölhetjük morális ítéletünket, megjelölhetjük a helyes és helytelen cselekedetek körét, és diszkurzív módon szankcionálhatjuk a morálisan alávaló tettet és az azt elkövetőt.

Büntudat azonosítására kerül sor, ha a megszólaló specifikus cselekedetet minősít normasértésnek és a normasértést kellemetlen érzéssel köti össze. A normasértés nem jogi fogalom, hanem a politikai-társadalmi élet, a közösségi együttműködés szabályainak áthágására vonatkozik: a politikában a hazug-

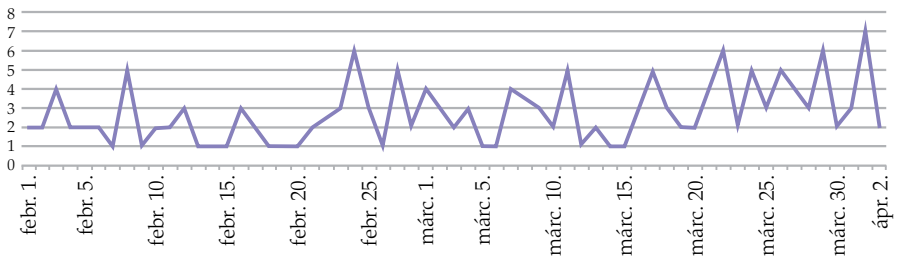
ság, a lopás, a csalás és a hűtlenség (Weiner et al., 1982), az elvárttól elmaradó teljesítmény, a szándékosan hanyag munkavégzés, az alacsony erőfeszítés, az oda nem figyelés különböző formáihoz kötik (Covington–Omelich, 1984), valamint a feltételezett kötelezettségek – például választási ígéreték – elmulasztásához kapcsolják azt (Vangelisti et al., 1991). A megszégyenítés hasonlóan normasértésre adott érzelmi reakció kommunikálása, ám itt az egyéni és kollektív „szelf” teljességét és az identitást célozza meg, mégpedig általában azért, hogy az ellenfelet a politikai életből kiiktassák (Daniels–Robinson, 2019).

A morális leértékelés tehát összetett kommunikációs tevékenység, aminek azonosításakor az adott nyelv, a társadalmi és kulturális közeg mellett a politikai helyzet ismerete is szükséges. A büntudat és a szégyen manifesztációja időben és térben eltér, azonban témaspecifikus is: a sport vagy a gyermeknevelés kapcsán történő morális érzelmkifejezés némiképpen eltérő. A szégyenre és büntudatra apelláló kommunikáció azonosítása és mérése érdekében a kutatás indikátorszavakat és prototipikus kifejezéseket gyűjtött össze. A kutatásban használt nyelvi és frazémagyűjteményt három anyanyelvi szakértő állította össze, akik különböző diszciplináris háttérrel rendelkeznek (kognitív nyelvészet, politikai kommunikáció és érzelemelmélet). A gyűjtemény a büntudat és a szégyen alapú erkölcsi leértékelésnek nemcsak az explicit formáira – például „ez bűn”, „ez hiba”, „ez szégyen” –, hanem az implicit formákra is figyel. Ha a jelölt azt mondja, hogy „a miniszterelnök a felelős a rossz szociálpolitikáért”, az arra utal, hogy a beszélő szerint a miniszterelnöknek bűnösnek kell éreznie magát, mert nem felel meg a választók elvárásainak, és erkölcsileg megbukott, mert nem reagál a választók igényére, vagy nem az ország érdekeinek megfelelően cselekszik (lásd még Simon, 2021). Amennyiben a megszólaló szerint „a miniszter megint elvesztette az arcát”, ez a kutatás számára azt jelzi, hogy a beszélő a szégyenérzetre utal, és azt akarja, hogy a szóban forgó politikust megszégyenült személynek lássák (lásd Ho, 1976).

Márki-Zay Péter közösségimédia-kommunikációjának elemzését a jelen tanulmány szerzője végezte. A posztszintű elemzés a szégyen és a büntudat verbális és szöveges megnyilatkozásaira koncentrált. A minta leszűkítése után azon posztok esetében, amelyek büntudatot és/vagy szégyenérzést keltő nyelvi elemeket tartalmaznak, a leminősítés tárgyát, célpontját és fókuszát (miért kell szégyent és büntudatot érezni, kinek kell szégyent/büntudatot éreznie, és ki okozta az érzést) is regisztrálta, amennyiben ilyen információk rendelkezésre álltak. Márki-Zay Péter miniszterelnök-jelölt hivatalos Facebook-oldalán 2022. február elseje és április másodika között nyilvánosságra hozott posztok letöltése a CrowdTangle nevű szoftver segítségével történt.³ Az audiovizuális anyagok átírása után (google Docs hangvezérelt írásprogram segítségével) a végleges adatbázis egy 47 289 szó hosszú korpuszba került.

EREDMÉNYEK

A tanulmány összesen 428 posztot vizsgál Márki-Zay Péter Facebook-oldalán. A posztokban a büntudat-, illetve szégyenkeltés szóbeli és írásbeli megjelenéseinek leválogatása után 163 poszt lett az elemzés szempontjából hasznos anyag. Ez azt jelenti, hogy az üzenetek 38 százaléka, azaz minden harmadik poszt tartalmaz morálisan leértékelő kommunikációs elemeket. A megfigyelés összhangban van a korábbi tanulmányok konklúziójával: a választási versenyben a kihívók hajlamosak a vádaskodó és az érzelmes nyelvezetet vegyíteni.

1. ábra. Büntudat- és szégyenkeltő elemeket tartalmazó posztok Márki-Zay Péter Facebook-kommunikációjában, a 2022. február elseje és április másodika közötti időszakban

Az 1. ábra szemlélteti, hogy az adathalmazban vannak kiugrások: ezek a büntudatra és szégyenre utaló kifejezések számának emelkedését mutatják. Az adatfelvétel vége felé közeledve több az adat és sűrűbb az ábra. Minél közelebb volt a választás napja, az ellenzéki erők miniszterelnök-jelöltje fokozta közösségimédia-jelenlétét, így a szelftudatos morális érzelmi kommunikációját is (lásd a március 15. – április 2. közötti adatok). Bár a büntudaton és szégyenérzeten alapuló erkölcsi leértékelődés a választási verseny során meglehetősen konzisztensnek tűnik, a diagramon február közepén és végén is láthatunk magasságokat. Elmondható, hogy az ellenzéki jelölt az erkölcsi leértékelő erőfeszítéseit nem korlátozta a kampány csúcspontjára vagy más szakaszokra.

BÜNTUDAT

Az ellenzéki jelölt leggyakrabban alkalmazott morális érzelmi üzenete a büntudat volt. Összesen 103 posztban volt utalást morális alapú hibára, bűnre, normasértésre és ezek érzelmi tárgyalására. A túlnyomó többség büntudatkeltő megszólalás volt. A morális érzelm tárgyának, fókuszának és célpontjának alakításával, Márki-Zay Péter a közösségimédia-kommunikációjában változatosan tárgyalta, miért kell büntudatot érezni, kinek kell büntudatot éreznie, és ki okozta a büntudatot. A büntudat fókuszaként és célpontjaként

különböző személyeket, embercsoportokat és intézményeket nevezett meg, a tárgy pedig a fókusz és a célpont alapján változott. Lássuk ezeket részletebben!

Orbán Viktor miniszterelnök

A legtöbb büntudatkeltő üzenet (68 bejegyzés) a 2010 óta kormányon lévő Orbán Viktorra koncentrált. Márki-Zay Péter nemcsak elhatárolódott a jelenlegi kormányfőtől, hanem le is értékelté versenytársát, amikor morálisan kritikával illette. A jelenlegi miniszterelnök ostromozásakor kiemeli Orbán Viktor személyes felelősségét, bűneit és a magyar politikai közösséggel szembeni hibás cselekedeteit. Márki-Zay Péter széleskörű, de konkrét erkölcsi elítéléssel él: a jelenlegi miniszterelnököt felelősnek tartja Magyarország nemzetközi reputációjának tönkretételéért, a korrupción át, az államadósság növekedésig bezárólag számos ügyben. A vád szerint minden hiba és ballépés mögött szándékos károkozás, hatalommal való visszaélés, az európai és általános emberességi normák tudatos semmibevétele, voltaképpen Orbán Viktor morális jellemgyengesége áll. A miniszterelnök morális leértékelését az alábbi igék gyakori használata alapozta meg: „becsapta”,⁴ „megtévesztette”,⁵ „csalódást okozott”,⁶ „hazudik”,⁷ „kihasználja”.⁸ Emellett a jelzők is a morálisan leértékelő kommunikációt erősítik: „aljas”,⁹ „áruló”,¹⁰ „romlott”,¹¹ „elvtelen”,¹² „szemfényvesztő”.¹³ Az ellenzéki jelölt szerint a regnáló miniszterelnök politikailag erős, de tetteit nem az erkölcsi elvek vezérlik, ezért morálisan gyenge jellem.

Ami a büntudatkeltés tárgyát illeti, a hivatalban lévő miniszterelnököt három fő szempontból minősíti bűnösnek: árulás, hatalommal való visszaélés és hazugság. Ezek a politikai közösség ellen elkövethető legnagyobb vétsek. Az árulás az ismert legsúlyosabb, közösségi élethez kapcsolódó bűn. Az árulók megtévesztik barátaikat, jótévedőiket, megszegik az ígéreteket, miközben színlelnek, fenntartják a hűség látszatát. Megítélése súlyosabb, mint akár a gyilkosságé, hiszen míg a gyilkosnak egyetlen vagy legfeljebb néhány személy a kárvallottja, az árulás a társadalom minden tagjának jólétét és biztonságát csorbítja. Az árulásért kért és kapott büntetés minden esetben nagyon súlyos. Az árulás nemcsak egyéni morális defektus, a politikai közösség értékválságához és a vezetők-vezetettek közötti bizalmi válsághoz vezethet. A legsúlyosabb esetben az árulás a politikai közösség esszenciáját érinti: árulással tönkre tehető a közösség egésze (lásd McConkie, 2012).

Márki-Zay Péter is szélesen értelmezi az árulás bűnét a posztjaiban: Magyarország, a magyar állampolgárok és az ország nyugati szövetségesei, mind Orbán Viktor tettének áldozatai. Orbán Viktor miniszterelnöknek bűnösnek kell éreznie magát, és a választóknak erkölcsileg alantásnak kell tekinteni őt a hitszegése miatt. Itt nagyon komoly erkölcsi számonkérés figyelhető meg, hiszen az árulás vádjá mélyen gyökerező morális ellenszenvet tükröz. A kihívó

fél Orbán Viktornak az ukrajnai háború kapcsán elfoglalt pozícióját erkölcstelennek tekinti, hiszen elárulja Magyarország politikai szövetségeseit és megbontja az EU és a NATO egységét. Az ilyen hűtlenség Magyarország hírnevére nézve is káros, mivel Orbán Viktor viselkedése miatt a szövetségesek Magyarországra vetett bizalma megrendül. Emellett a miniszterelnök elmulasztotta megvédeni Magyarországot az orosz befolyástól, súlyosan rontva az ország pozícióját a nyugati országok politikai szövetségében.

Az árulás vádjá mellett bírálja a miniszterelnök politikai teljesítményét is. Természetesen nem minden kritikai megjegyzés erkölcsi leértékelés, de a választási kampányok során, amikor a szónok a miniszterelnök tetteit rosszindulattal és a hatalommal való visszaéléssel hozza összefüggésbe, akkor az egyértelműen erkölcsileg releváns állítás és így a büntudatkeltés kommunikációs eszköze. Márki-Zay Péter a közösségi médiában közzétett üzeneteiben Orbán Viktort teszi felelőssé a magyar állampolgárok rossz közérzetéért és anyagi instabilitásáért, indoklásként pedig Orbán Viktor „*gondatlanságát*”,¹⁴ „*hatalommal való visszaélését*”¹⁵ említi. A magyarok a miniszterelnök hataloméhségének és rossz szándékának áldozatai. A szociálpolitika („Orbán Viktor minden magyar ember zsebéből 600 ezer forintot vett ki”¹⁶), a gazdaságpolitika („Orbán miniszterelnök igába hajtja a magyarok nyakát”¹⁷) és az adózás („*igazságtalan*”¹⁸) kifejezetten olyan területként szerepel, ahol a miniszterelnök kárt okoz, sőt egzisztenciális veszélyt jelent.

Megemlítette, hogy a miniszterelnök nem törődik azokkal az emberekkel, akik elszenvedik a kormányzásának következményeit.¹⁹

A hazugság a harmadik aspektus Orbán Viktor morális leértékelésében. Márki-Zay Péter időről időre szándékolt megtévesztéssel vádolja a hivatalban lévő miniszterelnököt. Hazugsággal és propagandával megfosztja a választópolgárokat a szabad és racionális döntési képességtől. Itt kettős leértékelés történik: Márki-Zay Péter közösségimédia-üzenetei a választók emberi autonómiája szempontjából ítélik el a megtévesztést és azt sugallják, hogy Orbán Viktor az, aki nem tiszteli az állampolgárok emberi méltóságát, ezért dehumanizálja őket. A büntudat kiváltására irányuló igény is többretegű: büntudatot kell kelteni a hazugságok elmondása miatt és a megtévesztés erkölcsi következményei miatt.

A fideszes politikai elit

Az ellenzéki erők miniszterelnök-jelöltje 30 Facebook-bejegyzésben foglalkozik a korrupcióval, amit a Fidesz, a Fidesz vezette kormány tagjai és a fideszes szellemi és üzleti elit közös bűneként azonosít. A kollektív büntudatkeltésre alapuló morális leértékelés legjobb példája a 2022. március 29-i bejegyzés: „Csúcsan az áremelkedés: 15 éve nem volt ilyen tragikus a magyar inflációs adat. Ez annak az Orbán-kormánynak a bűne, amelyik az alacsony bérekre, a gazdagok

támogatására, az igazságtalan adórendszerre és a korrupcióra építi gazdaságpolitikáját. A kormány megélhetési válságba taszította Magyarországot.²⁰

Márki-Zay Péter olyan kifejezésekkel, mint például „*lopásban feketeövesek*”²¹ fejezi ki rosszallását azzal kapcsolatban, amit a jelenlegi fideszes elit tesz, és ahogyan irányítja az országot. A politikai purifikáció szükségét az államigazgatás korrupcióval való „*fertőzöttség*”-ével indokolja.²² A korrupciót nemcsak mint jogi kategória értékeli, hanem rámutat az erkölcsi dimenziókra is: a közösség elleni vétékként, a közszolgálat normáit megsértő cselekedetként, társadalmi igazságtalanságként tárgyalja. A büntudatkeltést növeli az elszámoltatás előre vetítése: „*Ha győzünk, felelni fognak!*”²³

A magyar választók

Márki-Zay Péter egyik különös retorikai fordulata az állampolgárok hibáztatása. Közösségimédia-posztjaiban a választókat is ostorozza: a Fideszre szavazók magukra veszik az Orbán-kormány erkölcsi vétségeit. Három poszt szól arról, hogy a választók nem felelnek meg a felelős állampolgárság mércéjének, feláldozzák a demokratikus értékeket az anyagi érdekek oltárán, nem vesznek tudomást a korrupcióról, a kiszolgáltatottak kirekesztéséről, a társadalmi igazságtalanságokról. Márki-Zay Péter a „*Ne hagyjátok magatokat becsapni*” bibliai igeszakaszra hivatkozva kívánja felébreszteni a morálisan tévelygőket.²⁴ A Fideszre való szavazást a magyar emberek erkölcsi kudarcának minősíti. Emellett önreflexívításra buzdít, arra invitálja a miniszterelnök követőit, gondolkodjanak el azon, hogy miért vonzódnak kollektíve azokhoz a politikai vezetőkhez, akik végül minden nagyobb globális konfliktusban a rossz mellett köteleződnek el.²⁵

Ukrajnai magyar kisebbség

Márki-Zay Péter az ukrajnai magyar közösség kollektív és közvetett büntudatáról is megemlékezik. A feltételezett „szekunder” büntudat alapja Orbán Viktor viselkedése lenne. Itt a büntudat célpontja és fókusza egyértelműen különbözik egymástól: a miniszterelnök az érzelm kiváltója, de az ukrajnai magyarok azok, akik megélik az erkölcstelenség miatti kellemetlen érzéseket.

Márki-Zay Péter

A miniszterelnök-jelölt kampányzáró rendezvényén saját büntudatáról is beszámol.²⁶ Bevallja, hogy egykor a Fidesz támogatói közé tartozott, amit már mélységesen megbánt. A büntudat szóbeli jelét mutatja, miközben elismeri,

hogy hatalmas hiba volt, és a Fidesz vezette kormány teljesítményét látva lelkiismeret-furdalása van. A bűnbánat látszatát kinyilvánítva mutatja be az egykori Fidesz-szavazótól Orbán Viktor ellenségévé válló politikus útját, amit morális érzelmek kifejezéseivel illusztrál. Egyben példát is mutat: van lehetőség leválni a Fidesztől és új politikai közösséget választani.

SZÉGYEN

A büntudat megvallása, a másodlagos büntudat és a büntudatkeltés nyelvezete mellett a szégyenérzetre épülő erkölcsi megítélés is megjelenik Márki-Zay Péter közösségimédia-kommunikációjában. Ezek mindegyike szégyenkeltés, amit összesen 60 Facebook-posztban azonosítottam. A szégyenérzeterjesztés önmagában is fontos a kampánykommunikációban, hiszen célja, hogy meggyőzze a polgárokat, hogy határolódjanak el az erkölcsileg romlottnak minősített személyektől, többnyire politikusoktól, politikai csoportoktól. A kampánykommunikációban a szégyenérzet nem csupán abban különbözik a büntudatkeltéstől, hogy a posztokban megjelent a „szégyen” szó, hanem abban is, hogy magában foglalja a politikai szereplő (egyéni és kollektív) egész identitásának szóbeli és szöveges elítélését, erkölcsi értékének nem részletezett leminősítését. Az elemzésből kiderül, hogy kinek és miért kell szégyent éreznie, kit kell szégyenteljesnek tekinteni, és kinek kell tanúsítania a felismert szégyen viselkedéses megnyilvánulását, például a politikából történő kivonulást.

A szégyenkeltő és büntudatra apelláló leértékelő megszólalások elsősorban Orbán Viktorra, a fideszes elitre és az állampolgárok egy csoportjára vonatkoznak. Ez a nagyfokú egybeesés tudatos kommunikációs fogásra utal: a miniszterelnök-jelölt a szégyenkeltést a fokozás retorikai eszközeként használja. Az ismétlés a morális leértékelés üzenete, a növekmény pedig minőségi, vagyis a specifikus cselekedetek leértékelésétől az általános politikai „szelf” degradálásáig tart.

Orbán Viktor miniszterelnök

A szégyenre utaló legtöbb üzenet (43 poszt) a hivatalban lévő miniszterelnök jellemhibáit tárgyalja. A megszégyenítés a miniszterelnöknek az ukrajnai háborúval kapcsolatos magatartásához és nyilatkozataihoz kapcsolódik. A viszatérően megjelenő „becstelen” és „gátlástalan” címkék arra utalnak, hogy Márki-Zay Péter a politikai riválisának morális alávalóságát azonosítja.²⁷ A kihívó azt állítja, hogy ellenfele híján van a morális érzéknek és voltaképpen ez az oka Magyarország problémáinak.²⁸ A szégyenkeltés tárgya főként az Euró-

pai Unió intézményeivel és a nyugat-európai országok vezetőivel kapcsolatos nézeteltérésekre vonatkozik: ezekben a konfliktusokban Orbán Viktor lejárta magát, nem felel meg az Európai Unióhoz méltó politikusok kritériumának. Ami azonban lényegesebb, hogy Orbán Viktor morális gyengesége immár minden külföldi partnerei előtt ismert.²⁹ A szégyenkeltés legmagasabb foka jelenik meg: a lelepleződés és az azzal járó morális megsemmisülés nemzetközi szintésre kerül. A kihívó diszkurzívan csatlakozik a megaláztatáshoz azzal, hogy Orbán Viktor megalázásának híret terjeszti hívei körében. Márki-Zay Péter kiemeli, hogy az európai elit, sőt még olyan korábbi politikai barátok, mint a lengyel miniszterelnök is elhatárolódnak Orbán miniszterelnöktől, ami elszigeteli őt a választott politikai közösségtől.³⁰ Az erre a politikai kiközösítésre való hivatkozás egyben a szégyenkeltés eszköze: Orbán Viktor miniszterelnök erkölcsi bukása magával rántja Magyarországot és kárt okoz a magyaroknak. A szégyen aktiválása érdekében a kommunikátor Magyarország zuhanását közvetlenül összekapcsolja a politikai vezető korrupt személyiségével. Az üzenet egyértelmű: egy morálisan alávaló miniszterelnökkel nem lehet helyreállítani az ország jó hírnevét, ezért Orbán Viktornak vissza kell vonulnia a politikától. A kihívó nemcsak a miniszterelnök egyéni szégyenérzetét kívánja felkelteni, hanem arra szólítja fel támogatóit, hogy tekintsék becstelen politikusnak a hivatalban lévő miniszterelnököt, és arra akarja rávenni a választókat, hogy kényszerítsék a politikai életből való távozásra Orbán Viktort.

Magyar állampolgárok

Hét Facebook-bejegyzésben a miniszterelnök-jelölt kifejezetten a magyar állampolgárok közvetett vagy szekunder szégyenérzetéről tesz említést. Az érzelem tárgya itt is a nemzetközi reputáció, fókusza – tehát, aki okozza az érzést – Orbán Viktor, de célcsoportja a magyarok. „Emiatt az arc miatt ítélik meg a magyarokat, egy ember miatt, aki hol ide fordul, hol oda, »kisstílű játszmáit játssza« a világ politikai színpadán, aki felelős azért, hogy 1848-cal ellentétben most egyre többen szégyenkeznek azért, hogy magyarok.”³¹

Márki-Zay Péter nemcsak a szekunder szégyenről számol be, hanem meg is mondja, mit kell tenni a kellemetlen érzés felszámolására: a megoldás Orbán Viktor eltávolítása. Itt kettős szégyenkeltő retorika azonosítható: ha a polgárok továbbra is elfogadnak vagy eltérnek egy morálisan alávaló miniszterelnököt, akkor ők is elbuknak az erkölcsi megméretésen. A miniszterelnök-jelölt arra utal, hogy a magyar emberek érezni fogják a megaláztatást és szégyenkezni fognak, különösen külföldön, amennyiben nem szavazzák le Orbán Viktor miniszterelnököt. Azt sugallja, hogy a politika erkölcsi megtisztítását végül is az állampolgároknak kell elvégezniük.

A fideszes politikai és kulturális elit

A miniszterelnök-jelölt hét Facebook-bejegyzésben érvel a mellett, hogy morálisan tarthatatlan a Fidesznek és az Orbán-kormánynak dolgozni és aggodalmát fejezi ki a vezető kormánytisztviselők, a párttagok, a Fidesz-barát újságírók és véleményformálók erkölcsi integritásával kapcsolatban. Márki-Zay Péter „*aberrált*”,³² „*gyalázatos*”,³³ „*szégyenletes*”³⁴ kifejezésekkel illeti őket.

Politikai riválisok

Márki-Zay Péter négy Facebook-bejegyzésben bírálja azoknak a miniszterelnök-jelölteknek az erkölcsiségét, akiknek pártja egyedül indul a választásokon és akik nem támogatják a közös ellenzéki erőket. Ezt a kormánypártokkal való politikai összejátszásnak tartja, állítása szerint szavazatlopás történik. Bár el akarják titkolni, a miniszterelnök-jelölt „*leleplezi a valódi természetüket*”.³⁵ Márki-Zay Péter az ellenzéki versenytársait tisztességtelen szereplőnek tartja.

ÖSSZEGZÉS

A tanulmányban bemutatott kutatás Márki-Zay Péter miniszterelnök-jelölt 2022-es kampánykommunikációját vizsgálta meg. A jelölt Facebook-posztjaiban megjelenő büntudat és szégyen textuális, illetve verbális megjelenései nemcsak a szűken vett politikai ellenfelek – Orbán Viktor és a fideszes politikusok – morális leértékelését célozták, hanem a politikai élet mély és széleskörű megtisztítását irányozták elő. Másként fogalmazva: az MZP-projekt a politikai élet teljesen új erkölcsi alapokra helyezésének ígéretével állt el. Ennek a kicsúcsosodását láthattuk az országgyűlési kampányban és a bukását a választások napján.

A kvalitatív tartalomelemzésből kiderül, hogy a közösségimédia-üzenetek 38 százaléka tartalmaz erkölcsileg leértékelő elemeket. A megállapítás összhangban van a korábbi tanulmányok megfigyelésével: a választási versenyben a kihívók a politikai retorikájukban hajlamosak a vádaskodó és az erkölcsi érzelmi nyelvezet keverésére. Az adatok azt mutatják, hogy a miniszterelnök-jelölt a kampány utolsó nyolc hetében gyakran alkalmazta a büntudatkeltést és a megszegyenítést, ami arra utal, hogy az érzelmi alapú erkölcsi kihívás volt az egyik legfontosabb kommunikációs eleme a 2010 óta hivatalban lévő Fidesz legyőzésére irányuló hadjáratnak. Tekintettel arra, hogy a hagyományos médiumok forrásként idézik a politikusok közösségimédia-kommunikációját, okkal feltételezhetjük a morális leértékelések Facebookon túli nyilvánosságban való megjelenését is.

A büntudat és szégyen tárgyának, célpontjának és fókuszának vizsgálatával az elemzés rávilágít a különböző kommunikációs eszközök, kifejezések és szóhasználatok változatos politikai használatára. Először is: a negatív kampány eszköze, az ellenfelek kellemetlen színben való feltüntetése. Másodszor: a hatalmon lévők erkölcsi jellemének kemény bírálatával azt sugallja a választóknak, hogy az erős erkölcsi érzék értékesebb, mint a politikai tapasztalat. Harmadszor pedig: Márki-Zay Péter a magyar választók számára feladatként írta elő a közügyekben való személyes felelősségvállalást. A jelölt szerint tehát egyenes út kell, hogy vezessen a morális ítélettől a politikai cselekvésig.

A 2022-es országgyűlési választások eredménye azonban kedvezőtlen volt a jelölt számára: a kormányzó Fidesz elsőprő győzelmet aratott, ami a negyedik egymást követő kétharmados többséghez vezetett a magyar parlamentben. Bár nincs adat a morális beszédmód és a sikertelenség kapcsolatáról, a választási eredmények óvatosságra intenek. A morális elítélésre épülő beszédmód ugyanis kockázatos, hiszen a jelöltről könnyen kialakulhat a gőgös, fennhéjázó és öntelt politikus látszata. A purifikátorság másként is a visszájára fordulhat. A jelölt a folytonos leértékeléssel akaratlanul is a politika egészéről alakít ki kedvezőtlen képet: a választók egy része ugyanis morális alapon hátat fordít a közéletnek, hisz az nyilvánvalóan mocskos és tele van erkölcsileg elítélhető személlyel. Márki-Zay Péterrel kapcsolatban persze lehetett olyan remény, hogy ő egyáltalán nem erkölcstelen, voltaképpen erre játszott rá a purifikátori szerepével. Az eredmények azonban kételyeket ébresztenek.

A tanulmány azonban mégsem állítja, hogy a büntudat- és szégyenkeltés teljesen elhibázott politikai kommunikációs stratégia. Egy amerikai kutatás szerint a büntudatra való fogékonyság és az erősebb morális érzékenységnek politikai relevanciája van: a maguk és mások erkölcsi megítélésére, a lelkiismeret-furdalásra hajlamosabb emberek nagyobb arányban szavaznak demokrata párti jelöltekre (Tatum–Nai, 2022). Elméletileg tehát lehetséges szavazóbázist teremteni büntudatra és szégyenre építve.

A kutatás több irányban is továbbfejleszthető. Kívánatos a morális érzelmek listájának bővítése, vagyis a büntudat- és szégyenkeltés mellett, morális szempontból is releváns egyéb érzelmi elemek, például a harag, az undor vagy a büszkeség vizsgálata. Újabb feltárás irányulhat az audiovizuális szempontok beemelésére, azaz a vágástechnikák, hanghatások, a beszélő hangszínének a morális leértékeléssel történő összekapcsolására.

JEGYZETEK

- ¹ Bene Márton és szerzőtársai Márki-Zay Péter közösségi médiaaktivitását más párt- és politikai vezetőkkel összehasonlító elemzésben tárgyalták (Bene et al., 2022). Az ellenzéki miniszterelnök-jelölt nyelvi fordulatai, retorikai eszközkészlete azonban nem került feltárára.
- ² „A jobbikosok nem árulók, csak Jakab állt össze Dobrevvel” – exkluzív interjú Márki-Zay Péterrel”, *valaszonline.hu*, 2021. október 4.
- ³ A letöltéseket Farkas Eszter végezte, munkájáért köszönet illeti.
- ⁴ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02TEV6rkSseZ9yjQ7HTBmd1AfZeHwsN9h8AfhVCLCfNYXukys6DbeewqBYZYfVaaVVI>
- ⁵ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0SoUdfZWeV4UdZVb4WFjwEqt7YewnbnMXtj2d98Q86rCZsS2oDdf7dn3BWwtK3eekl>
- ⁶ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/531860534760969/>
- ⁷ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02DbUYLMd3nnJLXkXj5rC54qgcftSSwem9fjuLDVGNtAiMT1Wsj9ncT3MkhXbp6nHKI>
- ⁸ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0puVeQgLzccQ5XWEPjD3aEUy3QBmhBdmuPpzT9XmWV8vMvXDNQyN3G7q8dD9cEVil>
- ⁹ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02hCVozQbV3jjPRy7vtgnjqQFRHrFh8uAmvt5ufKPzucSfzsj7cr3jiA14BiyP6cBI>
- ¹⁰ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/7615181065190578>
- ¹¹ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02uNSBvLKUk4NXAcwAWYjwk4Bdz4Z2yj3CjvVs7gfrisBwMcBPkGQomToQVptL1Ms6l>
- ¹² <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/541588123900939/>
- ¹³ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid029MeMwrdFypbimvCsBamcTJRj3Jbjdb12cJrsJR2qgKA4krffd9JVDLti1VNMmrXz9l>
- ¹⁴ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid023ZAysnh3drMHJrAtXHfAbD1iQzujB7ozHj6C9gvrbcct2jhTxbGPm7SHL5xTzJtyl>
- ¹⁵ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/531860534760969/>
- ¹⁶ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0snayXzjGrxiAF31k9Mqo6kNeLoBRp3aki1XFLTJ28cXb9HiWnrV8y2PBGvR75unjl>
- ¹⁷ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0qGgUfzmGiijyzj54wAAQoLnw8ezPCGRo7feFbUcjXtW9KH9aCYWNanorWQhfvkDyUl>
- ¹⁸ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid035TUBFg39d9Wr5XnsCveTR2vdn1EsMpW98gzk6ZDKm8XjWNTgKxLevgNjCMB5nnCCI>
- ¹⁹ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/346080727457397/>
- ²⁰ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid035TUBFg39d9Wr5XnsCveTR2vdn1EsMpW98gzk6ZDKm8XjWNTgKxLevgNjCMB5nnCCI>
- ²¹ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0L5bZcoU8NBYyYqCCHRyctB3Tq9fdd2AUPzjfqXpk6P9zNoWt5arU7cD23KByumF5Sl>
- ²² <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0bCZ46zMHLQgwbETbtR3ipqokDYhL5cYCEh6NQGnDQI9tGyh8ikCbKQ2PYrg4u8Ql>

- ²³ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0bCZ46zMHLQgwbBETbtR3ipqokDYhL5cYCEh6NQGnDQI9tGyh8ikCbKQ2PYrg4u8Ql>
- ²⁴ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/653595362540534/>
- ²⁵ <https://www.facebook.com/klubradio/videos/484874290011813/>
- ²⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=4V3xfFmDoUc>
- ²⁷ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/677099656663499/>
- ²⁸ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0L5bZcoU8NBYyQcHRYctB3Tq9fdd2AUPzjqXpk6P9zNoWt5arU7cD23KByumF5Sl>
- ²⁹ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02FczRTFPknq53jjasiJcGcHqpgC7mXw8XDDxCEyjoaTtCnDiRpF3FwQ19LSva8Wyl>
- ³⁰ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/629063604830890/>
- ³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=0Pys19SAOv4>
- ³² <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid0rQyQLiomkzyqbfy4DtQra55sHXjN2bQmBVyyCphNusnksqvNBsUUqmVjsHTQXURI>
- ³³ <https://www.facebook.com/markizaypeter/videos/7615181065190578>
- ³⁴ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02uNSBvLKUK4NXACwAWYjwk4BdZ4Z2y3CjvVs7gfrisBwMcBpkGQomToQVptL1Ms6l>
- ³⁵ <https://www.facebook.com/markizaypeter/posts/pfbid02XjiVxmQt9cH1zxvgt8112tZB9zquJhGRPyPcN9Z2YcEYqnmFNi4zaaobh2J2M9MI>

IRODALOM

- Ahmed, E.–Harris, N.–Braithwaite, J.–Braithwaite, V. (2001): *Shame management through reintegration*. Cambridge University Press.
- Alford, C. F. (1990): The organization of evil. *Political Psychology*, 11(1): 5–27. <https://doi.org/10.2307/3791512>
- Andok Mónika (2020): A társadalmi nyilvánosság kutatásának affektív fordulata. *Jel-Kép*, 2002/2, 22–34. <https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2020.2.23>
- Antonetti, P.–Baines, P. (2015): Guilt in marketing research: an elicitation–consumption perspective and research agenda. *International Journal of Management Reviews*, 17 (3): 333–355. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12043>
- Arisztotelész (1982): *Rétorika*. Gondolat, Budapest.
- Bassan-Nygate, L.–Heimann, G. (2022): Dealing with guilt and shame in international politics. *International Relations*, OnlineFirst, 1. <https://doi.org/10.1177/00471178221086147>
- Benoit, W. L.–Pier, P. M.–Brazeal, L. M. (2002): *The primary decision: A functional analysis of debates in presidential primaries*. Greenwood Publishing Group.
- Becker, H. S. (1963): *Outsiders. Studies in the sociology of deviance*. Glencoe, New York.
- Brady, W. J.–Crockett, M. J.–Van Bavel, J. J. (2020): The MAD Model of Moral Contagion: The Role of Motivation, Attention, and Design in the Spread of Moralized Content Online. *Perspectives on Psychological Science*, 15(4): 978–1010. <https://doi.org/10.1177/1745691620917336>

- Brady, W. J.–Wills, J. A.–Jost, J. T.–Tucker, J. A.–Van Bavel, J. J. (2017): Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 114 (28): 7313–7318. <https://doi.org/10.1073/pnas.1618923114>
- Braithwaite, J. – Braithwaite, V. (2001): Shame, shame management and regulation. In: Ahmed, Eliza–Harris, Nathan–Braithwaite, John–Braithwaite, Valerie. *Shame management through reintegration*. Cambridge University Press. 3–72.
- Broucek, F. J. (1991): *Shame and the Self*. Guilford Press.
- Busby, E. C.–Gubler, J. R.–Hawkins, K. A. (2019): Framing and blame attribution in populist rhetoric. *The Journal of Politics*, 81 (2): 616–630. <https://doi.org/10.1086/701832>
- Carey, J. W. (2002): Political ritual on television: Episodes in the history of shame, degradation and excommunication. In: Tamar Liebes (ed): *Media, ritual and identity*. Routledge. 42–70.
- Cramer, P. (2006): *Protecting the Self: Defense Mechanisms in Action*. Guilford Press, New York.
- Covington, M. V.–Omelich, C. L. (1984): An empirical examination of Weiner’s critique of attributional research. *Journal of Educational Psychology*, 76 (6): 1214–1225. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.76.6.1214>
- Curini, L.–Martelli, P. (2015): A case of valence competition in elections: Parties’ emphasis on corruption in electoral manifestos. *Party Politics*, 21 (5): 686–698. <https://doi.org/10.1177/1354068813491540>
- Daniels, M. A.–Robinson, S. L. (2019): The shame of it all: A review of shame in organizational life. *Journal of Management*, 45 (6): 2448–2473. <https://doi.org/10.1177/0149206318817604>
- Direk, Z. (2020): Politics of Shame in Turkey: Public Shaming and Mourning. *SOPHIA*, 59: 39–56. <https://doi.org/10.1007/s11841-020-00772-x>
- Erikson, K. T. (2004): *Wayward puritans: A study in the sociology of deviance*. Prentice Hall, Boston.
- Escalante-Block, E. (2018): Hugo Chávez’s Use of Emotional Appeals. *Comunicazione politica*, 19 (1): 51–72.
- Fazekas S. (2017): Egy új erkölcsi maxima: Ne szégyeníts, és ne szégyenkezzél! A szégyen teológiai értelmezése és szociáletikai relevanciája. In: Balogh, László L.–Horváth, Andrea–Pabis, Eszter (szerk.): *A szégyen reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó. 23–48. <https://doi.org/10.24193/subbtref.63.1.02>
- Fontanilla, E.–Juszczak, M.–Messina, R. (2020): Emergence of Manichean Political Rhetoric–Theoretical Modeling of Predictive Frameworks. *International Journal of Pedagogy, Innovation and New Technologies*, 7 (2): 78–87. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.6875>
- Fourie, P. J. (2018): The communication style of social media communication. *The International Journal of Interdisciplinary Social and Community Studies*, 13 (2): 1–10. <https://doi.org/10.18848/2324-7576/CGP/v13i02/1-10>
- Goffman, E. (1963): *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs.
- Glover, J. (1970): *Responsibility*. Routledge and Kegan Paul, London.
- Hameleers, M.–Bos, L.–De Vreese, C. H. (2017): “They did it”: The effects of emotionalized blame attribution in populist communication. *Communication Research*, 44 (6): 870–900. <https://doi.org/10.1177/0093650216644026>

- Hameleers, M.–Bos, L.–De Vreese, C. (2018a): Framing blame: toward a better understanding of the effects of populist communication on populist party preferences. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 28 (3), 380–398. <https://doi.org/10.1080/17457289.2017.1407326>
- Hameleers, M.–Bos, L.–De Vreese, C. H. (2018b): Selective exposure to populist communication: How attitudinal congruence drives the effects of populist attributions of blame. *Journal of Communication*, 68 (1): 51–74. <https://doi.org/10.1093/joc/jqx001>
- Hameleers, M.–Bos, L.–de Vreese, C. H. (2019): Shoot the messenger? The media's role in framing populist attributions of blame. *Journalism*, 20 (9): 1145–1164. <https://doi.org/10.1177/14648849176981>
- Hansson, S.–Page, R.–Fuoli, M. (2022): Discursive Strategies of Blaming: The Language of Judgment and Political Protest Online. *Social Media + Society*, 8 (4). <https://doi.org/10.1177/20563051221138753>
- Hess, D.–Martin, B. (2006): Repression, backfire, and the theory of transformative events. *Mobilization: An International Quarterly*, 11 (2): 249–267. <https://doi.org/10.17813/maiq.11.2.3204855020732v63>
- Ho, D. Y. F. (1976): On the concept of face. *American Journal of Sociology*, 81 (4): 867–884. <https://doi.org/10.1086/226145>
- Iyer, A.–Schmader, T.–Lickel, B. (2007): Why individuals protest the perceived transgressions of their country: The role of anger, shame, and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33 (4): 572–587. <https://doi.org/10.1177/0146167206297402>
- Jamieson, K. H. (1996): Packaging the presidency: A history and criticism of presidential campaign advertising. (3rd ed.) Oxford University Press, New York. <https://doi.org/10.1093/oso/9780195089417.001.0001>
- Jasper, J. (1997): *The Art of Moral Protest*. University of Chicago Press, Chicago. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226394961.001.0001>
- Jaworsky, B. N.–Qiaoan, R. (2021): The politics of blaming: The narrative battle between China and the US over COVID-19. *Journal of Chinese Political Science*, 26 (2): 295–315. <https://doi.org/10.1177/014616720629740210.1007/s11366-020-09690-8>
- Johannesson, L.–Weinryb, N. (2021): How to blame and make a difference: Perceived responsibility and policy consequences in two Swedish pro-migrant campaigns. *Policy Sciences*, 54 (1): 41–62. <https://doi.org/10.1007/s11077-020-09407-x>
- Kahn, K.–Kenney, P. J. (2004): No holds barred: Negativity in U.S. Senate campaigns. Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River.
- Kaplan, U.–Tivnan, T. (2014): Multiplicity of emotions in moral judgment and motivation. *Ethics – Behavior*, 24 (6): 421–443. <https://doi.org/10.1080/10508422.2014.888517>
- Kazlauskaitė, R., Salmela M. (2022): Mediated emotions: shame and pride in Polish right-wing media coverage of the 2019 European Parliament elections. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 35 (1): 130–149. <https://doi.org/10.1080/13511610.2021.1952551>
- Kleres, J.–Wettergren, A. (2017): Fear, hope, anger, and guilt in climate activism, *Social Movement Studies*, (16) 5: 507–519. <https://doi.org/10.1080/14742837.2017.1344546>
- Klonick, K. (2015): Re-shaming the debate: Social norms, shame, and regulation in an internet age. *Md. Law Review*, 75 (4): 1029–1065. <https://digitalcommons.law.umaryland.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://doi.org/10.2139/ssrn.2638693&httpsredir=1&article=3720&context=mlr>, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2638693>

- Kroll, J.–Egan, E. (2004): Psychiatry, moral worry, and the moral emotions. *Journal of Psychiatric Practice*, 10(6): 352–360. <https://doi.org/10.1097/00131746-200411000-00003>
- Kugler, K.–Jones, W. H. (1992): On conceptualizing and assessing guilt. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62 (2): 318–327. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.2.318>
- Lucardie, P. (2000): Prophets, Purifiers and Prolocutors: Towards a Theory on the Emergence of New Parties. *Party Politics*, 6 (2): 175–185. <https://doi.org/10.1177/135406880006002003>
- Martin P. Y. (2006): Practising gender at work: further thoughts on reflexivity. *Gender, Work and Organization*, 13(3): 254–276. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0432.2006.00307.x>
- McConkie, J. T. (2013): State Treason: The History and Validity of Treason Against Individual States. *Kentucky Law Journal*, 101 (2): Article 3. <https://uknowledge.uky.edu/klj/vol101/iss2/3>
- McDonald, L. (2020): Shaming, Blaming, and Responsibility. *Journal of Moral Philosophy* (published online ahead of print 2020). <https://doi.org/10.1163/17455243-BJA10064>
- Mihályffy Zs. (2009): *Politikai kampánykommunikáció elméletben és gyakorlatban*. L'Harmattan, Budapest.
- Nai A. (2020): Going negative, worldwide: Towards a general understanding of determinants and targets of negative campaigning. *Government and Opposition*, 55 (3): 430–455. <https://doi.org/10.1017/gov.2018.32>
- Nábelek F. (2021): Negatív kampány Magyarországon. A negatív kampány megjelenése az 1998 és 2018 közötti választási kampányokban. *Doktori értekezés*. https://phd.lib.uni-corvinus.hu/1246/1/Nabelek_Fruzsina_dhu.pdf
- Pinto, M. B.–Priest, S. (1991): Guilt Appeals in Advertising: An Exploratory Study. *Psychological Reports*, 69 (2): 375–385. <https://doi.org/10.2466/pr0.1991.69.2.375>
- Post, J. M. (1993): Current concepts of the narcissistic personality: Implications for political psychology. *Political Psychology*, 14: 99–121. <https://doi.org/10.2307/3791395>
- Schumacher, G.–Rooduijn, M.–Bakker, B. N. (2022): Hot populism? Affective responses to antiestablishment rhetoric. *Political Psychology*, 43 (5): 851–871. <https://doi.org/10.1111/pops.12832>
- Simion M. (2021): Blame as performance. *Synthese*, 199: 7595–7614. <https://doi.org/10.1007/s11229-021-03130-7>
- Skonieczny, A.–Boggio, G. D. (2023): Saying the Unspeakable: Populism, Performance and the Politics of Covid-19. In: Lacatus, C.–Meibauer, G.–Löfflmann, G. (eds) *Political Communication and Performative Leadership*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-41640-8_10
- Szabó G.–Kiss B. (2021): Politikai kommunikáció és expresszivitás. *Politikatudományi Szemle*, 30 (2): 39–59. <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.1.39>
- Stokes, D. E. (1992): Valence Politics. In: D. Kavanagh (szerk.): *Electoral Politics*. Clarendon Press, Oxford, 141–162. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198273813.003.0007>
- Stephenson, S. (2021): A ritual civil execution: public shaming meetings in the post-Stalin Soviet Union. *Journal of Applied Social Theory*, 1 (3): 112–133. <https://socialtheoryapplied.com/journal/jast/article/view/69/117>
- Szekely, R. D.–Miu, A. C. (2015): Incidental emotions in moral dilemmas: The influence of emotion regulation. *Cognition and Emotion*, 29 (1): 64–75. <https://doi.org/10.1080/02699931.2014.895300>
- Tangney, J. P.–Dearing, R. L. (2003): *Shame and guilt*. Guilford Press, New York.

- Tangney, J. P.–Stuewig, J.–Mashek, D. J. (2007): Moral emotions and moral behavior. *Annu. Rev. Psychol.*, 58: 345–372. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145>
- Takács E. (2017): A szegény problematikája a későmodernitásban. Kortárs szociológiai megközelítések. In: Balogh, László L.–Horváth, Andrea–Pabis, Eszter (szerk.) *A szegény reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó, 87–96.
- Tatum, A.–Nai, A. (2022): Entitled and self-conscious? The ego-centric underpinnings of electoral preferences during the 2020 U.S. election. *Research – Politics*, 9 (4): 205316802211455 <https://doi.org/10.1177/20531680221145554>
- Tileaga, C. (2012): Public apologia, moral transgression and degradation ceremonies. *Psihologia sociala*, 30: 67–78.
- Tóka, G.–Popescu, M. (2021): The Hungarian Opposition Primaries of Fall 2021: Testing the Feasible in an Authoritarian Regime. *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, 21 (2).
- Trent, J. S.–Friedenberg, R. V. (2000): *Political campaign communication: Principles and practices*, 4/e. Praeger, Westport.
- Vangelisti, A. L.–Daly, J. A.–Rae Rudnick, J. (1991): Making people feel guilty in conversations: Techniques and correlates. *Human Communication Research*, 18(1): 3–39. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1991.tb00527.x>
- Wahl-Jorgensen, K. (2019): *Emotions, media and politics*. John Wiley – Sons.
- Watson, G. (2004): *Agency and Answerability*. Clarendon Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199272273.001.0001>
- Weiner, B.–Graham, S.–Chandler, C. (1982): Pity, anger, and guilt: An attributional analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8 (2): 226–232. <https://doi.org/10.1177/0146167282082007>
- Wodak R. (2006): Blaming and denying: Pragmatics. In: Brown K. (ed.): *Encyclopedia of language – linguistics*, 2nd ed. vol. 2, 59–64. Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/04307-8>

VÁLASZTÁSI KESERGŐ*

Az ellenzéki összefogás vereségkommunikációja 2022 áprilisában

Kiss Balázs

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézet)

Szabó Gabriella

(HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont
Politikatudományi Intézet)

*A tanulmány beérkezett: 2023. július 19., opponálás: 2023. július 24. – 2023. augusztus 31.,
véglegesítés: 2023. október 5.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány azt mutatja be, hogyan dolgozta fel az ellenzéki összefogás politikai községének a nyilvánosságban megjelenő része a választási kudarcot. A pártokból, politikusokból, médiából, szakértőkből és közírókból állóknak definiált tábor vereségkommunikációját a public relations irodalmában definiált egyik imázshelyreállító stratégiaarzenál alapján írjuk le. Eredményeink szerint az alkalmazható kommunikációs irányok közül a megszólalók elsősorban a következő stratégiákat alkalmazták: áthárítás, kivitelezhetetlenségre hivatkozás, korrigáló cselekvés és beismerés-bocsánatkérés. Meglepő, ugyanakkor végül is érthető módon bizonyos kommunikátorok a vereség tagadásával is próbálkoztak, jöllehet ilyenkor a saját szervezetet elválasztották a tábor egészétől. Ahogyan a kampány során, a kudarc feldolgozásakor is a jobboldal éles bírálata volt a leginkább közös motívum.

Kulcsszavak: érzelmek ■ imázshelyreállítás ■ kommunikációs stratégiák ■ vereségkommunikáció

„A kesergő a gyász dallal rokon, a veszteséget az egész közösség élményeként, többnyire a közösség hangján megszólaltató lírai műfaj. [...]”¹

2002 óta visszatérő motívum a magyar nyilvánosságban a gyázmunkára való felszólítás választási vereséget követően. A vesztesek és a győztesek is arról beszélnek, hogy lelkileg is fel kell dolgozni a történeteket. A vesztes tábor megszólalói ehhez együttérzést mutatnak, kifejezik a közösségben vélhetően min-

* A kutatás az NKFIH-FK 131990 témaszámú projekt keretében valósult meg. A JEGYZETEK-ben található linkek utolsó letöltési időpontja: 2024. március 7.

denki által osztott érzelmeket, jelzik, hogy részesei a közös keserűségnek, és a magyarázataikkal vagy más módon igyekeznek enyhíteni a csalódottságot. Ennek részeként, különösen akkor, ha előtte erős volt a reménykedés a győzelemben, a választási vereség gazdag táptalaja a morális, önértékelő érzelmeknek, elsősorban a büntudatnak és a szégyennek, de akár az őket ellensúlyozni akaró büszkeségnek és hübrisznek is.

A vereséget minden kárvallott megszenvedi, ki hatalmi, ki pénzbeli, ki pedig érzelmi szempontból, de a tábor egységesen attól kell hogy tartson, hogy a támogatók lemorzsolódnak. Márpedig sem a vesztes politikusoknak, sem a tábor médiájának és közíró értelmiségének, sőt, a szakértőinek sem érdeke, hogy elveszítsék a támogatóikat, a követőiket, az olvasóikat, ezért mindent meg fognak tenni azért, hogy a valószínűleg felébredő kellemetlen érzelmeket valahogyan becsatornázzák és tompítsák, esetleg megpróbálják átalakítani valami könnyebben elviselhetővé. Milyen érzelmek keltése – az együttérzés jegyében –, és milyen érzelmek csitítása – az enyhítés jegyében –, látszott alkalmas módszernek 2022 tavaszán az ellenzék számára a választási vereséget követően? Erre a kérdésre szeretnénk a továbbiakban választ keresni.

A dolgozat kutatási kérdése a következő:

Milyen eszközökkel kísérte meg az ellenzéki tábor nyilvánosságban kommunikáló része érzelmileg segíteni a támogatóit a választási vereség feldolgozásában?

Nem az a kérdés tehát, hogy hogyan magyarázták, értelmezték a tábor megszólalói a választási vereséget, hanem az, hogy akár magyarázattal, akár más eszközökkel, hogyan próbálták meg érzelmi segítséget nyújtani a támogatóiknak, és pedig avégett, hogy például az érzelmi összhang megteremtésével akadályozzák meg a lemorzsolódást. Mivel pedig a vereség, a társadalmi normákkal szembeni alulmaradás gyakran vezet szégyenhez és büntudathoz (Lewis, 2008), a kompenzálási próbálkozások pedig büszkeséghez és hübriszhez (Pelizza, 2020), ezért különösen fontos lesz azt megvizsgálnunk, hogy ezek a morális érzelmek hogyan jelentek meg a nyilvánosságban.

VÁLASZTÁSI VERESÉG ÉS REPUTÁCIÓVÉDELEM A SZAKIRODALOMBAN

A politikai kommunikáció irodalma nem jeleskedik a választási vereség kommunikációjának a kutatásában. Alig találni olyan munkát, amelyik azzal foglalkoznék, hogyan dolgozza fel kommunikációs szinten valamely politikai erő a maga vereségét (Sarfo–Kantankah, 2019, Osisanvo–Alugbin, 2019, Bachryj-Krzywaznia, 2021).² Ugyanakkor politikusok és politikai szervezetek is alkal-

maznak public relations eszközöket, s ezek jó része éppen az aktort ért támadások vagy katasztrófák kezeléséről szól (Achter, 2000, Sheldon–Sallot, 2008), mint például egy politikus hűtlensége vagy korrupciós botránya, vagyis olyan esetek, amelyek megtépázzák a szervezet vagy a politikus hírnevét, fenyegetik imázsát. A public relations abban nyújt segítséget: hogyan állítsuk helyre a jó hírünket valamilyen negatív történés, külső támadás után?

A public relations-nek két további fontos tanulsága van: az egyiknek a *szegmentáció* az alapja, a másikkak a *branding*.

A szegmentáció premisszája szerint a közönség sosem homogén, hanem célcsoportokra osztható és osztható fel, s azután ezekkel egyenként kell kommunikálni (Grunig–Hunt, 1984, Strömbäck–Kiousis, 2020). Nem minden szavazó éli és szenved meg ugyanúgy a vereséget. A párttal és politikussal való azonosulás mértéke eltér, ezért jó, ha a kommunikátor változatos eszközökkel él, mert a különböző közönségcsoportoknak különböző gondozásra van szükségük. Például azok az igazán kétségbeesettek a támogatók között, akik a leginkább azonosultak a párttal és politikussal a vereséget megelőzően. Amikor tehát a szervezet helyreállítja a maga imázsát, jó hírért, akkor egyben enyhíti a támogatói, a vele azonosulók önképében bekövetkezett károkat, az eltérő mértékben és módon lesújtottakét eltérő mértékben és módon.

A branding üzenete a szervezetek számára az, hogy a követők nem csak racionális alapon viszonyulnak hozzájuk, hanem érzelmi viszonyt is kialakítanak velük kapcsolatban (Duffy, 2003; Marcus, 2004). Márpedig a politikai identitásnak, úgy is, mint a szociális identitás politikai változatának (Huddy, 2001 és 2013), az egyik összetevője az érzelmi egység (Tajfel, 1972). A politikai közösség tagja nemcsak politikai tudást és politikai értékeléseket vesz át a közösségtől, hanem érzelmeket is. A támogatót pozitív érzelmi viszony fűzi a saját politikai közösségéhez és a (politikai) folyamatokkal kapcsolatos érzelmei is követik a közösségének az érzelmeit. Ez a kognitív, értékelő és érzelmi egybeesés összegződik politikai identitássá. A tudást, értékelést és érzelmeket pedig általában a politikai közösség prototípusá vált szereplője, például a pártelnök, vagy más vezető személyiségei mutatják fel a számára (Hogg, 2001).

MÓDSZER ÉS ADATOK

A kutatás azt vizsgálta meg, hogy 2022. április 3-tól kezdve a hónap végéig az ellenzéki összefogáshoz (a továbbiakban sokszor: ellenzék) tartozó erők milyen kommunikációs erőfeszítéseket tettek, s ezek hogyan viszonyulnak az imázs helyreállítás public relations-ben alkalmazott stratégiáihoz. Másiképpen fogalmazva: megfeleltethetők-e az ellenzéki összefogás vereségkommunikációjának fogásai a public relations irodalmában a reputáció reparálásával kap-

csolatban megfigyelt és ajánlott stratégiáknak. Ezek leírásához a William Benoit által kidolgozott modellt (Benoit, 2015) vettük alapul.

Benoit-nál az imázst helyreállító stratégiák öt típusra oszlanak, amelyek közül három több altípust foglal magába. Az öt típus megnevezése:

- Tagadás (*Denial*),
- A felelősség elhárítása (*Evade responsibility*),
- Az eset kellemetlen voltának csökkentése (*Reduce offensiveness*)
- Korrigáló cselekvés (*Corrective action*)
- Bocsánatkérés, beismerés, alárendelődés (*Mortification*)

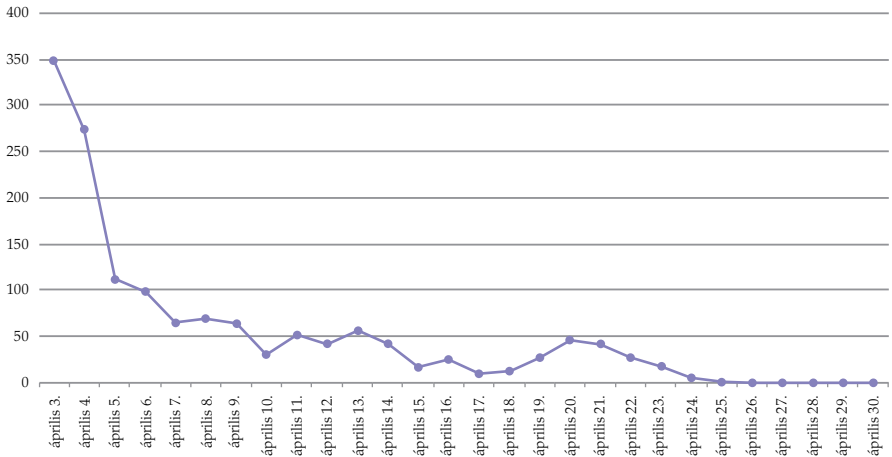
A *Tagadás* stratégiái megkérdőjelezik azt, hogy valami olyan történt volna, ami veszélyeztetheti a szervezet jó hírét. A *felelősség elhárítása* alá tartozók elismerik, hogy történt valami potenciálisan imázs romboló, de megpróbálják elhárítani a szervezet felelősségét a bekövetkezettekért. A harmadik stratégiai csoport csökkenti a következmények súlyosságát. A negyedik, a *Korrigáló cselekvés* stratégiája belátja azt, hogy a történetek súlyos következményekkel járnak és ezért a szervezet olyan ígéretekkel áll elő, amelyek meggyőzik a releváns közönséget, hogy a jövőben nem fog hasonló előfordulni. Végül a *Bocsánatkérés, beismerés, alárendelődés* is választható stratégia, különösen akkor, ha más utak eltorlaszolódnak.

A kutatási kérdés megválaszolásához a következő online oldalak anyagait néztük át: *index.hu*, *24.hu*, *hvg.hu*, *mandiner.hu*, *origo.hu*, *hirado.hu*. Azokat a cikkeket tettük meg kiindulópontnak, amelyekben megtalálhatók voltak a következő szavak: *választások, kampány, kétharmad, ellenzék*.³ Számos cikk a hat portálon kívüli dokumentumokat foglalta össze, ezért ilyenkor elolvastuk vagy meghallgattuk, megnéztük a beágyazott vagy belinkelt anyagot is. Az ellenzéki politikai tábor megszólalásai érdekeltek bennünket: a kormánykritikus médiaoldalak saját kommentárjai, az ellenzéki összefogás politikusainak a megszólalásai, interjúi és közösségimédia-posztjai.

Az így felhalmozódott anyagot igyekeztünk megfeleltetni a Benoit által kidolgozott modell egyes összetevőinek. Ilyenformán deduktív kvalitatív tartalomelemzést hajtottunk végre. Célunk a keletkezett kommunikációs anyag tematikus rendezése volt, olyan rendezés, amelyik változatos érzelmi ajánlatok megkülönböztetését is lehetővé tette.

EREDMÉNYEK

A választás napjától a hónap végéig tartó 28 nap alatt összesen 1480 darab anyag felelt meg a keresésnek, tehát tartalmazta a *választások, kampány, kétharmad, ellenzék* szavakat az említett hat portálon. Az 1. ábra az írások időbeli eloszlását mutatja.

1. ábra. Darabszámok, naponta

Mint látható, a választás napján 348 darab cikk jelent meg az oldalakon, még másnap is magas a darabszám (274), de harmadnaptól lassú csökkenés kezdődik egészen április 24-ig. Pontosan három héttel a választás vasárnapja után nullára csökken a vonatkozó írások száma. Ekkorra a mindennapos politikai történések kiszorítják a választásokra irányuló reflexiót.

A vereség okozta megrendüléssel tehát csak három hétig foglalkozott a politikai tábor. A hvg.hu és a 24.hu, a leginkább a kormánykritikus oldalhoz sorolható két portál, valójában csak egy hétig tárgyalta intenzíven a választási híreket, április 10-től kezdve ezek mennyisége leesett napi 10 alá. Az április 20. körülieki viszonylag magas számokat elsősorban a jobboldalinak tekinthető média, a Mandiner és az Origo állította elő.

VERESÉGGKÖMUNIKÁCIÓS STRATÉGIÁK

A továbbiakban a William Benoit által definiált típusoknak és a hármuk altípusainak megfelelően ellenzéki vereségkommunikációs erőfeszítéseket mutatjuk be. A típusokat példákkal illusztráljuk.

Tagadás

A *Tagadás* célja annak az elhitése, hogy a (politikai) szervezettel nem történt meg a negatív percepció alá eső eset, vagyis, ha történt is negatív esemény, abban az adott szervezet nem volt érintett. Ez a jelen esetben azt az üzenetet

produkálná, hogy a politikai erő nem veszített április 3-án, tehát a támogatóinak nem kell kétségbeesniük. A stratégiának két változata van: az *Egyszerű tagadás* és az *Áthárítás*. Az előbbi szerint a szervezet nem veszített, a második azt is megmondja, hogy ki más szenvedte el a vereséget.

Egyszerű tagadás

Április 3-át követően nem volt olyan ellenzéki párt vagy politikus, amelyik azt állította volna, hogy az ellenzéki összefogás nem veszített a választásokon. A legközelebb ehhez Jakab Péter került, amikor a választások estéjén videó üzenetében⁴ azt mondta, hogy bármilyen lett is az eredmény, az Orbán Viktor vezette kormány néhány héten vagy hónapon belül meg fog bukni, ezért az ellenzéknek készen kell állnia a kormányzás átvételére. Ennek az üzenetnek a lehetséges értelme az, hogy a választási vereségtől nyugodtan eltekinthetünk, mert az összefogott ellenzék továbbra is ott áll a kormányzás kapujában.

Hasonló ehhez az az üzenet, amelyik a Demokratikus Koalícióval kapcsolatban fogalmazódott meg, tudniillik az, hogy a párt inkább győztes, mint vesztes, hiszen az ellenzéken belül a legnagyobbá vált. Megjelent ez olyan formában is, hogy ketten örülhetnek az április 3-i eredményeknek: Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc.⁵ A DK elnöke a választásokat értékelve⁶ azt a képet használta, hogy amikor elég a városi zeneiskola, akkor nem nagyon számít, hogy a mi kislányunk a legjobb zongoranövendék. Vagyis bár osztozunk a vereség fölött érzett szomorúságban, de mégis csak mi értük el a legjobb eredményt a saját oldalunkon. Akinek tehát megnyugtatóra van szüksége, fordulhat ehhez a logikához és a tendenciához, hogy legközelebb a DK kormányzati szintre fog felemelkedni, különösen, ha a kampányban részt vehet Gyurcsány Ferenc is, akit most a miniszterelnök-jelölt eltiltott a szerepléstől. Ráadásul az utóbbi miatt maga Gyurcsány Ferenc nem vesztes, hiszen nem volt jelen a versenyben, nem volt mit elveszítenie.

Ezt a stratégiát erősítette a médiában megszólaló politológus is. Ha a politikában számít a teljesítmény, akkor Gyurcsány Ferenc aligha megkérdőjelezhető teljesítményt mutatott fel a pártja megalakítása óta eltelt idő alatt.⁷ Ez a felfogás szétválasztja az ellenzék vereségét és a párt, azon belül a pártelnök győzelmét, és így Gyurcsány Ferenc majdhogynem győztesnek minősül.

A DK-éhoz hasonló interpretációval állt elő a Magyar Szocialista Párt társelnöke. Egy televíziós interjúban azt fejtegette, hogy a pártja sokkal jobb eredményeket ért el a választásokon, mint az ellenzék számos további szervezete.⁸ Ebben az értelemben az MSZP nem veszített, mások kampányoltak hibásan és hoztak a vártnál kevesebb szavazatot.

Látható, hogy az *Egyszerű tagadás* csak akkor működik, ha a saját szervezetet elválasztjuk az ellenzéki koalíció egészétől. Így lehet találni olyan szempontokat és statisztikai megközelítést, amelyik alapján azt lehet sugallni, hogy a saját párt nem részese a vereségnek. A stratégia sikere attól függ, hogy van-e,

illetve létrehozható-e olyan választói csoport, amelyik annak ellenére képes megvisszatalálni és örülni egy-egy párt jó eredményének, hogy az az ellenzék egészének a vereségén belül értelmezhető csak.

Volt azután, aki szerint a választási eredmények mögött az áll, hogy az emberek a Fidesz további kormányzását akarták. „Nagyon egyszerű: az emberek ezt akarták. Nem az ellenzék teljesítményével volt gond [...]. A magyarok többsége jelenleg olyan rendszerben szeretne élni, ahol nincs érdemi alternatívája az irányító politikai akaratnak. Ennek a 19. század óta megvan a hagyománya.”⁹

Az ellenzék tehát nem veszített, de ha mégis, akkor sem a riválisával, hanem a történelmi szükségszerűséggel szemben, ami viszont aligha róható fel neki.

Áthárítás

Ritkán sikeres a tagadás anélkül, hogy megmondaná: ha nem a szervezet, akkor ki vagy mi érintett a kedvezőtlen fejlemény által, tulajdonképpen ki veszített. Az összefogást alkotó pártok némelyike vélhetően már április 3-át megelőzően úgy döntött, hogy vereség esetén nem az összefogásnak, hanem a saját szervezetének és politikusainak a jó hírét kell szem előtt tartani akkor, amikor megfogalmazzák a válaszukat.

Időben először az *Áthárítás* stratégiájával is Jakab Péter élt. Az idézett videóüzenetében azt mondta, hogy Márki-Zay Péter, az ellenzék miniszterelnök-jelöltje, szemben az ígéretével, nem leváltotta, hanem megbuktatta az ellenzéket. Nem az ellenzék, főleg nem a Jobbik veszített, hanem csak Márki-Zay Péter. Egy interjúban arról beszélt, hogy a miniszterelnök-jelölt „nagyon sok hibát elkövetett, amit sajnós a választók megbosszultak [...]”¹⁰

Ugyanezt a stratégiát alkalmazta Gyurcsány Ferenc is. Szerinte a miniszterelnök-jelölt nem teljesítette a kapitányi szerephez társuló kötelességeket.¹¹ Az idézett beszédében ehhez hozzátette, hogy a jelöltet megtaláló előválasztás is rossz megoldásnak bizonyult.¹²

A stratégia legbonyolultabb változatát az egyik szakértő kínálta. Szerinte a vereség fő oka az ellenzéki szavazók alacsony részvétele volt. Sokaknak nem volt ellenére a Fidesz kialakította rendszer megszilárdulása, már csak azért sem, mert Márki-Zay Péter azt mondta a kampány alatt, hogy mindent folytatni akar abból, amit a kormánypártok elkezdtek. „A választás előtt nem rajzolódott ki a Fidesztől markánsan eltérő ellenzéki társadalomkép. Helyette az rajzolódott ki, hogy Márki-Zay Péter folytatni szeretné az orbánizmust, csak Orbán nélkül. Ez ellene játszott annak, hogy erősödjön az ellenzéki részvétel a választáson.”¹³

Számos további megfogalmazás tolta az előtérbe a miniszterelnök-jelöltet: végtelen monológgá változtatta a kampányt,¹⁴ jellemző rá a politikai kommunikációs nárcizmus,¹⁵ stb. Összességében olyan sokféle és szinte általánosnak

mondható kritika érte a jelöltet, hogy ez arra utalt: a távozását szeretnék. A távozás pedig szégyencselekvés, az ilyen irányú nyomás pedig a megszégyenítéssel ér fel.

Az Áthárítás cselekvéses megvalósítása volt az, hogy a vereség estéjén csak a Párbeszéd és a Momentum elnöke jelent meg Márki-Zay Péterrel a színpadon:¹⁶ nem jelenünk meg, mert nincsen részünk a választási vereségben.

Márki-Zay Péter az áthárítási kísérletekre azt válaszolta, hogy bár a kampány alatti kommunikációja nem volt tökéletes, de az adatok szerint a Jobbikot kivéve az ellenzéki összefogás nem veszített: a Mi Hazánk bejutása a Parlamentbe és az MKKP kívül maradása azt bizonyítja, hogy a koalíció a jobboldalon veszített szavazatokat.¹⁷ Elég hamar uralkodóvá vált ez a narratíva, tudniillik, hogy a Jobbik szavazói tűntek el, kutatóintézeti elemzés is ezt említette.¹⁸

Bár a jelölt volt az *Áthárítás* leggyakoribb célpontja, a főpolgármestert is gyakran megtalálta a stratégia. Például az LMP egyik vezetője ráhárította annak felelősségét, amit mások is hibának minősítettek,¹⁹ hogy az alapvetően baloldali ellenzéki összefogásnak jobboldali miniszterelnök-jelöltje lett.²⁰

Történt kísérlet arra is, hogy a vereséget a tanácsadókkal kapcsolják össze.²¹ Eszerint az általuk adott fals előrejelzésekre támaszkodva keltettek a politikusok hamis reményt a hívekben. Mivel a támogató a politikussal és nem a szakértőivel azonosul, ezért segíthet a vereség utáni lemorzsolódás megállításában az, ha a hibát eloldjuk a politikusoktól.

Volt egy nagy csoport, amelyik szinte kizárólag az *Áthárítás* stratégiáját követte.²² Ez a tábor médiájából, közvélemény-kutatóiból és a nyilvánosságban megszólaló értelmiségéből állt. Az nem merült fel a vereség utáni kommentárookban, hogy mivel a maguk eszközeivel ők is részei voltak az ellenzék kampányának, ezért a politikusok veresége egyben az övék is és főleg az előzetes reménykeltés okán a történetek lelki következményeiben nekik is megvan a maguk része. A saját kudarc megvallását jobbára a politikusok pellengérré állításával helyettesítették – jobb- és baloldaliakéval egyaránt. Ezekben a kommentárookban vaskosan jelen volt a kormány és a kormánypártok éles elítélése,²³ az összefogás eleve halálraítélt voltának,²⁴ a kampányának és a miniszterelnök-jelölt rossz kommunikációjának a taglalása.²⁵ Volt, aki különbséget tett a politikusok között abban, hogy ki felelős egyetemlegesen, tudniillik Gyurcsány Ferenc,²⁶ és ki csak bizonyos vonatkozásokban, például Márki-Zay Péter és Jakab Péter.²⁷ Ha megjelent önkritika, az általában nagyon enyhe volt, sporadikus és személyes,²⁸ néha csak abban tetten érhető, hogy a megszólaló többszám első személyben²⁹ fogalmazta meg azt, hogy mit tett az ellenzéki összefogás rosszul.

Pedig nem egy értelmiségi bevallotta, hogy a választásokat megelőzően nem a valós véleményét posztolta: „Nincs kedvem Magyarországra menni, a

legkevesebb illúzióink sincs a választások végkimeneteléről, de hetek óta kötelességszerűen posztolgatunk. Úgy teszünk, mintha még mindig lenne valóság tartalma ennek az intézménynek, pedig – pedig.”³⁰

Az ilyen típusú szerepvállalásra utalhatott a kevés olyan poszt egyike, amelyik, ha érintőlegesen is, de felvetette a holdudvar felelősségét: „Márki-Zay Péter hozzájárult az ellenzék gigantikus összeomlásához, de nem ő az okozója. Egy kívülálló, aki beleszólt a politikába és felolvasta az ellenzéki kommenteket. Alapvetően az ellenzéki kommentekkel van baj, és elsősorban azokkal, akik gerjesztették azokat. Ám sok százezer ember újból elhitte, hogy az az igazság, és hitt MZP-nek, MZP-ben. Nem kis részben azért, mert az ellenzéki véleményformálók és ellenzéki vezetők ezt mondták nekik.”³¹

A felelősség elhárítása (*Evade responsibility*)

Ha a szervezet nem tudja meggyőzően tagadni azt, hogy valami negatív történés ment végbe, hogy része volt a vereségben, akkor megpróbálhatja elhárítani a felelősséget, például az akaratlagosság tagadásával. Megtörtént, de mégsem mi tehetünk róla. A szervezet ilyenkor áldozatnak mutatja magát: vagy külső erők, vagy a saját morális feddhetetlensége áldozatának. A csoportba négy fő stratégia tartozik, de ezek közül csak háromra találunk példát.

Kivitelezhetetlenség

Az erre történő hivatkozás szinte minden ellenzéki erő kommunikációjában megjelent. Elsősorban a kormánypártok médiatúlsúlyára és pénzbeli fölényére hivatkoztak, de sűrűn említették a Nemzeti Együttműködés Rendszerét, mint a politikai és kampány viszonyok olyan elrendezését, amelyben lehetetlen nyerni.³² Nem volt ebben könnyű dolga azoknak a jelölteknek, akik megnyerték a maguk választókerületét, hiszen a lokális viszonyok nem különböztek érdemben az országostól.³³ A képviselőjelöltek többsége azonban veszített, így a kommunikáció túlnyomó része a *Kivitelezhetetlenség* stratégiáját követte. S az áthághatatlan akadályok leírása után le is vonták a következtetést, hogy a NER-nek kell eltűnnie, de legalább a médiahelyzetnek kell gyökeresen megváltoznia ahhoz, hogy bárkinek esélye legyen a Fidesz ellen. Az már változó volt, hogy ezt a változást kitől vagy mitől várták.³⁴

Volt olyan érvelés is, hogy a rendszer megdönthetetlennek látszott előre is, ez mégsem magyaráz meg mindent. „[...] tudtuk milyen feltételekkel lehet politikálni ellenzékben Magyarországon, de elindultunk ezen a választáson. Súlyos vereséget szenvedtünk, de ezt csak súlyosbítja, ha utólag a körülmények-re próbáljuk fogni. Nagyobb vereség volt ez annál, mint amit a Fidesz túlhatalma magyarázhatna, ezért érdemes először magunkba keresni a hibát.”³⁵

Ahogy az előbb utaltam rá, megjelent a stratégiának az a speciális változata, amelyik szerint az állampolgárok összességének az állapota tette lehetetlenné az ellenzéki összefogás győzelmét. Eszerint, ahogy az ellenzék jelszava is állította, a hatalom a népé,³⁶ a nép pedig a kormányzás folytatására adott felhatalmazást, éspedig vagy azért, mert becsapta magát, vagy azért, mert eladta a szavazatát az év elején elindult kormányzati osztogatás sodrában. A nép, az állampolgárok siralmas állapotát elsősorban a tábor értelmisége róta fel; van, aki ezt visszavezette ugyan a kormánypártok káros hatására,³⁷ de mások úgy látták, hogy nem érdemes újra és újra rögzíteni ezt az összefüggést, elég ott kezdeni a leírást, hogy ez az ország menthetetlen, tulajdonképpen már nem is létezik.³⁸

A *Kivitelezhetetlenség* stratégiája felmenthette ugyan az ellenzéki összefogást általában és az egyes pártokat és politikusokat azon belül, de aligha nyugtathatta meg a vereség miatt csalódott támogatókat, hiszen arra is utalt, hogy nem igen van miben bízni a jövőt illetően. Ugyanakkor bár a kivitelezhetetlenségre hivatkozás rendre kihívta a kritikát, hogy akkor miért indultak el egyáltalán a választásokon, a szinte egyöntetű válasz akár büszkeségre is okot adhatott: azért, mert a minimális esélyt is ki kell használni, tehát az ellenzéki tábor politikusai a lebírhatatlan ellenséggel is szembe szálltak és szembe fognak szállni ezután is. A válságkommunikáció egyik tanácsa a kommunikáló szervezet számára, hogy a katasztrófát illetően is fel kell tudni mutatni hősokeket (Meyers–Holusha 1986: 46.). Olyan embereket, akik emberfeletti teljesítményt mutattak fel a küzdelem során. A *Kivitelezhetetlenség* tehát a szervezetből áldozatot formál ugyan, de néhányan éppen azáltal nemesednek hőökké, hogy a vállalkozás kilátástalansága ellenére felvették a harcot.³⁹ Ily módon a politikai közösséghez tartozó támogató is konvertálhatja a szégyenét büszkeséggé.

*Vis maior*⁴⁰

A *Vis maior* stratégiája olyan váratlan eseményre hivatkozik, amelyik megakadályozta, hogy a szervezet el tudja kerülni a negatív végkifejletet.

A vereségkommunikációban ezt a szerepet néhány esetben az orosz–ukrán háború töltötte be. A stratégiát alkalmazók narratívája szerint az ellenzék győzött volna, ha nem tör ki a háború, és az annak nyomán elkerülhetetlenül kialakult félelem és bizonytalanság nem löki a választókat a kormányoldal karjába. Természetes, hogy a háborús veszély közepette az állampolgárok bizonyosságot és stabilitást keresnek valamiben, és ez a kormányzás folytonossága.⁴¹

Tordai Bence azt nyilatkozta: „Egyszerűen szembejött a történelem. Megszembéjött a Fidesz propagandagépezete. A történelemre kellett reagálni, de azt nem lehetett beárazni, arra nem lehetett felkészülni.”⁴²

Jó szándék

A szervezet választhatja azt a felelősségcsökkentő stratégiát is, amelyik szerint a jó szándéka ellenére következett be a negatívnak feltűnő és minősülő törté-
nés. A szervezet jót akart, ezért megtett valamit, de annak nem várt, sőt, kife-
jezetten nem kívánt következményei lettek.

A *Jó szándék* stratégiája vereségkommunikációs alkalmazásának az egyik esete az a magyarázat volt, hogy utólag látni ugyan, hogy a Jobbik nem volt képes átvinni a szavazóit az ellenzéki összefogás tömbjébe, és így az ellenzék vesztett, de a Jobbik néppártosodása nagyon is helyes lépés és folyamat volt, csak nem járt a megfelelő következménnyel.⁴³ Mások is említették azt, hogy az összefogás vagy az előválasztás nagyon jó szándékú megoldás volt, de utóbb a visszájára fordult: a vereségnek lett az oka, hiszen a szavazók egy része nem volt hajlandó egy általa nem szeretett politikusra szavazni a választókerületben és az ilyenekkel bővelkedő listára szavazni országosan, az előválasztás pedig nagyon rossz miniszterelnök-jelöltet eredményezett, akitől aztán nem lehetett megszabadulni.⁴⁴

A történes kellemetlen voltának csökkentése (*Reduce offensiveness*)

A szervezet a felelőssége helyett megpróbálhatja a bekövetkezettek súlyosságát csökkenteni. Ha a releváns közönség, a támogatók meggyőzhetőek arról, hogy a választási vereség kevésbé súlyos például a következményeiben, mint amilyenek az első pillanatban érződik, akkor csökkennie kell a csalódás, a kétségbeesés és a szervezetből való kiábrándulás súlyosságának is.

A csoportba Benoit-nál hat stratégia tartozik, de nekünk csak négyre van szükségünk.

Megerősítés

A szervezet imázsának olyan megerősítéséről van itt szó, amelyik a korábbi sikerekre alapozva akarja valamilyen mértékben elterelni a figyelmet a jelen kellemetlen élményéről.

A Jobbik elnökének már említett utalása a néppártosodásra és a párt által hozott „véráldozatra” a *Megerősítés* stratégiájához tartozik. Amint azok a fejtegetései is, amelyek szerint sokat nőtt a párt támogatottsága mióta ő vette át a vezetést. Ez utóbbi nem a Jobbik megerősítését és az imázs helyreállítását célozhatta, mint inkább a politikus személyes reputációjáét. Erre annál is inkább szüksége volt Jakab Péternek, mert már a parlamenti ciklus alatt és a választási vereséget követően is számos támadás érte a kommunikációs stílusa miatt. Ahogy láttuk, a politikus az Áthárítás eljárását választotta, s az esetleges elmarasztalásokat a *Megerősítés*re alapozott büszkeséggel, büszkélkedéssel próbálta félretolni.

Megtalálható a *Megerősítés* a Momentum kommunikációjában is. Az egyik vezető így ír a vereség másnapján, miután az eredményt „letaglózónak” és „fájónak” minősítette: „A Momentum pedig az a közösség, amit néhány éve páran alapítottunk azért, hogy változást érjünk el, mára parlamenti párt lett, felkészült, tehetséges és elszánt képviselőkkel.”⁴⁵

A párt tehát sikeres, néhány év alatt bejutott az Országgyűlésbe, ráadásul a politikusai felkészültek, tehetségesek és elszántak.

A *Megerősítés* elsősorban a civileknek, az aktivistáknak és a szavazatszám-lálóknak szóló hálálkodásokban van jelen. Mindegyik megállapítja, milyen „elképesztő,”⁴⁶ „emberfeletti”⁴⁷ munkát tettek a kampányba, és ezért köszönet jár és annak az elismerése, hogy nem ők tehetnek a vereségről. Szélesebben értve, mindenki büszke lehet arra, hogy részese volt a küzdelemnek, még ha csak egyszerű szimpatizáns választóként is.

Differenciálás

A *Differenciálás* stratégiája alapján a szervezet azt kommunikálja, hogy a történés bekövetkezett ugyan, de kevésbé negatív, mint amilyennek tűnik.

A válságkommunikáció alkalmával többen megemlítették, hogy bár vidéken a kormánypártok győztek, a főváros megmaradt ellenzékinek.⁴⁸ És mivel Budapest hagyományosan a legnyugatosabb és leeurópaibb településnek minősül a baloldali diskurzusokban, ezért az ellenzék büszke lehet a maga fejlettségére és európaiságára, s ezzel enyhítheti a vereség miatti rossz érzéseit. A stratégia hatékonyságához az szükséges, hogy a megszólaló ne említse a kormánypártok fővárosi eredményeinek jelentős javulását.⁴⁹

Az egyik kommentárban ezt olvassuk: „Mégis amellet érvelek, hogy túlzó és leegyszerűsítő arról beszélni, hogy az összefogás semmilyen politikailag értelmezhető eredményt nem hozott. Tudom, a győzelemről vagy minimálisan a kétharmad megakadályozásáról szőtt ellenzéki álmok még füstölgő romjai között erről értekezni szinte kegyeletsértő, mégis arra biztatnám az olvasót, hogy vegye észre a most parányinak látszó eredményeket is, mert a túlzó értelmezések rossz jövőbeni döntéseknek ágyaznak meg.”⁵⁰

Jelentett némi gyógyírt a vereségre az, hogy az ugyanazon a napon tartott népszavazás érvénytelen lett.⁵¹

Érzelemszabályozási és morális érzelmi szempontból a stratégia haszna az, hogy a vereség globális bukásból részleges kudarccá válik, ezért sokkal kisebb lesz az esélye a szégyenérzetnek, és egyben megnyílik az út arra, hogy a politikai közösség megtalálja a rész kudarcok legközelebbi elkerülésének a módját.

A vádoló megtámadása

Az imázs helyreállítására általában akkor kényszerül egy szervezet, ha valaki megtámadja: meggyanúsítja valamilyen elfogadhatatlan tettel. Ilyenkor tehát

pontosan lehet tudni, hogy ki vagy mi a támadó. A támadó nagyon gyakran a történések áldozata vagy az áldozatának tünteti fel magát. A szervezet választhatja azt az utat, hogy megkérdőjelezi a támadó áldozat voltát, például úgy, hogy felveti: vajon az áldozat nem felelős-e legalább részben azért, ami vele történt. A másik fő megoldás az, hogy a szervezet aláássa a támadó hitelességét.

Az áldozat, a csalódott és magát becsapottnak érző – és ezért esetleg az ellenzéki politikusokkal szemben kritikával élő – állampolgárral azt próbálta néhány megszólaló érzékeltetni, hogy az előválasztáson résztvevők szabadították rá a győzelem kapujában álló pártokra Márki-Zay Pétert, mint miniszterelnök-jelöltet, aki aztán tönkretette az esélyeket.⁵² Vagyis az ellenzéki pártokat kritizáló állampolgárok vagy más megszólalók előbb nézzenek szembe a saját felelősségükkel az előválasztás erőltetését vagy az azon leadott szavazatukat illetően. Ennek egyik óvatos megfogalmazását hallhattuk Gyurcsány Ferentől, amikor azt állította, hogy Dobrev Klára miniszterelnök-jelöltsége esetén az ellenzék győzött volna.

A stratégia egy további verziója szintén Gyurcsány Ferenchez kötődik. 2006 óta ismételtetik sokan a politikai élet mindkét oldalán azt, hogy neki el kellene tűnnie a politikából. Ez a kritika és javaslat a mostani vereség után is megfogalmazódik számos helyen. Maga a volt miniszterelnök erre a következőképpen reagált: „Orbán Viktor részéről a gyurcsányozás politikai gesztus, valójában a gátlástalanságnak a megnyilvánulása. De az ellenzéki oldalon ez intellektuális és erkölcsi silányság.”⁵³

Másképpen fogalmazva: aki ezzel támad, az intellektuálisan és erkölcsileg silány, tehát nem méltó a figyelemre. Ugyanő ugyanott azzal is igyekezett hiteltelenné tenni az olyan támadásokat, melyek a pártelnökök és így az ő lemondását követelték, hogy nem többek azok, mint ventilálások, tehát a nyilvánosságban megszólaló aktor csak a saját rosszkedvét akarja így levezetni, de valójában nem gondolja komolyan végig azt, amit javasol, ráadásul segíti az ellenfelet.

Kompenzáció

A szervezet gyakran választja azt, hogy kompenzálja a kárvallottakat. Választási vereség esetén a *Kompenzáció* stratégiája alá sorolhatjuk például azokat az ígéreteket, hogy a tábor politikai vezetői „nem hagyják az út szélén”, nem hagyják védtelenül a mellettük aktívan kiálló, dolgozó és esetleg a jövőben a győztesek által meghurcolni akart híveiket. Bárkit támadás ér, jelentkezzen, és mi megvédjük, segítünk rajta.⁵⁴ Hasonlóképpen *Kompenzációnak* számíthat a kapcsolat, a kampány alatt kialakult közösség megőrzése, jövőbeli megerősítése.⁵⁵

Idesorolhatjuk azokat a gesztusokat is, amelyek explicit módon próbálják valamilyen kedvezőbb érzéssel helyettesíteni a vereségből kialakult széken-

érzetet vagy bűntudatot. Például az egyik közíró arról beszélt, hogy habár Márki-Zay Pétert sokszor megrótták azért a kijelentéséért, hogy a NATO kérése esetén katonát is küldene Ukrajna megsegítésére, valójában „ez az ellenzéki miniszterelnök-jelölt dicsősége és nem szégyene.”⁵⁶ De élt az érzelmetranszformáció módszerével Gyurcsány Ferenc is. Arra szólította fel a híveit, hogy mindnyájan legyenek gyurcsányok. Amit tehát a jobboldali és baloldali ellenfelek szégyenteljesnek próbálnak beállítani, arra legyenek inkább büszkék.⁵⁷

Korrigáló cselekvés (*Corrective action*)

A *Korrigáló cselekvés* stratégiája több dolgot is megold egyszerre. Amikor meghirdetjük, hogy miket fogunk tenni, ezzel jelezzük, hogy máris tisztáztuk, mi-ben hibáztunk és kik követték el a hibákat, sőt, már azt is kidolgoztuk, hogyan lehetne elkerülni a katasztrófa újbóli bekövetkezését. Mindez pedig annak a sugalmazásával jár együtt, hogy nem tört minket össze a vereség, hanem cselekvőképesek vagyunk. A *Korrigáló cselekvés* tehát utat mutat egy sikeresebb jövő felé, ezért kiutat kínál a lelki krízisből is.

A szembenézés, a tanulságok levonása, a hibákból való tanulás ígérete intenzíven jelen van az ellenzéki politikusok kommunikációjában.⁵⁸ Különösen erős ez Karácsony Gergely megszólalásaiban, aki éppen azért kárhoztatja politikustársait, mert azok túl gyorsan állnak elő változtatási javaslatokkal, holott előbb elegendő időt kell hagyni a történetek végiggondolására. Egy jobbkios vezető is a kapkodást veti Jakab Péter szemére.⁵⁹ A Momentum egyik politikusa szintén munkára szólít: „nem spórolhatjuk meg azt a munkát, ami vár ránk a következő napokban, hetekben, hónapokban: mindannyiunknak magunkba kell néznünk. Át kell gondolnunk, mit tehattünk volna még, át kell beszélnünk, mit fogunk tenni most.”⁶⁰

A politikusi lemondás különösen alkalmas eszköz arra, hogy a szervezet felmutassa, valóban kész a korrekcióra, hiszen a régi megoldások emberei immár nem akadályozzák a megújulást. A lemondás ráadásul arra is alkalmas, hogy legyen személyes bűnbakja a tábor megszegyenülésének, ugyanis az eltűnés a legspecifikusabb szégyencselekvés: a bűnbak magára vállalja a politikai közösség bűneit és hibáit és ezért kiűzik vagy kiűzi saját magát a táborból, így segítve elő a megtisztulást (Girard, 2014).

Az egyik publicista ezt írta: „először annak szimbolikus jelzésére van szükség, hogy az ellenzék valóban mást is akar, mint ami eddig sem működött. A Parlament elhagyásának nem látják értelmét, talán igazuk is van. De akkor tessék más, egyértelmű jelzést adni arról, hogy még ott is másképp fognak viselkedni, hogy látják, látjuk a közös felelősséget, hogy némi elemezgetés után nem ugyanazok, ugyanazt folytatják, ugyanúgy.”⁶¹

További gyakori *Korrigáló cselekvés*nek tekinthetjük azokat a követeléseket és fogadkozásokat, hogy az ellenzéki pártok most már tényleg nyitni fognak a vidék felé, kimozdulnak Budapestről, „lemennek” a falvakba és kisvárosokba is, hogy ott jobban megismerjék az állampolgárok életét és igényeit.⁶² Egy momentumos politikus így beszél: „El kell menni vidékre. Nem akarom elhinni, hogy a társadalom többsége úgy gondolkozik, mint a Fidesz. Ha ezt nem így gondolnám, akkor nem politizálnék. Valójában a mi jövőképünkkel értene egyet a többség, azzal, amit az egészségügyről meg az oktatásról gondolunk, csak a Fidesz elnyomta őket más dolgokkal, meg ígéretekkel, meg osztogatással.”⁶³

Különösen releváns felfigyelni arra, amikor a *Korrigáló cselekvés* abban áll, hogy minden ugyanúgy folyik tovább, mint eddig. Több pártvezető, például az LMP és a Párbeszéd társelnöke egyszerre ígéri a tanulságok levonását, tehát változást és azt, hogy menni kell tovább az eddigi úton, tehát stabilitást. A DK elnöke is arról beszél, hogy az álmuk és a hitük és az utóbbiból egyértelműen következő politikai teendők nem változtak: továbbra is egy másik Magyarország a cél, csak most késedelmet szenvedett az ügy.

Elsősorban Márki-Zay Péter, de más politikai vezetők is, főként az első napok alatt, saját tervek helyett arról beszélnek, hogy a jövődő győzelemnek valamilyen rajtuk kívül álló tényező jóvoltából kell bekövetkeznie. Gyurcsány Ferenc arra utal, hogy egyszer el fog jönni az európai Magyarország, ez elkerülhetetlen. Jakab Péter azt mondja, hogy a jobboldali kormányra rá fog szakadni a gazdasági helyzet és ez hozza el az ellenzék kormányzati pozícióját. Márki-Zay Péter pedig azt sejteti, hogy a morális, az erkölcsi helyesség egy idő után a most még az ebben a tekintetben tudatlan kormánypárti szavazókat is át fogja hatni, és ebből önmagában is következik, hogy legközelebb a jobboldal ellen szavaznak majd. Hasonló fordulatban reménykedik Tóta W. Árpád: az állampolgároknak kell megváltozniuk ahhoz, hogy Magyarország végre csatlakozzék a Nyugathoz. Ezt ki kell várni és addig árnyékkormányt kell felállítani, hogy az ellenzék felkészülten fogadhassa a jobboldali kormányzás bukását.⁶⁴

Valamilyen külső tényező fogja tehát elhozni a győzelmet, például az európaizálódás szükségszerű győzelme vagy a társadalmi feszültségek elviselhetetlenné válása, esetleg az állampolgárok megigazulása. Valószínűleg nehéz lenne mást mondani megnyugtatóan azt követően, hogy a politikusok a kampány alatt arról beszéltek, hogy az összefogással megtalálták az egyetlen utat a győzelemhez. Ha ez volt a biztos formula, akkor tényleg nem az ellenzéki politikusokon fog múlni a jövőbeli győzelem, hanem valamin, ami fellettük van, de biztosan érvényesül, mint a történelmi, a társadalmi vagy az erkölcsi szükségszerűség. Másrészt az út folytatásának magabiztos ígérete segíthet azoknak, akik azért inognának meg a választási vereség hatására, mert kétely támad bennük az eddig üdvözítőnek tartott út járhatóságát és kívána-

tosságát illetően. Íme, a politikai vezetők továbbra is biztosak a dolgukban, nem akarnak semmilyen radikális változást és ez egyben sugallja a pártok és politikusok változatlanóságát is. Ha tehát az elkeseredett támogató valamely politikushoz, párthoz vagy ügyszökhöz kötődött, akkor kötődhet a továbbiakban is ezekhez.

Bocsánatkérés, megalázkodás, beismerés, alárendelődés (*Mortification*)

Benoit mindenekeelőtt a *Mortification* stratégiáját javasolja minden szervezetnek. Az általa használt szó lefedi a megalázkodást, az önleértékelést, a beismerést és önmagunk mások igényeinek való alárendelését.

A *Bocsánatkéréssel* a szervezet legalább azt tudja demonstrálni, hogy nem közömbösek számára a morális szempontok. Egyáltalán nem mindegy ugyanakkor az, hogyan kér bocsánatot. Lehet globálisan és lehet specifikusan kérni bocsánatot. Az előbbi eset az, amikor a szervezet a történelemért általában kér bocsánatot, az utóbbi esetben viszont meg is mondja, hogy mik azok a komponensek, amikért bocsánatot kell kérnie. A lehetséges következmények eltérnek. A globális bocsánatkérés szélsőséges esetben annyira átfogó bűnelkövetést sugall, hogy arra csak a szégyenkezés és az ennek megfelelő szégyencselekvések lehetnek a megfelelő további reakciók a bocsánatkérő részéről. A specifikus bocsánatkérés a tettnek a specifikálásával megnyitja az utat afelé, hogy a szervezetnek ne szégyent kelljen éreznie, hanem elegendő legyen bűntudatot felmutatnia, ami ugyanakkor együtt jár azzal a kötelességgel, hogy tegyen valamit, ami az összes normasértő elemet korrigálja és azok áldozatait kompenzálja.

Politikai szempontból mindkét bocsánatkérési típusnak megvan a maga előnye és hátránya a szervezet szempontjából. A globális bocsánatkérés sokak megbántottságára lehet gyógyír, mert bárki úgy érezheti, hogy a bocsánatkérés az ő sérelmére vonatkozik. Ezzel szemben a bűntudat irányú bocsánatkérés esetében maradhatnak olyan megbántott támogatói csoportok, amelyek úgy érzik, hogy az ő sérelmük nem érdekkel bennünket, csak a többiért kértünk bocsánatot, az övékéért nem.

A választási vereség nyomán a *Bocsánatkérés* a Momentum kommunikációjában jelent meg a legmarkánsabban és jelen volt a Párbeszéd,⁶⁵ valamint a Normális Élet Pártja megnyilvánulásában is.⁶⁶

Donáth Anna így írt: „Bocsánatot kérünk. Bocsánatot kérünk tőletek, mert az Orbán-rendszer ellenzékeként nem tudtunk élni azzal a bizalommal, amit belénk fektettetek az elmúlt években, egészen az utolsó órákig.”⁶⁷

Jól látható, hogy itt a pártvezető a globális bocsánatkérést választotta, hiszen nem mondja meg, hogy mit tettek rosszul, ugyanakkor felmutatja a készségét az önleértékelésre és a morális szembenézésre.

Bűntudat típusú bocsánatkérés például Márki-Zay Péternél található, aki elismeri, hogy a kommunikációja nem mindig volt szerencsés, nem egyszer kellett már a kampány alatt is korrigálnia saját szavait.⁶⁸

Az *Alárendelőés*, tehát a vélhető támogatói érzelmek tükrözése és ezáltal legitimálása szintén megtalálható a Momentum politikusainál. Az egyik vezető letaglózó és fájó eredményről ír,⁶⁹ a másik a sírásról.⁷⁰ Hadházy Ákos a vereség másnapján azzal kezdi a posztját, hogy: „Tudom, hogy az ország egyik fele ma reggel elkeseredve ébredt, a levegővétel is nehezen megy, szinte képtelenség megmozdulni is.”⁷¹

Ezt követően, a poszt végén gyászmunka elvégzésére szólít fel. Egy a baloldalnak a kampány alatt nagy nyilvánosságot nyújtó influenszer is könnyes szemmel és megtört hangon indítja a választási vereség utáni első videóját, és arról beszél, hogy mostanra elfogytak a könnyek.⁷² A Telex által megkérdezett egyik fiatal nő is említi, hogy az első néhány napban ki sem tudott kelni az ágyból, annyira megrázták az eredmények.⁷³ Mások sokkról beszélnek.⁷⁴ A hvg.hu a gyerekek védelmében emel szót.⁷⁵ A külföldről posztoló rendező szerint „Ez az egész rettenetes. Olyan mintha ránk tolatott volna egy kamion.”⁷⁶ Az egyik publicista „Pusztító, elsőpró, megsemmisítő kudarcról” írt.⁷⁷ Egy győztes jelölt szerint az eredmény lesújtó.⁷⁸ Nagyon változatos érzelmek jelentek meg a szövegekben és a képeken és videókban is. Több kép is mutatott síró fiatalokat, nőket és férfiakat egyaránt.

A *Beismerés és Alárendelőés* egyik esete a kivándorlás, mint lehetséges út emlegetése. A kivándorlás, mint távozás és eltűnés, a szégyen cselekvéses kifejezése: szégyellem magam vagy azért, mert, szemben a győztesekkel, nem teljesítem a többség által elfogadott normákat, szabályokat és célokat, vagy azért, mert hazudtam magamnak, vagy csak a hazámat szégyellem, hogy (megint) így döntött. A megszólalók azt a következtetést vonják le a vereségből, hogy mivel a többség a kormánypártokat támogatja, ezért nekik itt nincsen helyük tovább, ki kell vándorolniuk.⁷⁹ A tábor médiája tudósít arról, hogy az eredmények ismertté válása pillanatától kezdve mennyire megnövekedett a „Kivándorlás” és a „Külföldi munkavállalás” szavakra irányuló keresés. Facebook-csoport alakult hasonló céllal, és főleg az LMBTQ-identitást megvallók latolgatták a külföldre költözés lehetőségét. De az egyik médiaszemélyiség is olyan idézetet posztolt, amelyik az elmenést helyezte kilátásba, ráadásul maga az idézet kifejezetten a halált értette elmenés alatt.⁸⁰

Ugyanakkor a kivándorlás kérdésében ezzel ellentétes hangok is megszólaltak.⁸¹ A volt miniszterelnök-jelölt a saját bevallása szerint azért a családjával állt először a színpadra a választás estéjén, hogy ezzel is nyomatékot adjon az egész beszéde fő üzenetének: nem szabad elmenni Magyarországról. Hasonlóképpen a Telex már említett videójában a szociológus arról beszélt, hogy bár sokakban az első késztetés a külföldre költözés, végül általában maradnak a csalódottak is. És valóban: az interjúalanyok a videóban elmondják, hogy ép-

pen most van szükség arra, hogy itthon maradjanak azok, akik segíteni tudnak másokon.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozat a magát ellenzéki összefogásnak nevező intézményes erőkből és a holdudvarukból álló politikai tábor vereségkommunikációját mutatta be. E tábor többféle szereplőből állt: pártok, politikusok, média, szakértők és közírók. A továbbiakban egyenként megyünk végig és foglaljuk össze a szereplők kommunikációs stratégiáit. Ezt azért is lehet megtenni, mert a tábor nem volt egységes a vonatkozó erőfeszítéseiben. Már a politikai szervezeti szereplők sem alkottak egységes tömböt, és különösen nem a másik két típushoz tartozó megszólalók.

Az első levonandó tanulság az, hogy a választási vereség utáni kommunikáció alanya jól láthatóan nem az ellenzéki összefogás, hanem az egyes pártok. A Benoit és a public relations által felélelezett helyzet előállhatott volna úgy is, hogy a pártok koalíciójának egésze, mint egyetlen szervezet az imázs reparálásába fogó aktor. Nem így történt, az összefogásnak nem volt közös kommunikációs stratégiája; ellenkezőleg, többen is a többieket igyekeztek hibásnak beállítani, hogy ezzel védjék a saját reputációjukat. A kommunikációjuk csak abban volt egységes, hogy mindegyikük a vereségért elsősorban a közös ellenséget, az utóbbi által létrehozott feltételrendszert okolta. A többi tekintetben és főként a saját felelősség vonatkozásában viszont a stratégiák változatosak voltak.

Ez a vegyesség, amelybe belefért az egymással való szembefordulás is, növelhette a csalódottságot a támogatók között. Ha valaki amiatt szavazott a közös listára és a közös helyi jelöltre, mert elhitte, hogy egy kormányzásra is képes hosszú távú együttműködés, sőt politikai közösség részének tekintheti magát, akkor keserűen csalódnia kellett. Ebből a szempontból csak az lett volna keservesebb, ha a pártvezetők azonnal ki is nyilvánították volna az ellenzéki összefogás lezárulását. Ehelyett mindegyikük hangoztatta a folytatás fontosságát, jóllehet expliciten vagy impliciten jelezve a miniszterelnök-jelölt kihagyásának a szándékát. A politikai cselekvés tekintetében az együttműködés deklarálását nem követték tettek, de azért megtehetette a magáét: ennyivel kisebb visszamenőleges szégyent okozhatott.

Ezzel szemben az egyes pártoknak volt saját kommunikációs stratégiája. Nem történt olyan, hogy bárki a pártból globálisan máshogyan értékelt volna a választási vereséget, mint a párt első számú vezetője. Implicit ellentmondások azért előfordultak: az egyéni mandátumot szerzett pártpolitikusok hajlamosak voltak legalább helyileg megkérdőjelezni például a *Kivitelezhetetlenség* stratégiájának az üzenetét.

Az egyes pártok kommunikációs fegyelmezettsége megmutatkozott a gesztusok és a szóhasználatok összehangoltságában is. Ha a Momentum vezetője szó szerint bocsánatot kért a szavazóktól, míg más pártok vezetői ezt nem tették, akkor a pártjához tartozó más politikusok is követték ebben. Ha Gyurcsány Ferenc intellektuális és erkölcsi silányságnak minősítette a gyurcsányozást, akkor egyik párttársa ezt szó szerint elismételte.

A kormánykritikus média egységes volt abban, hogy nem mutatott szégyent vagy büntudatot. Alig volt a körükben olyan megszólaló, aki utalt volna arra, hogy a hírszelekciója, az optimista előrejelzések kritikátlan továbbítása is játszhatott szerepet abban a csalódásban és az ebből kialakuló szégyenben, amit a választók érezhettek, látva a vereséget. Ellenkezőleg: az illúziókeltés ugyanúgy nem jelent meg az ő kommunikációjukban problémaként, ahogyan a pártokéban és a politikusokéban sem igen.

Végül a szakértők és a közírók között is párját ritkította az, aki bármilyen szégyent vagy büntudatot mutatott volna például azért, mert bár április 3. előtt is tudta, hogy nem lehetséges győzni, ám ezt a meggyőződését igyekezett eltitkolni és éppen ezzel ellenkező hitet táplált a közönségben. A közvéleménykutatók és más szakértők, együtt a politikusokkal és a médiával, szintén csak utólag jelezték, hogy nekik valójában nem okoztak meglepetést a történetek. A felelősség ilyen elhárítását megkönnyítette, hogy nem mindig tisztázták, mire is számítottak előzetesen: csak a vereségre vagy a kétharmadra is.

Ami a szubjektíve pozitív két érzelmet, a büszkeséget és a hübriszt illeti, itt a következőket találtuk.

A politikusok és pártok igyekeztek mindenben megtalálni ezek alapját. Büszkeségre adott okot a kemény munka, amit kifejtettek a kampány alatt például az aktivisták; a tisztesség, amelyet folyamatosan felmutattak a kormányoldal morálisan romlott cselekedeteivel szemben; az eredményekből az egyes pártok viszonylagos sikere a többiekhez, valamint Budapesten az ország többi részéhez képest. De büszkeségre adott okot például a gyurcsányozás, ahelyett, hogy szégyennek lett volna az alapja. A hübrisz, legalábbis kívülről nézve, az ellenfél és néha a saját oldali riválisok morális elítélésében mutatkozott meg. A hübrisz alá sorolhatjuk azokat a gesztusokat és megszólalásokat is, amelyek a saját párt vagy mozgalom történelmi felsőbbrendűségét hirdette akár az európaiság, akár a polgáriasság tekintetében.

A vereségkommunikációban fontos szerepet játszottak a szégyent és a büntudatot másokon számonkérő gesztusok. Eszerint elsősorban a kormányoldalnak kellett volna szégyellnie magát, s néhányaknak a saját oldalon, akiknek legalább most, a negyedik kétharmad nyomán kellett volna eltűnniük a politikai életből. A saját oldaltól azért főleg legfeljebb büntudatot vártak el, éspedig olyan hibákért és tévedésekért, amelyek hozzájárultak a vereséghez, jóllehet a fő ok elsősorban és végső soron a versenyt eleve megnyerhetetlenné tevő feltételrendszer volt.

JEGYZETEK

- ¹ <http://enciklopedia.fazekas.hu/mufaj/Kesergo.htm>
- ² A politikai public relationsról szóló tanulmánygyűjteményben (Strömbäck – Kioussis 2020) elő sem fordul a választási vereség problémája.
- ³ A linkek összegyűjtését Szabó Lilla Petronella végezte el.
- ⁴ Beágyazva például ide: https://hvg.hu/itthon/20220404_jakab_peter_ellenzeki_osszefogas_mar-ki_zay_peter
- ⁵ <https://index.hu/velemenyt/2022/04/04/az-ellenzek-bukasanak-ot-oka>; <https://444.hu/2022/04/04/a-sotetseg-ejszakaja-akikben-annyi-gerinc-sem-volt-hogy-kialljanak-mar-ki-zay-melle-a-szinpadra>
- ⁶ <https://www.facebook.com/gyurcsanyf/videos/1377350579382743/?t=2>
- ⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=m4IPw2drb5A&t=1s>
- ⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=rdFA7Tj3-KY>, lásd még: <https://hirklikk.hu/kozelet/egy-valasztasrol-es-a-joovorol/397073>
- ⁹ https://hvg.hu/360/20220405_Van_valaha_esely_Orban_ellen
- ¹⁰ <https://www.atv.hu/belfold/20220404/jakab-peter-durvan-kiakadt-kegyetlenul-beszolt-mzpn-ek-es-vona-gabornak-is>
- ¹¹ https://hvg.hu/itthon/20220404_gyurcsany_ferenc_valasztas_ertekeles_mar-ki_zay_peter
- ¹² <https://www.facebook.com/gyurcsanyf/videos/1377350579382743/?t=2>
- ¹³ https://nepszava.hu/3152540_valasztas-2022-mikecz-daniel-elemzes-ellenzek-mar-ki-zay
- ¹⁴ https://hvg.hu/itthon/20220404_Rendkívüli_bejelentes_az_LMPnel_Vesztettunk_de_folytatjuk
- ¹⁵ <https://24.hu/belfold/2022/04/05/valasztas-2022-velemenyt-bocskai-balazs-mar-ki-zay-peter-ellenzek/>
- ¹⁶ https://nepszava.hu/3153140_erctorkok-harsogva
- ¹⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=qq5j100zw84&t=218s>
- ¹⁸ https://hvg.hu/360/20220404_political_capital_valasztas_elemzes
- ¹⁹ <https://www.facebook.com/papprekakinga/posts/506427824193377>
- ²⁰ <https://www.atv.hu/belfold/20220404/ungar-peter-strategiai-hibanak-tartja-hogy-jobboldali-jeloltje-lett-az-ellenzeknek>
- ²¹ https://azonnali.hu/cikk/20220406_az-ellenzek-30-helyen-szeretett-volna-nyerni-de-csak-18-helyen-sikerult-miert-estek-pofara. Más szakértő ezzel szemben éppen a szakértelem semmibe vételét kérte számon a politikusokon: <https://24.hu/belfold/2022/04/05/valasztas-2022-velemenyt-bocskai-balazs-mar-ki-zay-peter-ellenzek/>
- ²² Az egyik kivétel: <https://www.facebook.com/LattmannTamas/posts/429050829026577>. Itt a szerző explicite bocsánatot kér azért, mert hamis reményeket keltett.
- ²³ <https://www.facebook.com/vasarhelyi.maria/posts/10224774090672298>
- ²⁴ <https://24.hu/belfold/2022/04/04/valasztas-2022-orban-viktor-fidesz-mar-ki-zay-peter-ellenzek-ketharmad-elemzes/>
- ²⁵ https://hvg.hu/360/20220404_Nagy_Ivan_Zsolt_A_negyedik_KO
- ²⁶ <https://index.hu/velemenyt/2022/04/05/merenges-a-romok-felett>
- ²⁷ <https://index.hu/velemenyt/2022/04/04/az-ellenzek-bukasanak-ot-oka>

- ²⁸ <https://jelen.media/publicisztika/lakner-zoltan-hogyan-eljunk-autokraciaban-3094>
- ²⁹ <https://24.hu/belfold/2022/04/05/valasztas-2022-velemen-y-bocskai-balazs-marki-zay-peter-ellenzek/>
- ³⁰ https://hvg.hu/360/20220404_Az_en_hetem_Peterfy_Gergely
- ³¹ <https://www.facebook.com/hontandras75/posts/542626547219769>; más is panaszkodott a „kommentharcosokra”: <https://index.hu/velemen-y/2022/04/04/az-ellenzek-bukasanak-ot-oka>
- ³² Az ellenzéki panaszokat külföldi megfigyelők is számos ponton megerősítették, amivel segítettek az imázs helyreállítást: https://hvg.hu/itthon/20220404_ebesz_jelentes_valasztasi_megfigyelok
- ³³ <https://www.facebook.com/szabotimeapm/posts/546046520210577>
- ³⁴ https://hvg.hu/itthon/20220404_valasztas_2022_reggel_napilapok_lapszemle
- ³⁵ <https://www.facebook.com/UngarPeterLMP/posts/557363739285305>
- ³⁶ https://m.hvg.hu/360/20220404_Majd_legkozelebb. Tóta W. Árpád véleménycikke egy olyan fényképpel indul, amelyiken egy síró pár látható, hóna alatt táblával, melyen a felirat: A hatalom a népé.
- ³⁷ <https://www.facebook.com/vasarhelyi.maria/posts/10224774090672298>
- ³⁸ https://hvg.hu/360/20220404_Az_en_hetem_Peterfy_Gergely, https://nepszava.hu/3152448_maradjatok-egyutt
- ³⁹ <https://www.facebook.com/gyurcsanyf/videos/1377350579382743/?t=2>
- ⁴⁰ Benoit-nál az *Accident*, tehát *Baleset* szerepel megnevezésként, de a vis maior talán jobban visszaadja a stratégia lényegét.
- ⁴¹ https://nepszava.hu/3153140_erctorkok-harsogva
- ⁴² <https://www.youtube.com/watch?v=d955CaVr1r0>
- ⁴³ <https://www.atv.hu/belfold/20220404/jakab-peter-durvan-kiakadt-kegyetlenul-beszolt-mzpn-ek-es-vona-gabornak-is>
- ⁴⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=n3uDzVpcT2g&t=2860s>, https://azonnali.hu/cikk/20220404_tizenket-ev-utan-ugyanott-vagyunk-gyurcsany-es-orban-orszagaban, <https://index.hu/velemen-y/2022/04/06/a-kommunikacio-hamis-mitosza/>
- ⁴⁵ <https://www.facebook.com/csehkatalin.momentum/posts/523389919152138>
- ⁴⁶ <https://www.facebook.com/szabotimeapm/posts/546046520210577>
- ⁴⁷ <https://www.facebook.com/watch/?v=685485012789784>
- ⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=qq5j100zw84&t=218s>
- ⁴⁹ Ez napokkal április 3. után történik csak meg: https://alfahir.hu/2022/04/10/fidesz_budapest_egysegben_magyarorszagert_karacsony_gergely_jobbik_szilagyi_gyorgy
- ⁵⁰ <https://444.hu/2022/04/14/irtozatosan-nehez-lesz-de-nincs-mas-ut>
- ⁵¹ https://hvg.hu/360/20220405_Van_valaha_esely_Orban_ellen, https://nepszava.hu/3153726_epe-a-mezesbodenben
- ⁵² <https://www.youtube.com/watch?v=n3uDzVpcT2g&t=2860s>
- ⁵³ <https://www.facebook.com/gyurcsanyf/videos/1377350579382743/?t=2>
- ⁵⁴ <https://24.hu/belfold/2022/04/03/videon-marki-zay-peter-beszede-a-valasztasi-veresege-utan/>, <https://hirklikk.hu/kozelet/egy-valasztasrol-es-a-jovorol/397073>
- ⁵⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=qq5j100zw84&t=218s>

- 56 <https://www.klubradio.hu/adasok/bauer-az-ellenzeknek-akkor-is-nyugatosnak-kell-lennie-ha-ezzel-nem-lehet-valasztast-nyerni-125558>
- 57 <https://www.facebook.com/gyurcsanyf/videos/1377350579382743/>
- 58 <https://www.facebook.com/UngarPeterLMP/posts/557363739285305>
- 59 <https://index.hu/belfold/2022/04/05/stummer-janosnak-az-agressziv-kismalac-borulasa-jutott-eszebe-jakab-peter-nyilatkozatarol/>
- 60 <https://www.facebook.com/csehkatalin.momentum/posts/523389919152138>
- 61 https://nepszava.hu/3153140_erctorkok-harsogva
- 62 https://azonnali.hu/cikk/20220404_tizenket-ev-utan-ugyanott-vagyunk-gyurcsany-es-orban-orzagaban
- 63 https://hvg.hu/itthon/20220409_Hajnal_Miklos_a_SzavazoFulkeben_Ne_mondja_senki_azt_hogy_megvan_a_receptje_a_NER_lebontasara
- 64 https://m.hvg.hu/360/20220404_Majd_legkozelebb
- 65 <https://www.youtube.com/watch?v=d955CaVr1r0>
- 66 <https://www.facebook.com/DoktorGodeny/posts/3133973960195243>
- 67 <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=523916999090915&set=a.261894755293142&type=3>,
lásd még Ungár Péter csatlakozását a bocsnatkéréshez: <https://www.facebook.com/UngarPeterLMP/posts/554132349608444>
- 68 <https://www.youtube.com/watch?v=oudTWljzd4A&t=222s>
- 69 <https://www.facebook.com/csehkatalin.momentum/posts/523389919152138>
- 70 https://hvg.hu/itthon/20220409_Hajnal_Miklos_a_SzavazoFulkeben_Ne_mondja_senki_azt_hogy_megvan_a_receptje_a_NER_lebontasara
- 71 <https://www.facebook.com/hadhazyakos/posts/541847087303590>
- 72 <https://www.youtube.com/watch?v=-jl6-IGD9RU>
- 73 <https://www.youtube.com/watch?v=p7zU3pIJu9I>
- 74 https://hvg.hu/itthon/20220404_Sokk_az_ellenzekben_valasztas
- 75 https://hvg.hu/élet/20220404_Szel_David_Gyerekbantalmazas_hogy_politikai_hirdeteseket_kellett_nezni_a_Bogyo_es_Baboca_elott
- 76 <https://www.facebook.com/schillingarpad/posts/520054196153444>
- 77 <https://www.facebook.com/100050361465356/posts/514476770241034>
- 78 https://azonnali.hu/cikk/20220403_jambor-andras-el-kell-kezdeni-politalzni-oly-modon-hogy-nemcsak-az-atv-be-megyunk-be
- 79 <https://www.youtube.com/watch?v=p7zU3pIJu9I>
- 80 https://hvg.hu/élet/20220404_Fluor_Tomi_egy_Kosztolanyi_idezettel_reagalt_a_Fidesz_ujabb_ketharmados_gyozelmere
- 81 <https://www.facebook.com/bergjuditbooks/posts/3251765521743739>

IRODALOM

- Achter, Paul J. (2000): Narrative, intertextuality, and apologia in contemporary political scandals, *Southern Communication Journal*, 65: 4, 318–333, <https://doi.org/10.1080/10417940009373179>
- Bachryj-Krzywaznia, Maciej (2021): The Blame Game: Narratives of Electoral Defeat and Party Change. The Case of Four Polish Political Parties. *Historia i Polytika*, No. 36 (43): 79–97. <https://doi.org/10.12775/HiP.2021.015>
- Benoit, William L. (2015): *Account, Excuses, and Apologies. Image Repair Theory and Research. Second Edition*. State University of New York Press, Albany.
- Duffy, Neill with Jo Hooper (2003): *Passion Branding. Harnessing the Power of Emotion to Build Strong Brands*. Wiley, Chichester.
- Girard, René (2014): *A bűnbak*. Gondolat, Budapest.
- Grunig, James E.–Todd Hunt (1984): *Managing Public Relations*. Holt, Rinehart and Winston, New York.
- Hogg, M. (2001): A Social Identity Theory of Leadership. *Personality and Social Psychology Review*, 5, 184–200. https://doi.org/10.1207/S15327957PSPR0503_1
- Huddy, Leonie (2001): From Social to Political Identity: A Critical Examination of Social Identity Theory. *Political Psychology*, Vol. 22, No. 1. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00230>
- Huddy, Leonie (2013): From Group Identity to Political Cohesion and Commitment. In: Leonie Huddy–David O. Sears–Jack S. Levy (eds.): *The Oxford Handbook of Political Psychology (2nd edition)*, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199760107.013.0023>
- Lewis M. (2008): Self-conscious emotions: Embarrassment, pride, shame, and guilt. In: Lewis M.–Haviland-Jones J.–Feldman Barrett L. (eds.): *Handbook of Emotions*, 3rd ed. Guilford Press, New York, 2008: 742–756.
- Marcus, Aaron (2004): Branding 101: An Overview of Branding and Brand Measurement for Online Marketers. *Interactions*, Volume 11, Issue 5, 14–21. <https://doi.org/10.1145/1015530.1015539>
- Meyers, G. C.–Holusha, J. (1986): *When it hits the fan: Managing the nine crises of business*. Houghton Mifflin, Boston.
- Osisanwo, A. A.–Alugbin, M. (2019): Rhetoric of defeat in American presidential concession speeches (APCSs). In: Oluwaseun Rachael Bello–Henry Jedidiah Hunjo (eds): *Sociolinguistics, (critical) discourse, pragmatics & Nigerian English: A festschrift in honour of Dele Samuel Adeyanju*. Digitech Creative Press House, Lagos, 523–537.
- Pelizza, A. (2020): Blame is in the eye of the beholder: Beyond an ethics of hubris and shame in the time of COVID-19. *Harvard Kennedy School (HKS) Misinformation Review*. <https://doi.org/10.37016/mr-2020-022>
- Sarfo-Kantankah, Kwabena Sarfo (2019): Apologia, Image Repair and Rhetoric in the Defence of Electoral Defeat. *Advances in Language and Literary Studies*, June, <https://doi.org/10.7575/aiac.all.v.10n.3p.1>
- Sheldon, Catherine A.–Lynne M. Sallot (2008): Image Repair in Politics: Testing Effects of Communication Strategy and Performance History in a Faux Pas. *Journal of Public Relations Research*, 21: 1, 25–50. <http://dx.doi.org/10.1080/10627260802520496>
- Strömbäck, Jesper–Spiro Kioussis (eds.) (2020): *Political Public Relations. Concepts, Principles, and Applications. Second Edition*. Routledge, New York–London. <https://doi.org/10.4324/9781351053143>
- Tajfel, Henri (1972) : La catégorisation sociale. In: Serge Moscovici (ed.): *Introduction à la psychologie sociale, tome 1*. Librairie Larousse, Paris.

RECENZÍÓ

Nagy J. Endre

Pillanatfelvételen a jövő kontúrjai
A közelmúlt elemzésének új módszerei felé

PILLANATFELVÉTELEN A JÖVŐ KONTÚRJAI

A közelmúlt elemzésének új módszerei felé

Nagy J. Endre
(professor emeritus)

A recenzió beérkezett: 2023. november 28., véglegesítve: 2023. december 22.

(Daliás idők. A Németh László Szakkollégium és a civil társadalom felemelkedése. Ó, azok a 80'-as évek! Kortárs–iASK, 2022. Kortárs Emlékezés.)

Nosztalgiaikönyv – lehetne mondani rá, már azért is, mert van a zárójelbe tett alcímben egy fájdalmasan hangzó, visszavágyó felkiáltás, mintegy mottóként: „Ó, azok a 80'-as évek!”. Mintha a szomorú jelenből vágyva tekintenének vissza a nyolcvanas évekre, amikor már puha diktatúrában éltünk, de amikor még nem volt szakadás a szocializmus ellenségei között, sem pártpolitikai, sem világnézeti szempontból. Ahogyan például a könyv 75. oldalán lévő képen együtt volt Tokaji Nagy Erzsébet, Kugler István, Miszlivetz Ferenc, Orbán Viktor, Nagy Andor meg Nagy Imre, a hajdani KISZ-funkcionárius, vagy az 54. oldalon Fodor Gábor és Orbán Viktor, vagy Kovács András, illetve a címlapra került fotóról lemaradt, de a belső fotón jelenlévő Szabó Gábor, aki a szakkollégium első Intéző Bizottsági elnöke volt. Jogosan mondta Miszlivetz Ferencnek Hankiss Elemér, amikor megmutatta neki a fényképeket: „Adjátok ki így, ahogy van... Legyen a címe: Amikor még normális, fiatal emberek voltunk.”* De persze ez csak félig igaz: lehet, hogy ezek vagy azok a fiatalok tényleg normálisak voltak *magánszemélyként*, de már akkor kitűntek az átlagból *közéleti szereplőként*. Mert tényleg lehet visszavágyakozni a társadalomformáló- vagy reformmozgalmak kezdetére, a mozgalmi időszakra, mint boldog békeidőre, ám nem szabad elfelejteni, hogy amikor felmerül a kérdés: mozgalom maradjunk vagy párttá szerveződjünk, ha túl akar élni a mozgalom, kénytelen politikailag definiálni önmagát, ami párttá alakulást feltételez. S akkor a korábbi nüansznyi különbségek az egyes szereplők elképzelései között hirtelen politikai, programbeli különbségekké válnak, és frakciók, majd külön-külön

* Miszlivetz Ferenc–Sümei István–Szabó Gábor–Szommer Ildikó–Tokaji Nagy Erzsébet (szerk.): *Daliás idők: A Németh László Szakkollégium és a civil társadalom felemelkedése (Ó, azok a 80'-as évek!)*. Kortárs–iASK, 2022, 7. A szövegben zárójelben megadott oldalszámok erre a kötetre vonatkoznak.

pártok jönnek létre. A hajdani barátok ellenfelek lesznek. De ez a szép harmonikus kezdet megmarad aranykornak, s joggal kapta a címet Arany János után a kötet: *Daliás idők*. Mert azoknak a szombathelyi fiataloknak a csapata – akik először csak főiskolai oktatási reformot akartak, egyszerre belecseppentek a politikai harc közepébe – saját erőből, önálló találékonysággal és ügyeskedéssel, kétségtelen impulzusokat kapva Budapestről is, de mégis: az ő autonóm művük volt a Németh László Szakkollégiumban testet öltött rendszerváltás. Még egy szomorú, nosztalgikus felhangja is van a könyvnek azzal, hogy a szakkollégium egyik motorja, a főiskola volt tanársegédje, Gyekiczki András időközben elhalálozott (1958–2020), s a kötetet tulajdonképpen az ő emlékének ajánlják a szerzők.

A könyv első fejezetét Miszlivetz Ferenc írta, akit 1992-ben hívtak meg Szombathelyre a főiskolára tanszékvezetőnek, de aki már korábban bekapcsolódott a szombathelyi mozgalomba, amiről később derült ki, hogy előkészület volt a rendszerváltásra. Ami a bevezető tanulmányát illeti, saját közéleti önéletrajzával kezdődik: megtudjuk, hogy már 1971-ben, gimnazistaként felhívta magára a politikai rendőrség figyelmét. Ezután katonaság, majd az ELTE történelem szakja következett, ahol megpróbálta a rendszer az izgága fiatal embert integrálni: felajánlották neki az agitpropos pozíciót a KISZ-ben. Miután nem fogadta el, később kizárták. Szerencséjére egy TDK-nyertes dolgozat eredményeként felvették az MTA Szociológiai Intézetébe. Két külföldi tanulmányút után sikerült eljutnia Sussexbe, ahol a kelet–nyugati fegyverkezési verseny kérdéseiben kutatott. Itt ismerkedett meg Mary Kaldorral, akinek köszönhetően 1984-ben Perugiában részt vett a Kelet–Nyugat Párbeszéd Európai Hálózata létrehozásában a nyugatnémet zöldekkel, csehszlovák disszidensekkel (pl. Jiří Pelikán) és a holland egyházközi béketanáccsal.

Ezzel Miszlivetz Ferenc kilépett az európai politika színterére, és innen, ebből a perspektívából volt képes elhelyezni a szombathelyi mozgalmat az európai meg a magyar palettán. 1982-ben megalakult a Dialógus békemozgalom, amely elkezdte létrehozni a maga vidéki szervezeteit, ez a hatalom részéről mindenféle beavatkozásokhoz vezetett. A Sussexi Egyetemről visszatérve megpróbálkozott a fegyverkezés témájában előadásokat tartani, amire kevés fogadókészség volt, egyedül a későbbi Bibó (akkor még Jogász Szakkollégium) hívta meg a Ménesi útra, ahol óriási érdeklődés kísérte az előadást. 1987-re a „hálózatok összeértek”, megalakult az MDF, létrejött a Beszélő Kör, a Duna Kör, a SZETA stb., majd 1988-ban a Fidesz. Miszlivetz Ferenctől származott az ötlet is, hogy ezen szervezetek laza együttműködését nevezzék el Hálózatnak, amely 1988. márciusában kibocsátott egy *Felhívást*. Közben 1987-ben Miszlivetz felfedezte a szombathelyi „kezdeményeket”, amelyek Velemben az ún. Stirling-villában kezdődtek. S itt lépett be a Németh László Szakkollégium mint szerveződő, egyelőre csak in statu nascendi képződmény. Velemben olyan tabutémákat tárgyaltak, mint pl. a Szovjetunió története, Trianon és kö-

vetkezmenyei, a zsidó kérdés, a prágai tavasz, a Charta '77, a lengyel Solidarność. Szemben a budapesti szakkollégiumokkal, amelyek főként globális témák felé fordultak, „a szombathelyieknél a kultúrára, szépirodalomra és filmművészetre, az oktatás minőségének javítására, a társadalmi érzékenységre esett nagyobb hangsúly”. Ez a törekvés vezetett a pesti professzorok szombathelyi meghívásaira, akik támogatták a jövő generációjának szakkollégiumi elitképzését. „Szombathelyen a nyugat-magyarországi polgári hagyományok, Ausztria szomszédsága és a hatalom lanyha figyelme nagyobb játékteret és kedvezőbb körülményeket teremtett a kiválóság kis szigeteinek működéséhez.” (37.) Mészlivetz megállapítja: „Figyelemre méltó tény, hogy a szombathelyi volt az egyetlen kidolgozott és megvalósított programmal rendelkező vidéki szakkollégium és országosan az egyetlen, amelyik rögzítette az előadások szövegeit, valamint rendszeresen vendégül látta a többi szakkollégium diákjait és oktatóit.” (38.) Sőt, kísérletet tettek a szakkollégiumok együttműködésére és a hatalommal való párbeszédre is. Összefoglalón állapítja meg Mészlivetz Ferenc: „A fiatal daliák útja, bár időnként keresztezte egymást, hamarosan kettévált. A politikai hatalom csúcsain csakúgy szükség volt az új generációkra, mint a tudomány, a civil társadalom, az oktatás, a felsőoktatás, a kulturális élet és szociális szféra területén.” (44.) Az írás elbeszéli, hogy Mészlivetz igen aktívan részt vett előadások tartásával a nyolcvanas évek közepétől, vagy hogy pl. az 1987. október végi, november eleji összefüggésben is, ahol a későbbi politikai szereplők (Orbán Viktor, Kövér László, Bába Iván, Bozóki András, Fodor Gábor) meg a későbbi helyi aktorok (Szabó Gábor, Tokaji Nagy Erzsébet, Kugler István stb.) együttesen léptek fel és vitatkoztak a szakkollégiumi mozgalom jövőjéről, egy újabb Szárszó-konferenciáról, és szembesültek a párt velük szembeni negatív beállítódásával, amit Nagy Imre KISZ KB-titkár képviselt a helyszínen. A következő fejezet az 1987. október 30. – november 1-jei ún. identitásvita és a rákövetkező, a párt politikájával való szembesülés szerkesztett jegyzőkönyvét foglalja magában.

Miként az első fejezetben Mészlivetz Ferenc európai és magyar kontextusba helyezve vázolta fel saját pályáját, ugyanúgy Szabó Gábor is ezen visszaemlékezésében személyes sorsát ágyazza be a szombathelyi körülményekbe. Dédapjával kezd, aki a bécsi agrárakadémián végzett és később kertész lett Szombathelyen a Nárai és a Kálvária utca közti részen. 1948-ban a kommunista államosítás eredményeként egyetlen éjszaka letarolták kertészetét. Gábor nagyanyja azt mondta, addig nem hal meg, míg az oroszok ki nem vonulnak hazánkból. S tényleg abban az évben halt meg, 1991-ben. Anyai ágon nagyapja „szabad kőműves” volt, mint büszkén emlegette, megmaradt „maszeknak” a szocialista építőipari vállalatok korában is. Gábor apját kicsapták a gimnáziumból hittanbeiratkozás miatt, anyja ápolónőit, majd vezetőképzőt végzett Budapesten. Ez után azt várná az ember, hogy otthon reakciós szellemen nevelték, de nem. Beilleszkedett. Testnevelés szakos gimnáziumba járt,

később helyhiányra hivatkozva nem vették fel a főiskolára, mire elszegődött postásnak. Sok ideje volt, elkezdett világirodalmat olvasni, megérintette őt a *Mozgó Világ* szelleme, érezte művelődésbeli elmaradottságát. Később mégis felvették a testnevelés szakra, de beleunt, átment történelem szakra, ahol néhány tanáregyenység (Kiss Gyula, Nagy Árpád) nagy hatással volt rá.

Szabó Gábor eddigi pályája úgyszólván paradigmaticusan bemutatja a vidéki kispolgári családokból származó fiatalok értelmiségivé válásának pályáját. Felfelé ívelő intragenerációs mobilitás: kispolgári családból tanulás révén értelmiségivé válni; földrajzi mobilitás: vidékről Budapestre kerülni. S Budapesten, Budapesttől egyfajta értelmiségi, ellenkulturális löketet kapni. A szabadság szelleme, ami megérintette őket Budapesten, önmagától tette őket akarva-akaratlanul először csak pedagógiai reformok híveivé, majd terelte őket egy rendszerváltó folyamatba, amiről először nem is sejtették, hogy el fog vezetni a rendszerváltáshoz. Szabó Gábor egy vasvári rövid kitérő után visszakérült Szombathelyre, a Közművelődési Titkárságra, ahol „ellenőrzés” alatt volt. De így is szervezett egy filmklubot, meghívta előadni korábbi pesti tanárait, vendégük volt aztán Sára Sándor és Kósa Ferenc. Bekerült a Filmklubok Országos Szövetségébe. Volt egy Bódy Gábor Filmklub is. Aztán 1986 szilveszter éjszakáján egy szombathelyi buli keretében Miszlivetz Ferenc felvetette, hogy próbálják meg a Soros Alapítvány pályázatát. Mint Tokaji Nagy Erzsébet később elmondja, 1987 elején ő tárgyalta Pesten az Alapítványnál, aztán Fűzfa Balázssal meg Gyekiczki Andrással közösen elkészítették a pályázatot (107–108.), ugyanis akkorra Szabó Gábort – „jutalmul” ellenzéki aktivitásáért – behívták katonának. A tárgyalások folyamán a Sorosnál különösen Kardos Lászlótól kaptak segítséget, és Vásárhelyi Miklós Szombathelyre is ellátogatott körülnézni a helyszínen. Az aláírás után „elszabadult a szabadság”. Az 1989/1990-es tanév kezdetére felszámolták a megyei MSZMP Oktatási Igazgatóságát, s azt kapták meg működési helyszínül. És persze megindult az „érdeklődés” a titkosszolgálat részéről is, amiről Tokaji Nagy Erzsébet összeállításában egy egész fejezet foglalkozik a könyvben (161–184.). Voltak persze akadémikusok például a fénymásoló gép használatával kapcsolatban, vagy amikor a zsidókérdésről rendezett előadás-sorozatot „megtámadta” a marxizmus tanészék vezetője, vagy amikor aztán kirúgták őket a Jégvillából, vagy az 1987. március 15-i, a „hivatalos” rendezvényen kívüli március 15-i ünnepséget szerveztek – de akkor már átszakadt a gát...

A második fejezetben egy olyan tanácskozás jegyzőkönyvét tették közzé Sümegi István szerkesztésében, amely pontos láttelepet ad a rendszerváltáshoz történő átmenet hezitáló állapotáról. A regnáló kommunista hatalom egyik fő képviselője – hivatalos rangban, mint KISZ-vezető – részt vett a megbeszélésen és vitába is bocsátkozott a résztvevőkkel. A megbeszélés három napig tartott, 1987. október 30. és november 1. között Velemen. Az első napon a szak-kollégium identitásáról vitáztak a részben még szerveződő vagy már működő

kollégiumokból jöttek. Legvilágosabban talán Gyekiczki András fogalmazta meg, hogy mit jelentett neki a szakkollégium: „ez az egyetlen lehetőség a jogtudomány büvőköréből való kitörésre. Na, ez az, amit nekem jelentett a szakkollégium: a közösség élményét, az autonóm gondolkodás lehetőségét, az egyetlen autentikus és érvényes létformát” (52.). Autonómia, önmeghatározó közösség és még valami, ami kitetszett a vitából: a hivatalos oktatás pótlása és kiegészítése, illetve – mint Németh Zsolt megfogalmazta – politikai program megfogalmazását, mégpedig „egyértelműen ellenzéki szerepvállalás” (50.). A második napon arról szólt a vita, hogy miként tegyék láthatóbbá magukat a szakkollégium tagjai. Volt, aki ökológiai sétát javasolt, mások szervezeti javaslatokat tettek a kollégiumok együttműködésére, s végül egy információs központ felé haladt a megbeszélés. A második nap délutánján a fő téma egy, a Szárszó 1943 mintájára létrehozandó rendezvény megszervezése volt. Itt már bekapcsolódott a vitába Kövér László és Orbán Viktor is. A fő vitatéma az volt, meghívják-e a rendezvényre a KISZ-t is, tekintettel a már azon belül is szerveződő reformmozgolódásra. Kövér László azonban leszögezte: „A KISZ-tagoknak lehetnek progresszív társadalmi törekvései, de a KISZ-nek nem.” (60.). Orbán Viktor pedig ellentmondást nem tűrően kijelentette: „[Szárszót] a szakkollégiumok szervezik. Senkinek semmi köze hozzá, hogy kit kérünk fel együttműködésre.” (61.). Végül Biletz Endre megfogalmazásában fogadták el a *Felhívást*, amelynek lényege az volt, hogy a magyar társadalom most is, mint 1943-ban, válaszút előtt áll: „hogyan valósítható meg a magyar demokrácia” (62.). Ez, mint Orbán jellemezte, tényleg „kemény hangot ütött meg”. Mert felvetődhetett a kérdés: nincs demokrácia a szocialista demokráciában?

A legérdekesebb vita viszont a harmadik napon következett, amikor megjelent Nagy Imre, a KISZ részéről. Őt, mint a KISZ KB titkárát a *Kilátó* folyóirat szerkesztősége hívta meg és fellépése kétértelműre sikeredett. Egyrésztől voltak olyan hírek, hogy ő pártfogolja a reformtörekvéseket, másfelől e mellé nem lehetett odaállni, még ha talán szíve szerint ezt is tette volna, hiszen mégiscsak a pártot képviselte, s ezért kötelességének érezte, hogy felhívja a szakkollégisták figyelmét arra, hogy „túl tömény volt a politikai vezetés számára, ami a szakkollégiumokról [...] negatív véleményként ment” (63–64.), mivel „Pápán egy nagyon negatív, mindent elutasító, mindent megkérdőjelező, majdnem-hogy ellenzéki platform alakult” (64.). Ő elfogadja, hogy ez a kép torzult az információs folyamatban, a fiataloknak azonban el kellene érniük, hogy „a pártban, a pártvezetésben, a belügyi szervezetben a környezetben kialakult, kialakított kép” megváltozzék (64.). Lehet persze azt mondani, hogy a kollégistáknak igazuk van, azonban számolni kell azzal, hogy a magyar politikai berendezkedés erősen centralizált, és ennek megfelelően alakul a pártvezetés megítélése is, amely „elég rossz” (65.).

Ezzel az „agitpropos” fejtegetéssel szállt szembe Miszlivetz Ferenc, Kövér László, Tokaji Nagy Erzsébet és Orbán Viktor. Miszlivetz Ferenc, érezve Nagy

Imre lehetetlen, kettős helyzetét, kereken nekiszegte a kérdést: személy szerint neki mi a véleménye. Nagy Imre meghátrált, mondván, hogy ő nem tudja eldönteni mennyiben ellenzéki vagy nem ellenzéki a szakkollégiumok tevékenysége. De Miszlivetz nem hagyta annyiban, rámutatva, hogy a párt meg a belügy mellett még van egy szélesebb környezet is, és ezért felelőtlenség a szűk környezetre hivatkozva az egész mozgalmat elítélni. Nagy Imre visszakozott, mondván, lehet, hogy torzult információt kap a pártvezetés, de el kell fogadni a meglévő játékszabályokat, s ha ehhez a szakkollégiumok nem alkalmazkodnak, azok „léte megkérdőjeleződik, ott van egy szükségszerű határ” (71.). Kövér László kimondta: a párt már elveszítette az értelmiséget, sőt a kép, ami a pártvezetésben kialakult a szakkollégiumokról, a maga módján reális, és ő „nem lát módot arra sem, hogy másfajta képet” alakítsanak ki önmagukról (68.). Tokaji Nagy Erzsébet arra mutatott rá, hogy a szakkollégiumok tevékenysége – ami nyilvános volt, bárki részt vehetett rajta – azt bizonyítja, hogy „annál nem lehet nagyobb rendszerkritika, mint hogy létrejöttek a szakkollégiumok”, amelyek felvállalják „az alternatív felsőoktatást” (69.).

Orbán Viktor több menetben szól hozzá. Először is leszögezi a szakkollégiumi lét meg a korabeli magyar lét közti áthidalhatatlan különbséget: Magyarország olyan ország, ahol nem normális emberi közeg van, „nevezhetjük akármilyen diktatúrának vagy bárminek”. A szakkollégiumok léte a normális emberi létezésből fakad, ami szemben áll a nem normális emberi közeggel. Ugyanis a szakkollégium egy olyan érzésből táplálkozik, hogy végre azokat az irracionalitásokat, amik ebben a magyar társadalomban valósak, hagyjuk figyelmen kívül. Itt húzódnak a kompromisszumhatárok is. Ettől rendszeridegenek a szakkollégiumok és ettől leszünk mi akármilyen jó fiúk, tájékoztatás-, meg bármilyen ügyben, mindig így fogunk egymással szemben ülni (70.). Ezzel egyszer s mindenkorra kimondatott a szakkollégiumi mozgalom rendszerellenessége. Itt akár be is fejezhette volna Nagy Imre az egész tárgyalást. Burkoltan retorziókkal fenyegeti meg a szakkollégiumokat, mire Orbán Viktor leszögezi, hogy lehet ideg-óráig szétverni a szakkollégiumi mozgalmat, lehet, hogy „eltűnnek egy fél évre vagy egy évre”, de a szakkollégiumi mozgalom „még ugyanúgy valahogy egységben maradna és csak egy újabb pillanat, helyzet kell hozzá, hogy ismét összetalálkozzanak” (72.). És Orbán Viktorék egy fél év múlva létrehozták a Fideszt.

A következő fejezet Sümegi István összeállításában részleteket ad elő azokból az interjúkból, amelyeket a Németh László szakkollégium hajdani szervezőivel és résztvevőivel készített Tokaji Nagy Erzsébet, Szabó Gábor és Sümegi István. Számos érdekes narratíva kerekedik ki ezekből az interjúkból. Gyekiczki András például itt meséli el saját élettörténetét. Iker János, volt kollégiumi igazgató arról beszélt, hogy két tűz között volt; néha ki akartak vele rugatni renitens diákokat a kollégiumból, de ezt többnyire szabotálta. Később elmeséli az 1987. május 1-jei, Jégvillában tartott hétvége körülményeit. A megyei párttit-

kár interpellált nála, rettegve attól, hogy a belügy is „figyeli az ügyet” (126.). Szalay, a főiskola igazgatója arra kérte: kicsit csillapítsa az ügyet. Mire ő: „Hagyjátok a francba az egészet, minden agóniában van, nem tud semmit sem csinálni [...]. Örülj annak, hogy van itt néhány ember, akit érdekel Magyarország sorsa.” (126.). Aztán lezajlott a rendezvény, és semmi sem történt. „Feladták” – vonja le a tanulságot Iker János. De minden forradalmi mozgalomnak, mind az egyén, mind a társadalom életében egyszer vége szakad. Emil Durkheim ezt a forradalmi korszakot az új erkölcsi eszmék keletkezésének origójaként írja le. „A forrongás ilyesfajta pillanatai hozzák létre mindenkor azokat a fennkölt eszményeket, amelyeken civilizációk nyugodnak. Alkotó vagy megújító szellemű korszakokkal akkor találkozunk, amikor az embereket különböző körülmények arra készítetik, hogy mind szorosabb közelségbe kerüljenek egymással, amikor az összejövetel, gyűlések mind gyakoribbak, amikor a kapcsolatok állandósulnak, a gondolatok kiterjedése aktívabbá válik.”*

A Németh László Szakkollégium létezése mintegy a Durkheim megfogalmazta helyzet szemléltető példájává válik ebben a perspektívában. De az is felismerhető, hogy amikor túl vannak a forradalmi korszakon „a társadalmi kapcsolatok hálója megereszkedik, az intellektuális és érzelmi kapcsolatok megritkulnak, az emberek visszasüllyednek hétköznapijaik szintjére”.** A következő fejezet Tokaji Nagy Erzsébet összefoglaló bevezetője után az állambiztonsági hivatal jelentéseiből készült válogatást adja közre (166–184.). Megjelent 1980-ban a lengyel kérdés, a helsinki konferencia *Záróokmányának* megbeszélése, hogy 1980-ban „repülőegyetemet” szerveztek, hogy a főiskolai klubban egyes előadók „ellenséges hangulatokat” gerjeszthetnek, majd 1983-ban „észlelték” a Dialógus békemozgalom szombathelyi csíráit is. És kiterjedt a figyelmük a szakkollégium közvetlen előzményének tekinthető velemi Kélet-Európa-szemináriumokra is. Így 1986-ban rögzítették a szocializmusok periodikus válságaival foglalkozó szemináriumot, s rögtön nyomozást rendeltek el Szabó Gábor ellen, „Szivárvány” fedőnév alatt dossziét nyitva neki, és a szakkollégium többi tagjának, amit aztán 1987-ben megszüntettek. 1987-ben a zsidókérdésről rendezett vita kavarta fel az ügyosztály vizeit, beépített emberük pontos feljegyzést adott át az egyes előadók hozzászólásáról. 1987-ben a *Fordulat és/vagy reform* címmel tartott rendezvény esetében már kitiltatták az előadásokat a Stirling-villából, s felvették az új helyszín udvarán zajló előadások és hozzászólások szövegét is. Az 1987. október–novemberi szakkollégiumi találkozóról is készítettek feljegyzést, azonban „elfelejtették” megjegyezni, hogy azon Nagy Imre, a KISZ KB titkára is részt vett. Ugyanebben az évben Gyekiczki András, Fűzfa Balázs és Tokaji Nagy Erzsébet nyomozati célszemélyekké lettek, akik mint főiskolai tanárok „ellenséges beállítottságuk” miatt tanítványaikat is ebben az irányban igyekeztek befolyásolni (184.). Az 1988.

* Émil DURKHEIM, *A társadalmi tények magyarázatához*, KJK, Bp. 1978, 212.

** I. m., uo.

március 30-án megalakult Fideszbe a szolgálatok a belépést igyekeztek megfélemlítéssel stb. megakadályozni, ennek ellenére kb. százán aláírták a szándéknyilatkozatot. Tokaji Nagy Erzsébet ténykedésének megvizsgálására vezetői értekezletet hívtak össze, ott volt a főigazgató, a párttitkár, a BM összekötő, vagy tizenöt ember. Egy másfél órás faggatózás keretében azzal gyanúsították meg, hogy ő viszi Budapestre a Fideszbe beléptettek tagsági ívet, meg felelőségre vonták a *Kilátó*ban megjelent cikkekért. Ekkor ő már a Könyvtári Tanácsék adjunktusa, valamint a KISZ égisze alatt megjelenő *Kilátó*nak a főszerkesztője volt.

E tanulmányos beszámoló után Szommer Ildikó és Szabó Gábor egy külön fejezetet szentel a *Kilátó* című lap 1983-tól 1993-ig terjedő évfolyamainak, amely eredetileg a KISZ lapja volt. 1984-ig a folyóirat rendszerhű szellemben íródott, kivéve egyetlen cikket, amelyet egy máig felderíthetetlen szerző, „azéé” jegyzett, aki beszámolt a velemi szabadegyetem egyik előadásáról, ahol a témák a nemzeti identitástudat, a magyar történelem sorfordító tragédiái meg a 2. világháború utáni koalíciós időszak volt. A beszámoló nemcsak Ady Endrét vagy Illyés Gyulát idézte, de Bibó Istvánt is. A korábbi főszerkesztő és KISZ-titkár helyét a lapban Gyekiczki András foglalta el, s a szerkesztőségben megjelent Szommer Ildikó és Szabó Gábor, Mayer Judit, Kupi Györgyi és még mások, akik új irányba terelték a lapot. 1986 őszén Tokaji Nagy Erzsébet lesz a főszerkesztő, aki szinte nyíltan meghirdette az ellenzékiességét: „nem ismerjük el az intézményesített politikai hatalom kizárólagos igényét az ifjúság – és egyáltalán a köz – akaratának képviselőjére” (194.). Az első forradalmi tettük az '56-os forradalom harmincadik évfordulójára szerkesztett emlékszám volt, ebben közölték Kádár János november 2-i beszédét, amelyben még „dicsőséges felkelésnek” nevezte a forradalmat. Bödey, a főiskola főtitkára hetekig fektette a számot, de aztán mégis megjelent, minden retorzió nélkül. Nagy jelentőségű az is, hogy 1988-ban elsőként tették közzé a hazai nyilvánosságban Bibó István *A szabadságszerető ember tízparancsolata* című írását. Akkorra már a lap nyíltan ellenzékivé vált. Az újság számos írást jelentetett meg pl. a pedagógia reformtörekvésekről (Zsolnay József), a zöld mozgalomról, a Kelet–Nyugat Párbeszéd budapesti tanácskozásáról, s egyre inkább beszámoltak a szakkollégium rendezvényeiről, majd Szabó Gábor szociológiai elemzést ír az 1988-as 5–6. számban a szakkollégiumi mozgalomról, bátran kijelentve: „Új Magyarországot akarunk [...] ahol hazájukban hazájukért felelősen gondolkodó állampolgárok építhetik saját nemzeti sorsukat.” (201.).

A filozófus Sümegi István írásában megkísérelte elméletileg megragadni a szakkollégiumi mozgalom lényegét. Már maga a címe is megfogalmazta azt: *Emlékezés a közboldogság tűnő mámorára*. A címben benne az elmúlás, s nem is annyira rejtetten, inkább nyíltan kimondja, hogy vége annak a forrongó korszaknak, amelyet Durkheim az általunk idézett elemzésében leírt. Sümegi ezt nevezi Hannah Arendt nyomán: közboldogságnak. Közlebbről ez azt jelenti,

amit Arendt a politika fogalmaként határozott meg. Sümegi interpretálásában: „Egyenrangú emberek, együttgondolkodása és együttcselekvése egy olyan közös térben, mely mindenféle kényszertől, ínségtől, elnyomó hierarchiától, külső fenyegetettségtől mentes.” (143.). Elmagyarázza: „szabadnak lenni anynyi, mint megtörni a múltból fakadó determinánsok uralmát, és létrehozni valami újat, ami korábban nem volt” (143.) – ezt nevezte Durkheim új eszmék termelésének. Kell, hogy ténylegesen is részt vehessünk a politikában, sőt – mondja öntudatlanul is Platont követve – egygé forrasztva van a gondolkodás és cselekvés.

Miszlivetz Ferenc *A hegy másik oldala* címmel egy *Kóda* alcímű írása zárja a kötetet (305–308.). „A daliás idők elmúltak” – ezzel a mondatral kezdődik az írás. Tényleg, de nyomai máig élnek. A hajdani szereplők beilleszkedtek az új időkbe, s Miszlivetz néhány hajdani diákból előbb egy szombathelyi tanszéket, majd Kőszegen egy nemzetközi tudományos intézetet hozott létre, az iASK-et, a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetét.

Miként határozható meg a Daliás idők műfaja? Hiszen vannak benne riportok, jegyzőkönyvek, esszék, visszaemlékező beszámolók, dokumentumok, ráadásul ez a kötet egy sorozat első darabja. Nem fiction, mivel valódi történetet ad elő. Nem is lehet *documentary*, mivel nemcsak eseménytörténet, egyben értékelés is. Leginkább egy posztmodern regényhez hasonlít, amelyben önértelmező esszék keverednek fiktív történetekkel, csak itt a történet valóságos. Nem lehet krónika sem, mivel a visszaemlékezők meg az önértelmező esszék (Miszlivetz, Szabó, Sümegi) tetemes részt képviselnek. Lehet, hogy ez egy új műfajt teremtett? De minek nevezzük? Krónikás esszé? Narratív dokumentum? Modern eposz prózában? Hagyjuk nyitva a kérdést!

ABSTRACTS

LILITAKÁCS

Securitization in Italian political communication: an analysis of the discourse on Libya, 2011-2021

The aim of this paper is to examine the securitization of the Italian discourse on the Libyan conflict from a political science perspective. For the discourse analysis, I used Nvivo software to examine the communication of Italian Prime Ministers, Ministers of Foreign Affairs, Interior and Defence Ministers regarding Libya between 2011 and 2021. The focus of the research was the phenomenon of securitization, which characterized political communication in Italy only in sectoral terms. The results shed light on the reactions and priorities of Italian politics between 2011 and 2021 and contribute to a deeper understanding of the securitizing discourse and policy-making in the context of the Libyan conflict.

Keywords: Italy, political communication, securitization, discourse analysis

ORSOLYA SZABÓ PALÓCZ

Primary campaign within the digital public sphere.
Case study on the 2021 Hungarian primary elections and their correlations with political enemy-construction

The existence of political enemy images in nowadays' politics is such a common phenomenon that the two are often intertwined in everyday discussions about the topic. Hence, the average observer can easily make the mistake of confusing complex political processes with the often adversarial, confrontational nature of political communication – including the clashes between different enemy-constructive political discourses and narratives (Gerő et. al., 2017). It is important however, to keep in mind that political enemy images are not present in politics for their own sake. In other words, they are not arbitrary phenomena: they serve important *functions* as well. Primarily, in political thinking, which can be understood as a structural element of political activity (Schlett, 2018).

This paper aims to investigate the characteristics and peculiarities of political enemy-construction during the 2021 primary elections in Hungary, but it does so in a special segment of political communication. This special segment is the digital public sphere – that differs greatly from the more traditional platforms

of political communication. The analysis focuses on determining how the norms and mechanisms of the digital sphere (and especially of social media) affects the communication of political actors in general, and the utilized linguistic techniques and operating mechanisms in particular.

The focus of the case study presented in this paper concentrates on the social media communication of those Hungarian opposition parties that have reached the second round of the 2021 opposition primaries. More precisely, the text corpus of the empirical investigation consists of the contents of the Facebook posts published on the *official pages* of the relevant candidates and their nominating organizations between September 6 and October 16, 2021. Furthermore, it is also the subject of the analysis to determine whether we can talk about enemy-construction and the usage of enemy-constructive language techniques in the classical sense regarding the case of the examined actors. It is also to be determined if the analyzed narratives are aligned with the “rules” of the platforms of the digital public sphere, and if the studied actors succeeded in utilizing the opportunities offered by the said digital platforms in their communication.

Keywords: opposition primaries, digital public sphere, attention-based politics, political enemies, discursive politics

BALÁZS KISS

Pride and Hubris in Prime Minister Viktor Orbán’s Campaign
Communication in 2022

The study examines PM Viktor Orbán’s Facebook campaign communication as a factor of the Hungarian governing coalition’s parliamentary election success in 2022. In what way did Viktor Orbán instrumentalize two subjectively positive self-evaluative emotions, namely pride and hubris, in order to confirm and expand the camp of his supporters? In relation to what events and whose performance did the Prime Minister show pride and recommend it to his potential and actual supporters, at what points and as a result of what factors was pride replaced by hubris, that is, by uncritical pride and showing-off? A further topic is the relationship of moral communication to populism a recurrent commonplace in relation to Viktor Orbán, as well as what role the escalation of the war in Ukraine may have played in the success of the political right. According to the results, the Prime Minister’s communication can be classified as techno-populist at best, and the war created the opportunity for the politician to use a global register recalling his experiences in averting threats to the nation instead of merely listing specific achievements and promises in his communication.

Keywords: campaign communication, hubris, populism, pride

GABRIELLA SZABÓ

Political purification: moral devaluation, guilt, and shame
in Péter Márki-Zay's campaign communication

This study aims to explore the use of guilt and shame in campaign communication. The paper registers and characterizes the political use of moral emotional language and highlights how the manifestations of moral emotions contribute to moral devaluation. The analysis is based on social media messages of the candidate for prime minister of the united opposition. A qualitative content analysis of data recorded before the 2022 parliamentary elections reveals that about 38% of the posts on Péter Márki-Zay's Facebook page, i.e. every third post, contains a morally devaluing textual or verbal expression, which is in line with previous research: in electoral contests, challengers tend to mix accusatory and moralistic emotional language in their political rhetoric. In the rhetoric of the opposition candidate for prime minister, however, condemnation is not limited to the candidates of the opposing party but forces the entire Hungarian political community to confront it in a moralistic way. With his totalitarian and collective moral judgments, the prime minister-candidate has taken upon himself the task of cleaning up political life. The conclusion also highlights the benefits and risks of the strategy of political purification.

Keywords: guilt, shame, campaign communication, moral devaluation, Hungary

BALÁZS KISS–GABRIELLA SZABÓ

Mourning after election. Processing defeat by communication
in Hungary 2022

The paper presents the ways the losers of the 2022 Hungarian parliamentary elections tried to help their supporters process the failure emotionally. The public communication of the political camp carried out by the leading politicians, the friendly media, public intellectuals and experts is analysed according to the image reparation strategy arsenal defined in public relations literature by William Benoit. The results show that the communicators preferred the following strategies: shifting blame, referring to defeasibility, promising corrective action and expressing mortification. Some actors also tried to put forward the strategy of denial, but to make it convincing they separated their own party from the camp as a whole. Just like during the campaign previously, the fierce criticism against the political right proved to be the most recurrent and common theme in the processing of the defeat.

Keywords: communications strategies, defeat communication, emotions, image reparation

POLITIKATUDOMÁNYI SZEMLE

2024/1

CONTENTS

SECURITY AND POLITICAL COMMUNICATION

- *Lili Takács*: Securitization in Italian political communication: an analysis of the discourse on Libya, 2011–2021 7

CAMPAIGN COMMUNICATION BEFORE AND AFTER THE ELECTION

- *Orsolya Szabó Palócz*: Primary campaign within the digital public sphere. Case study on the 2021 Hungarian primary elections and their correlations with political enemy-construction 37
- *Balázs Kiss*: Pride and Hubris in Prime Minister Viktor Orbán's Campaign Communication in 2022 61
- *Gabriella Szabó*: Political purification: moral devaluation, guilt, and shame in Péter Márki-Zay's campaign communication 79
- *Balázs Kiss–Gabriella Szabó*: Mourning after election. Processing defeat by communication in Hungary 2022 102

REVIEW

- *Endre Nagy J.*: Snapshots of the Future. Towards New Methods of Analyzing the Near Past. (*Daliás idők. A Németh László Szakkollégium és a civil társadalom felemelkedése. Ó, azok a 80'-as évek! Kortárs–iASK, 2022. Kortárs Emlékezés.*) 127

ABSTRACTS 137

TISZTELT LEENDŐ ÉS KORÁBBI SZERZŐINK!

Örömmel értesítjük Önöket, hogy a *Politikatudományi Szemle* 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett **DOI** megjelölést kap. Ezzel a lapunk nemzetköziesedik, mert a különböző keresőmotorok gyorsabban és hatékonyabban tudják cikkeinket megtalálni.

A DOI azonosítót a szerkesztőség **automatikusan** fogja **adni** az egyes cikkeknek. Felépítése a következő lesz: <https://10.30718/POLTUD.HU.2018.2.8>. A törtvonal előtti rész az ún. **DOI prefix**, amit **minden egyes cikk** megkap az előzetes regisztrációnk alapján. Ez tehát egy állandó elem. A POLTUD.HU utal a lapunkra, a többi rész viszont mindig változik, hiszen az aktuális lapszámhoz és oldalszámhoz igazodik. A DOI azonosító örök, ugyanakkor pénzbe kerül. A DOI-t a szerkesztőség szolgáltatásként nyújtja az Önök számára, ezért a költségeket saját maga állja.

Ezzel Önöknek, Tisztelt Szerzők, tehát nincs külön dolguk.

A DOI ugyanakkor kölcsönösségi, viszonyossági alapon működő rendszer, ezért elvárásokat fogalmaz a szerkesztőségekkel és a szerzőkkel szemben.

Tisztelettel kérjük Önöket, hogy ezentúl az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót** [például laptársunknál, a Socio.hu-nál a következő azonosítóról van szó: <https://10.18030/socio.hu.2018.1.69>]. Az egyes cikkek hivatkozását a következő helyen találja meg: <https://search.crossref.org/>

A CrossRef-regisztrációnk során, ami lehetővé teszi a DOI használatát, szerkesztőségünk vállalta, hogy elfogadja ezt a feltételt, azaz minden cikknél feltünteti a szakirodalmi hivatkozásokhoz tartozó DOI azonosítót. Kérjük tehát, hogy Önök is tegyenek eleget ennek az egyébként nem túl nagy kérésnek. Amikor készítik az irodalomjegyzéket, másolják be a vonatkozó cikkhez tartozó DOI azonosítót, és illesszék be a hivatkozás végére.

Kérjük, ne feledjék, mindig a teljes azonosító feltüntetésére van szükség!

Örülünk együtt ennek az újdonságnak!

Üdvözlettel,

a *Politikatudományi Szemle* szerkesztősége

SZERZŐINKHEZ

(A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI)

1. A Politikatudományi Szemle című referált folyóirat magyar nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat és könyvrecenziókat – fogad el.

2. A kéziratok minimális terjedelme tanulmányok esetén 40 000 karakter, recenziók esetén 15 000 bruttó (azaz szóközökkel együtt értendő) karakter. A kéziratok maximális terjedelme tanulmányok esetén 50 000, kivételes esetben 60 000 leütés, a recenzióké pedig 25 000 leütés lehet. Az egyes szakterületeket áttekinteni kívánó „state of the art” illetve a „review of article” műfajú szövegek esetében a minimális karakterszám 30 000 a maximális 50 000 bruttó leütés lehet.

3. A kéziratokat Word formátumban kérjük a *posze@tk.mta.hu* címre elküldeni.

4. A kéziratnak tartalmaznia kell:

- a. egy magyar szöveg-összefoglalót;
- b. egy angol nyelvű szöveg-összefoglalót (abstract);
- c. kulcsszavakat, valamint
- d. a szerző titulusát és pontos munkahelyi adatait. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

5. Szöveg közbeni kiemelésként *dólt betű* alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

6. A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Arendt, 1992: 25.) vagy (Arendt, 1992: 135–138.).

7. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelölgék (így: ¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjeget alkalmazható, amelyet – ha csak kis

számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, s az oldal alján kell elhelyezni.

8. Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül az irodalomjegyzék legfeljebb még 10–15 forrásmegjelölést tartalmazhat.

A Politikatudományi Szemle 2018. évi 2. számától minden cikkünk egyedi internetes azonosítót, úgynevezett DOI megjelölést kap. Kérjük szerzőinket, hogy az irodalomjegyzékben jelzett hivatkozások és szakirodalmak **mindegyikénél** tüntessék fel az **adott cikkre vonatkozó PONTOS és TELJES DOI azonosítót, így: [https://doi.org/...](https://doi.org/)**

9. Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük, a következőképpen oldva fel a szöveg közti utalásokat:

a) könyveknél:

Arendt, Hannah (1992): *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest, Európa.

b) tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetében: Mickiewicz, Ellen (2000): Institutional Incapacity, the Attentive Public, and Media Pluralism in Russia. In: Richard Gunther and Anthony Mughan (eds.): *Democracy and the Media*. Cambridge, Cambridge University Press. 29–79.

c) folyóiratban megjelent tanulmány esetében:

Selck, J. Torsten (2004): On the Dimensionality of European Union Legislative. *Journal of Theoretical Politics*, Vol. 16, No. 2. April, 203–222. pp. <https://doi.org/10.1177/0951629804041119>

10. A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket feltüntetve, a szövegbe építve kérjük. A fekete-fehér ábrákat Excel formátumban, a közlés előtt kérjük mellékelni. A táblázat formázási szabálya:

1. táblázat. Cím.

elnevezés	adat 1	adat 2
párt 1	33,0	0,33
párt 2	34,0	0,34
párt 3.	33,0	0,33
Összesen	100,0	1,00

* megjegyzés.

Forrás:

11. A szerkesztőségbe beérkezett – formailag megfelelő – kéziratokat a szerkesztőség előzetes szűrése után két opponensnek küldjük ki. Az opponensek szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele két opponens támogató véleménye. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz. A két opponens egybehangzó elutasítása esetén a kéziratot nem publikáljuk.

12. Kézirat beérkezési és lehetséges közlési határideje.

beérkezési határidő	a közlés első lehetséges határideje
január 15.	első szám
március 15.	második szám
május 31.	harmadik szám
szeptember 15.	negyedik szám

A szerkesztőség fenntartja magának a jogot, hogy az egyes cikkek közlési sorrendjét, maga határozza meg.

13. A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet.

Köszönjük, hogy megfelelően előkészített kézirat beküldésével segítik munkánkat.